

ლატიფშაჰ ბარათაშვილი

სოფელი უდე

ისტორიულ-ეთნოგრაფიული აღწერა

1943 - 1944 წლები

თბილისი
2019

ლატიფშაჰ ბარათაშვილი

სოფელი უღე

ისტორიულ-ეთნოგრაფიული აღწერა

1943 წ. სექტემბერი - 1944 წ. სექტემბერი

გამომცემლობა "მწიგნობარი"
თბილისი - 2019

**წიგნი გამოცემულია ლატიფშაჰ ბარათაშვილის შვილების და
შვილიშვილების მიერ და ვრცელდება როგორც საჩუქარი მისი
ხსოვნის საპატივცემლოდ**

რედაქტორი:

კამილა მარიამ კორინთელი

ტექნიკური რედაქტორი:

ლიდია ბარათაშვილი

დიზაინერი:

თეიმურაზ ბარათაშვილი

წიგნზე მუშაობდნენ:

თამარ ბარათაშვილი

მარატ ბარათაშვილი

თამარა ბარათაშვილი

ეკატერინე ჯამალაშვილი

სიმღერების ტექსტის თარგმნა: **კამილა მარიამ კორინთელი**

ილუსტრაციები და ნახაზები შესრულებულია ავტორის მიერ

დახმარებისათვის მადლობას ვუხდით:

მამა ტიმოთე ჩილაშვილს,

ნურიდინ ხოსაძეს,

ალექსანდრა თევზაძეს,

მარიამ შაუთიძეს,

ზურაბ ბარათაშვილს

ISBN 978-9941- 485-56-5

© საავტორო უფლებები დაცულია.

ცოტა რამ ავტორზე და მის გარემოზე

1944 წლის 15-16 ნოემბრის ღამეს საბჭოთა კავშირის კომუნისტურმა მთავრობამ განახორციელა ერთ-ერთი სასტიკი აქცია, რომელსაც მოჰყვა მძიმე და გამოუსწორებელი შედეგები საქართველოსთვის. ლაპარაკია მესხეთიდან ქართველი მუსლიმანების მასიურ გასახლებაზე. მოსახლეობა, გაოგნებული გლეხები, რომლებსაც საჭირო ნივთების ჩალაგებაც არ აცალეს, ჩაყარეს სატვირთო ვაგონებში და წაიყვანეს შუა აზიის უკაცრიელ ცივ ტრამალებში. ბრალი არ წაუყენეს. არც ერთ კითხვაზე დღემდე არ არის გაცემული მკაფიო, გარკვეული პასუხი.

გასახლება ანუ დეპორტაცია გრძელდებოდა თორმეტ წელს - 1956 წლამდე, როცა მოიხსნა კომენდანტის საათი და გატანჯულ ხალხს გამოუცხადეს, რომ შეუძლიათ იცხოვრონ საბჭოთა ქვეყნის ნებისმიერ ადგილას, ოღონდ საქართველოს გარდა. სამშობლო ისევ მიუწვდომელი, დაკარგული დარჩა.

გადასახლებულთა შორის იყო ერთი ადამიანი, რომელიც მიუხედავად ყველაფრის, იმის მიუხედავადაც კი, რომ სახლში, სოფელ უდეში მარტო დარჩა მისი საყვარელი ცოლი, - ის იყო ქრისტიანი და გასახლებას არ ექვემდებარებოდა, - ეს ადამიანი არ კარგავდა რწმენას, რომ რაკი პარტიამ ასე გადაწყვიტა, ასეა საჭირო. ის მუშაობდა იქაურ სკოლაში და ამასთან ერთად - თავის კვლევითი მასალებზე. ეს ადამიანი იყო ლატიფშაჰ ბარათაშვილი.

ძლიერი ნებისყოფის, მიზანმისწრაფული, ნიჭიერი, შრომისმოყვარე და შრომისუნარიანი ადამიანი იყო ლატიფშაჰ ბარათაშვილი, მიდეგა და საქმის გამტანი, და ყველაფერ ამასთან ერთად პატიოსანი, სიმართლის მოყვარული და პრინციპული.

ის დაიბადა 1907 წლის 4 ოქტომბერს. ლატიფშაჰის მამა, მახსუდ ბარათაშვილი და დედა, გულანდარ ათაძე, ორივენი ძირძველი უდელები, წმინდა წყლის ქართველები, თავის დროზე მიიღეს ისლამი და ბავშვებსაც მუსლიმანებად ზრდიდნენ, მაგრამ - ქართველებად. მრავალშვილიან ოჯახში ლატიფშაჰი იყო უფროსი ვაჟი.

ბავშვობიდან დიდ მიდრეკილებას სწავლისადმი იჩენდა და ამიტომ მამის სურვილით ლატიფშაჰი სასწავლებლად მიაბა-

რეს უდემი არსებულ ერთადერთ სკოლას, ის კი მუსლიმანური იყო. მენშევიკური მთავრობა როგორც მოვიდა თავიდანვე შეეცადა მუსლიმანი მესხების შემობრუნებას საკუთარი ქართული კულტურისაკენ და მაშინათვე დაიწყო ქართული სკოლების გახსნა. უდემიც გაიხსნა ქართული სკოლა, და ლატიფშაჰი, მამის სურვილის თანახმად, შევიდა ამ ქართულ სკოლაში. იმავდროულად, ასევე მამის სურვილით, დადიოდა მუსლიმანურ სასწავლებელში. ცოტა ხანში ხელისუფლებაში მოსულმა ბოლშევიკებმა დახურეს ორივე სკოლა. მაგრამ ლატიფშაჰი ბიძის დახმარებით გაემგზავრა ფოცხოვში (ამჟამად თურქეთის საზღვრებშია) და შევიდა სკოლა-ინტერნატში. შემდეგ, როცა უდემი მუშა-ახალგაზრდობის სკოლა გაიხსნა, ლატიფშაჰი დაუბრუნდა მშობლიურ საფელს და გააგრძელა სწავლა ამ სკოლაში.

სკოლის დამთავრების შემდეგ ლატიფშაჰმა ჩააბარა თბილისის სტალინის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის ქართულ სექტორზე. სტუდენტობის დროს გაიცნო თავისი მომავალი ცოლი - ისიც სტუდენტი ზინა გიგინეიშვილი. სამწუხაროდ, მათი ძლიერი სიყვარული დამთავრდა ტრაგიკულად - გასახლებისას ზინა ვერ გაყვა საყვარელ მეუღლეს. დიდი განცდის და წუხილის შედეგად ზინა გარდაიცვალა. ამ ქორწინებაში ლატიფშაჰს შვილი არ ჰყოლია. დროის შემდეგ ლატიფშაჰი მეორედ დაქორწინდა რაისა ხაირულინაზე. ეს ახალგაზრდა ქალი მუშაობდა მათემატიკის მასწავლებლად ერთ-ერთ სკოლაში იმ რაიონის, რომლის ინსპექტორი იყო ლატიფშაჰი. მათ შეეძინათ ოთხი შვილი - ორი ვაჟი მარატი და ბარათი, და ორი ქალიშვილი - თამარი და კლარა. მარატი ოჯახით და თამარი ამჟამად თბილისში ცხოვრობენ. კლარაც ცხოვრობდა თბილისში და, სამწუხაროდ, თბილისშივე გარდაიცვალა. ბარათი ოჯახთან ერთად ცხოვრობს რუსეთში.

ლატიფშაჰ ბარათაშვილი იყო მესხების აღიარებული ლიდერი. 1956 წლიდან სპეცგადასახლებულთა სტატუსის მოხსნისთანავე მესხები იწყებენ ბრძოლას სამშობლოში დასაბრუნებლად. ისინი ქმნიან ჯგუფს, რომელსაც სათავეში ლატიფშაჰ ბარათაშვილი უდგება. 1962 წელს გადასახლებული მესხები თბილისში აარსებენ “დროებით კომიტეტს”, რომლის თავჯდომარედ ლ. ბა-

რათაშვილი აირჩიეს. მესხების დიდი ნაწილი მიიღტვოდა საქართველოსკენ, და რაკი სამშობლოში დაბრუნება იყო აღკვეთილი, სახლდებოდნენ მის სიახლოვეს: აზერბაიჯანში, ჩრდილო კავკასიის რესპუბლიკებში. ლატიფშაჰ თავისი ოჯახით ჯერ დასახლდა აზერბაიჯანის საათლის რაიონში, მერე კი პატარა ქალაქში მინგეჩაურში (ამჟამად მინგეჩევირი). იქ ის მუშაობდა ისტორიის მასწავლებლად. თავის მოსწავლეებთან ერთად ახორციელებდა არქეოლოგიურ გათხრებს. ამ გათხრებში აღმოჩენილი ექსპონატების საფუძველზე შეიქმნა ქალაქის პირველი ისტორიული მუზეუმი და ლატიფშაჰი გახდა მისი პირველი დირექტორი. მინგეჩაურში ის ცხოვრობდა თითქმის სამი ათეული წლის მანძილზე, სიცოცხლის ბოლომდე, 1984 წლის 16 ნოემბრამდე. ლატიფშაჰ ბარათაშვილი ვერ ეღირსა დასაფლავებას მშობლიურ ქართულ მიწაზე - ის დაკრძალულია აზერბაიჯანში - მინგეჩაურში. ასე გარდაიცვალა საქართველომ თავის თავდადებული შვილი.

უდეს მაჰმადიანები თავს ქართველებად მიიჩნევდნენ. ასევე უდეს კათოლიკეები მათ ქართველებად თვლიდნენ. როგორც თურქების, ასევე რუსების მიერ შედგენილ მესხეთის მოსახლეობის აღწერებში მესხეთის მუსლიმანებს უწერიათ: ქართველი სუნიტი. “თურქი-მესხი”, როგორც ხშირად გვესმოდა და გვემის, არის გამოგონილი, არარსებული ეროვნება, ტერმინი, რომელიც შემოღებული იყო სპეციალურად იმისთვის, რომ გაუნათლებელ, უვიც გლეხებს სული და გონება აერიათ და დაეკარგათ ეროვნული თვითშეგნება. მიწა აღვნიშნო ერთი დეტალი: უდეს კათოლიკური ტაძრის (აშენდა 1909 წელს) სამხრეთ კედელზე არსებობს წარწერა ქართულ ენაზე: „უდეს არის კათოლიკეები 2120 სული მაშენებელნი ამ საყდრისა, მაჰმადიანები 520 სული. ორივე ტომით ქართველნი: ღვთისმშობელო შენ გწირამთ ჩვენ შრომასა“.

დარწმუნებული ვარ, დამეთანხმებით, რომ ეს არის საოცარი და ბევრის მთქმელი წარწერა, რომელიც ნათელს ჰფენს თუ რა ძლიერად იყო გამჯდარი მესხეთის მკვიდრთა სულში და გონებაში მათი ეროვნული ერთობის შეგრძნება, იმდენად შესისხლბორცებულია იმის განცდა, რომ ყველა ისინი, ქრისტიანებიც და მუსლიმანებიც, ერთი ძირიდან მოდიან, ქართველობიდან მოდი-

ან, რომ სწორედ ამიტომ აღმსარებლობის სხვადასხვაობა უკან იხევს. არის ამ წიგნში ერთი ძალზე დრამატული და უაღრესად ამაღლებული ეპიზოდი: თურქების ერთ-ერთი შემოსევის დროს, როგორც ყოველთვის ხდება, ქართველი მაჰმადიანები თავიანთ სახლებში იფარებდნენ ქართველ ქრისტიანებს, ისევე როგორც სხვა ვითარებაში ქრისტიანები თავიანთ სახლში ფარავდნენ მუსლიმანებს. ლატიფშაჰ ბარათაშვილის სახლში იმჯერად გადამაღეს ახალგაზრდა ყმანვილი, ქრისტიანი. ეგ ამბავი გამოაშკარავდა და თურქები შეიჭრნენ სახლში. მოითხოვეს ბიჭის გაცემა. მაშინ დედამ, გულანდარ ათაძემ, თავისი შვილები - უფროსი ვაჟი ლატიფშაჰი და მისი და მიუგვარა და უთხრა: თუ ჩემს სახლში კაცის მოკვლა აუცილებელია, აი ჩემი ბავშვები, ესენი შემინირებია, ყმანვილი კი უნდა გვაჩუქო. თურქი მეომარი შეცბა, გაოგნდა. ის შეეჩეხა ისეთ რამეს, რაც იყო უცხო, უცნობი და სრულიად გაუგებარი მისთვის. უდესთვის კი ეს არც უცხო, არც გაუგებარი იყო. აი ასეთ სამყაროში, რომელიც მუდამ დანის წვერზე ატარებდა და გამოცდას უწყობდა ადამიანებს, აღიზარდა ლატიფშაჰი.

ის, რომ ლატიფშაჰ ბარათაშვილი იყო თავისი ქვეყნის, საქართველოს და მესხეთის პატრიოტი, კარგად ჩანს მისივე ნაშრომებიდან. აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ ლატიფშაჰი დეპორტაციის მძიმე პირობების მიუხედავად აგრძელებდა თავის პროფესიულ მუშაობას მესხეთის ისტორიასა და ეთნოგრაფიაზე. გასახლების ღამეს მან მოასწრო და თან გაიყოლა მისთვის ძვირფასი მისი უდელი მოსწავლეების მიერ შედგენილი გვარების გენეოლოგიები, ისევე როგორც საკუთარი ხელნაწერები, რომლებიც დღეს უკვე საქართველოს წიგნებად დაუბრუნდა. ამჟამად გამზადებულია გამოსაცემად მისი ხელნაწერები: “მესხეთ-ჯავახეთის მუსლიმანი ქალების სამკაულები”, “მესხეთ-ჯავახეთის მუსლიმანი ქალების თავსაბურავები”, “ქალის ტანისამოსი მესხეთში”, “მუსლიმანი მესხების ფოლკლორი”. გამოსაცემად მზადდება “ქ.მინგეჩაურის და მისი მიდამოების ტოპონიმია” (აზერბაიჯანი, აზერბაიჯანულ ენაზე). უკვე გამოცემულია შემდეგი ნაშრომები: “მესხ მუსულმანთა საქორწილო ადათ-წესები, ბავშვების თამაშები” - აჭარის სახ. მუზეუმის მეცნიერულ ნაშრომთა კრე-

ბულში, 1966 წელი; “მასალები XIX საუკუნის ქართული ხალხური ტანსაცმლის ისტორიისათვის მესხეთ-ჯავახეთიდან” - საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კრებულში “მასალები საქართველოს მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის”, 1966 წელი. საქართველოს მუზეუმებში დაცულია: აჭარის სახ. მუზეუმში “ადიგენის რაიონის ტოპონიმია და ეთნოგრაფია” - ინახება 1960 წლიდან, სიმონ ჯანაშიას სახელობის საქართველოს მუზეუმში “სოფელ უდეს ტოპონიმია და ეთნოგრაფიის ზოგი მასალა” ინახება 1962 წლიდან. მისი მასალები (ხელნაწერები) მესხთა შესახებ უნიკალურია და დიდი მნიშვნელობა აქვთ ქართული ისტორიული მეცნიერებისთვის.

ჩვენ დიდი სიფრთხილით მოვეკიდეთ ლატიფშაჰ ბარათაშვილის შესანიშნავ ნაშრომს “სოფელ უდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული აღწერა”. არ შეიძლება არ აღვნიშნო, რომ ეს წიგნი გამოირჩევა არა მარტო თავისი შინაარსით და წარმოადგენს მეცნიერული ნაშრომის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშს, არამედ, რაც არა ნაკლებ მნიშვნელოვანი და დასაფასებელია, იგი დანერგილია მშვენიერი ქართული ენით, იმ ენით, რომელზე ლაპარაკობდნენ სოფელ უდეში. ჩვენ შევინახეთ ყველა სიტყვა თუ გამოთქმა, დამახასიათებელი უდელების კილოკავისთვის, მაგალითად, “მუსლუმანი”, “უნცროსი” და ა.შ. წიგნში შესულია ავტორის ნახატები - ეს ნიჭიც ჰქონია ლატიფშაჰს, რომელიც იყო არა მარტო თავისი პროფესიის ჩინებული მცოდნე, არამედ ფლობდა რამოდენიმე ენას (მშობლიურ ქართულს, თურქულს, აზერბაიჯანულს, არაბულს, რუსულს და უზბეკურს), რაც იმ დროისთვის არც ისე ხშირი ამბავი ყოფილა.

და ბოლოს მინდა მოგახსენოთ, რომ მე მოხარული ვარ იმით, რომ მექონდა პატივი ემეშავა ლატიფშაჰ ბარათაშვილის ამ წიგნზე. ამავდროულად მაღლობას ვუხდი ჩემთვის ძალიან ძვირფას და საყვარელ ბარათაშვილების ოჯახს, რომელსაც ვიცნობ უკვე რამოდენიმე ათეული წელია, და რომელთანაც ასე ხმაშეტკბილებულად ვმუშაობდით მათი ღირსეული მამის წიგნზე.

კამილა მარიამ კორინთელი

1940 წლის ზაფხულში, ახალციხის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში გავიცანი კაცი, რომელმაც ამიხსნა, რომ სოფ. უდე არის საქართველოს უდიდესი, უძველესი ქრისტიანული და მუსულმანური მოსახლეობით დასახლებული სოფელი და საჭიროა გაეთდეს ამ სოფლის ეთნოგრაფიულ-ისტორიული აღწერა. აი, ამ ახლად გაცნობილმა მეგობარმა მომცა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მიერ რეკომენდირებული, 36 მუხლისაგან შემდგარი “სოფლის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული აღწერის პროგრამა”. როგორც შემდეგში გამოიჩვენა, ეს დავალება და პროგრამა მიმიღია აკადემიკოს ჩიტაიას დავალების საფუძველზე. შევუდექი მუშაობას, მაგრამ არც ისე ადვილი ყოფილა საამისო მასალების შეგროვება. აუცილებელი გახდა მრავალი დღეების დახარჯვა ისეთ მოხუცებთან საუბრისათვის, რომლებსაც, ცოტა თუ ბევრად, გავონილი აქვთ სოფ. უდის ისტორია. საამისოდ, ჩემს მხრივ, მადლობის ღირსნი არიან: ჭალარა ჩაუშ ოღლი ტეპკა - გზირიშვილი სტეფანე, ბოჩიკაანთ პიკაი - ბოჩიკაშვილი სტეფანე, აზირაანთ მენისქვილე პაპაი - აზირაშვილი პავლე, ჯავახულაანთ ანტონაი - მერაბიშვილი ანტონ.

სოფ. უდის გვარების გენეოლოგიების შედგენაში საუკეთესო დახმარება აღმომიჩინეს სოფ. უდის საშუალო სკოლის IX-X კლასების ჩემმა მოწაფეებმა. 1941-1943 წლებში ამ საგანზე მუშაობამ იმდენად წაახალისა IX-X კლასების მოსწავლეები, რომ თვით დაიწყეს საკუთარი გვარების გენეოლოგიების შედგენა. მე კი, მიხდებოდა ამავე მასალების შედარება და დაზუსტება. საკუთარ გვართა გენეოლოგიების სქემების საკუთარ ოთახებში დაკიდვა მოდად იქნა შემოღებული.

სოფლის მდებარეობა

საქართველოს სსრ ადიგენის რაიონის უდიდესი სოფელი უდეს იმყოფება რაიონის სამხრეთ აღმოსავლეთით, მდ. ქობლიანის სამხრეთით - სამხრეთიდან ჩრდილოეთით დაქანებულ ფერდობზე. სოფლის ჩრდილოეთი მხარე მდ. ქობლიანამდე ოდნავ დაქანებულ ვაკეს წარმოადგენს, სადაც იმყოფება ამავე სოფლის შოთა რუსთაველის სახელობის კოლმეურნეობის საუკეთესო ხოდაბუნი მიწები და ხეხილის ბაღები, რომელიც ცნობილია საქართველოში.

სოფ. უდე მდებარეობს ბორჯომის სამხრეთ-დასავლეთით, მანძილი მათ შორის 70 კილომეტრს უდრის. სოფ. უდის ჩრდილო-აღმოსავლეთით 18 კილომეტრში მისგან მდებარეობს ქალაქი ახალციხე. ზეკარის გადასავალით უდედან ქუთაისამდე 103 კილომეტრია, ხოლო გოდერძის გადასავალით ქბათუმამდე - 160 კილომეტრია. სოფ. უდე საბჭოთა კავშირ-თურქეთის სახელმწიფო საზღვარიდან 5 კილომეტრის დაშორებით, ჩრდილოეთით მდებარეობს. მისი ქვედა, ანუ ჩრდილოეთი ნაწილი ზღვის დონიდან 1200 მეტრზეა განლაგებული; ზედა, სამხრეთი ნაწილი კი - ზღვის დონიდან 1350 მეტრით მაღლაა.

სოფ. უდის აღმოსავლეთით მდებარეობს ორი სოფელი: მდ. ქობლიანის ორივე სანაპიროს მფლობელი, კათოლიკებით დასახლებული არალი და მისი სამხრეთით, მუსლუმანებით დასახლებული სოფ. წარბასთუბანი. თვითეული მათგანი უდიდან 4-4 კილომეტრითაა დაშორებული, ურთიერთშორის მანძილი კი 1,5 კილომეტრია. სოფ. უდის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარეობს სოფ. მარელი, რომელიც უდიდან 3 კილომეტრითაა დაშორებული. მარელის დასავლეთით მდებარეობს უდის მეზობელი სოფ. ქვედა წყისე, რაც უდიდან დაახლოებით 3 კილომეტრითაა დაშორებული. უდის სამხრეთ დასავლეთით, 4 კმ სიშორეზე მდებარეობს სოფ. ზაზალო. ზაზალოსა და ქვედა წყისეს შორის მდებარე ე.წ. აუზის ფერდობების კლდეებიდან გამოდის სოფ. უდის სასმელი წყალი (ამაზე ქვემოთ). უდის დასავლეთით, 1 კილომეტრის მანძილზე მდებარეობს სოფ. ხურო. ხუროს დასავლეთით, ღორ-

ძისა და სამცვრეს შემდეგ, სოფ. უდის დასავლეთით მეზობელი სოფელი არის კახარეთი. უდის მინა-წყალი მდ. ქობლიანის გაყოფებით სოფ. კახარეთამდე 7 კილომეტრის მანძილზე დასავლეთისკენაა გაგრძელებული და 4 სოფელს ესაზღვრება მდ. ქობლიანის ჩრდილოეთ სანაპიროების გასწვრივ.

სოფ. უდის ჩრდილოეთი მიწები მდ. ქობლიანის გასწვრივ 7 კილომეტრზეა გაჭიმული. მდ. ქობლიანის ჩრდილოეთით მდებარე ოთხი სოფელი უდეს ესაზღვრება, რომელთა სიშორე ერთი მეორისგან თითქმის თანაბარია და უდიდან 2-3,5 კმ უდრის. ესენია სოფ. ბოლაჯური - აქ უდის მსგავსად და ბენარის მსგავსად შერეულად ცხოვრობენ მუსლუმანები და კათოლიკეები, თუმცა ორივე ქართველნი არიან; ქვემო ენთელი, შოლავერი და ბენარა. ეს უკანასკნელი აღმოსავლეთით მდებარეობს. ადიგენის რაიონის ქართველ-მაჰმადიანი მცხოვრებნი დღეს არა სწორად თავიანთ თავს აზერბაიჯანელებს უწოდებენ. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ რაიონის მოსახლეობა ეთნიკურად წარმოადგენს სუფთა ქართველებს, რომელთა უმრავლესობა ხელოვნურად დაშორებული იყო ქართველობას.

სოფ. ბენარა ადიგენის რაიონის შარა გზების მნიშვნელოვან გზაჯვარედინზე მდებარეობს. აქედან ჩრდილოეთით, კურორტი აბასთუმნის გავლით, ზეკარის გადასავალით უერთდება ადიგენის რაიონი იმერეთს, ხოლო დასავლეთით რაიონის ცენტრის, ადიგენის გავლით, გოდერძის გადასავალის შემდეგ, უერთდება აჭარას. ბენარის აღმოსავლეთით მიმავალი შარა გზა ახალციხის შემდეგ უკავშირდება ახალქალაქის გზასა და ბორჯომის შარა გზას. საკვანძო პუნქტი კი ქალაქი ახალციხეა.

სოფ. უდე მდ. ქობლიანზე კაპიტალური ხიდის უქონლობის გამო თავისუფლად ვერ იყენებს ამ მნიშვნელოვან შარა გზებს, რადგან მდ. ქობლიანის ჩრდილოეთითაა შარა გზები და სამხრეთითაა ცამეტი სოფელი უდეს ჩათვლით, რომელთა ბედი მდინარის ადიდების დროს ერთნაირი ხდება. ესენია: არალი, წარბასთუბანი, ორჭოშანი, მარელი, ხონა, ზემო წყისე და ქვემო წყისე, ზაზალო, ხურო, ამხვერი, კახარეთი.

სოფლის სახელი და მოკლე ისტორია

სოფ. უდის სახელის დარქმევაზე არის სხვადასხვა ვერსიები. ამავე სოფლის მცხოვრები 65 წლის კოლმეურნე ნინა იოსების ასული ბორიკაშვილი ამბობს: მამაჩემის გადმოცემით: ვიცლა უცხოელი სწავლულები მოსულან სოფ. ვალეში (უდიდან 9 კილომეტრით აღმოსავლეთითაა), მოუთხოვიათ კვერცხი, დიასახლისს უთქვამს მქონდა და მივეცი ვალეებში. ამ სოფლის სახელი აქედან დარჩენილაო. ეს სწავლულნი გადმოსულან სოფ. არალში, აქაც მოუთხოვიათ, და პასუხად - არარისო უთხრეს და სოფლის სახელი არალი დარჩენილა. ბოლოს სოფ. უდეში გადმოსულან და ისევ მოუთხოვიათ კვერცხი. აქაც უპასუხნიათ, ქათამს უდევსო, აქედან სოფლის სახელი უდე დარჩენილა.

ამავე სოფლისკოლმეურნე, 60 წლის ანტონ მერაბიშვილი სოფ. უდის სახელწოდების წარმოშობის შესახებ გადმოგვცემს შემდეგს: გადმოცემებით გამიგონია, რომ ახალციხიდან სამნი ძმანი სანადიროდ გადმოსულან მდ. ფოცხოვის ნაპირებით ვალისა და არალის ეკლესიების წინ. ფეტვი დაუთესიათ უდის ეკლესიის წინაც. ვალეში დათესილი თესლი ვერ აუნაზღაურებიათ. ვალად დარჩენილა. არალში სულ არ მოსულა ფეტვი. უდეში, რადგან კარგი მოსავალი მოსულა, უთქვამთ, აქ სათესლად თესლი კიდევ უნდაა. აი ასე დარჩა ამ სამი სოფლის სახელწოდებაც. ახალციხის მაცხოვრებელი, 66 წლის ტერ გაბრიელი გოზალოვი, იგივე გოზალაშვილის გადმოცემით, რომაელები რომ მოვიდნენ ახალციხის მაზრაში, აქ მათ დახვდათ გაქცეულები და მათ ლათინურად ჰკითხეს - აუნდერ, ე.ი. საიდან მოდიხართო და ამ სიტყვის შემდეგ ამ სოფელს შერჩა ლათინური სახელიო.

სოფ. უდის მცხოვრები, 88 წლის კოლმეურნე, სტეფან გზირიშვილი გადმოგვცემს, რომ სოფ. უდე - ახალი ნაშენები სოფელია. იგი ადრე შუშანქალაქის სახელწოდებას ატარებდა. ამ ქალაქის აოხრება თურქების დროს მომხდარა და სოფ. უდის მაგივრად სოფ. მეიდანში დასახლებულა ხალხი, რომელიც იგივე სოფ. უდის ანუ შუშანქალაქის მამულს ფლობელობდა. შუშანქალაქის აოხრების შემდეგ და სოფ. მეიდანში ხალხის დასახლე-

ბის პროცესში ხალხი თურმე დადიოდა და სასოფლო ადგილებს ტყეებში ეძებდა. ამ დროს სოფლის სამხრეთით მდებარე, ე.წ. ზაქორიების სერზე სიარულის დროს, ჩრდილოეთით უღრან ტყეში შეუმჩნევიათ ის პატარა ეკლესია, რომელიც ეხლა შუასოფელშია და სუფსარქისის სახელითაა ცნობილი. სამი კაცი აქ ჩასახლებულა, ხოლო კვლავ რატომღაც გადასახლებულა. ამის შემდეგ ისევ ამ ნაშენ ადგილებში, ზოგი ქართლიდან და ზოგი იმერეთიდან მოსულნი, ჩასახლებულან ისე, რომ ამ დროისთვის სოფ. მეიდანის მფლობელები თურმე უდებედაც ბატონობდნენო.

სოფ. უდის მცხოვრები, 60 წლის იგივე ანტონ მერაბიშვილი აღნიშნავს: პაპაჩემის დისაგან გამიგონია, რომ მანუჩარ ათაბაგის დროს ჩვენი სოფელი თურქებს აუოხრებია, ვისაც მოუსწრია გაქცეულა, შემდეგში ზოგი ადგილობრივი და ზოგიც სხვა გვარის მცხოვრებნი კვლავ ჩასახლებულან უდეში. იგივე ანტონ მერაბიშვილი იმავე ბაბუის დის ნაამბობს იგონებს და აცხადებს, რომ 1828 წელს ჩვენ გახიზნული ვიყავით ახალციხეში, სოფელი კი აჭარლებმა და თურქებმა ააოხრეს.

გამოდის, რომ სოფ. უდის აოხრება და ჩასახლება, რამაც ზეპირი გადმოცემებით ჩვენამდე მოაღწია, პირველი ყოფილა 1625 წელს, მანუჩარ ათაბაგის დროს. მეორე - 1828 წელს, ახალციხის პასკევიჩის მიერ ალების დროს. მესამეჯერ აოხრება, თუმცა არა მთლიანი, მოხდა 1875 წელს. ამ შემოსევას ე.წ. აჭარელთა თავდასხმას უწოდებენ. ამავე სოფლის 77 წლის კოლმეურნე, პაპა აზირაშვილი ამ ამბავს ასე გადმოგვცემს: ბებიაჩემი მაია ხითარიშვილი აღნიშნავდა: როცა ქალიშვილი ვიყავი, პასკევიჩი მოვიდა ახალციხის ასაღებად. ჩვენ ვალეში ვცხოვრობდით. ჩვენი სოფლის ხალხი ახალციხის ციხეში შეგვყარეს. თავდაცვისათვის გაჩაღებული ბრძოლის პროცესში ახალციხის ებრაელებმა ნახეს, რომ თურქებს ძალა გამოლოდათ, რუსებმა კი ეს არ იცოდნენ, ისინი გასაქცევად ემზადებოდნენ. ამ დროს ერთი ებრაელი ცოცხლად ჩასვეს კუბოში, გაიტანეს ქალაქიდან და სასაფლაოზე დამარხეს. ღამით ებრაელი ადგა საფლავიდან და პასკევიჩის აცნობა თურქების სისუსტე. მაშინ გრაფმა პასკევიჩმა შემო-

უტია მათ და აიღო ახალციხე. გამარჯვების აღსანიშნავად ციხეში მყოფი სამხედრო და სამოქალაქო მოსახლეობა რუსების ხმლებისქვეშ გაგვატარებინეს. თურქები ბადელამდე მივიდნენ, ჩვენ კი ვალეში დავრჩითო. ჩვენთან ერთად იყო უდელი დიდებულებიო და ჩვენი ახალციხეში ყოფნის პერიოდში დაუტაცებიათ უპატრონოდ მიტოვებული სახლკარი და სიმდიდრე. იგივე კაცი ამბობს, რომ 1875 წელს აჭარელთა თავდასხმის დროს 8 წლისა ვიყავიო. რუსები ცდილობდნენ ბათუმი და აჭარა ხელთ ეგდოთ. ამაზე იხმარეს შემდეგი ხერხი: ახალციხის ჯარების უფროსებმა, ლორის მელიქოვმა და მიხეილ ალამ, იგივე - ნეფისაშვილმა, უდის მცხოვრები ზიბიდი¹ პალეს, იგივე - მამუკაშვილის, ხელით ზემო აჭარის ჯარების უფროსს შერიფ-ბეგს ერთი საზამთრო გაუგზავნეს ფეშქაშად. საზამთროს გული ამოღებული იყო და შიგ ოქროთი იყო ავსებული. ამ ამბის შემდეგ შერიფ-ბეგმა ზემო აჭარას მოუწოდა, წავიდეთ და ქობლიანი ავაოხროთ, თალანი მოვიტანოთ - თალანი ე.ი. ნადავლი. ამ დროს, როცა აჭარელთა ძალები ქობლიანს აოხრებდნენ, ართვინის მხრიდან შეესია რუსები აჭარას და დიდი ზარალი მიაყენეს. დასკვნა ერთია, როგორც ოსმალები ცდილობდნენ ქართველ ხალხში შუღლის თესვას, დაქსაქსვას, ურთიერთ შესევას დასუსტებისა და დამონების მიზნით, ასეთივე პოლიტიკის გამტარებელი შეიქმნა იმ დროს რუსებიც. ორივე ცდილობდა მეტი მომხრე-აგენტი ყოლოდა ქართველობაში მათივე დამონაგებისათვის.

მეოთხე, მაგრამ უფრო ძლიერი აოხრება უდემ განიცადა 1919 წლის იანვრიდან მარტის ბოლო რიცხვებამდე. ეს მოხდა მენშევიკური უგუნური მთავრობის ნაციონალური პოლიტიკის წყალობით.

გასაგები მიზეზების გამო, რუსების 1828-1829 წლების შემოსევის შემდეგ ქართველ მაჰმადიანებს თურქებად ნათლავდნენ და ისინი არმიაში არ გაჰყავდათ. ჯარში მიდიოდნენ მხოლოდ ქართველ-კათოლიკეები, ე.წ. ფრანგები. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ მრავალი უდელი ახალგაზრდა ჯარისკაცი

1. ზიბიდი (თურქ.) - დაბალი, ითქმის მხოლოდ ადამიანზე

შეიარაღებული და განრთვნილი დაბრუნდა სახლში. ახალციხის მაზრა მთლიანად, სოფ. უდეც ანარქიაში იმყოფებოდა. ამ მდგომარეობით ისარგებლა ჯერ კიდევ დაუმარცხებელმა ოსმალებმა, ხოფაში გადმოყარა უამრავი თოფი და პატრონა და დაურიგა ყველა იმ მუსლუმანს, ვინც კი მივიდოდა იქ. ახალციხის მაზრის თითქმის ყველა მამაკაცი მსურველი აღმოჩნდა და თითქმის ყველა შეიარაღდა. სოფ. უდისთვის ასეთი ანარქიის დროს მეზობელი სოფლების ზოგი ავანტურისტი მეთაურის ბოროტი ზრახვები არ რჩებოდა შეუმჩნეველი.

უდე იძულებული იყო თვითონ შეეკრა სოფელი. სოფლის ირგვლივ ამოთხარეს ბარიკადები, მოახდინეს ძალების მობილიზაცია და ორჯერ შემოსევისაგან დაიცვეს თავი. ამბობენ, ციციანანთ კოსტამ ბალახაშვილმა ფეჩის ტრუბები მიაყუდა და ფოცხოვის მხრივ მოსული ბრბო ამით შეშინდა, რომ ქვემეხიო და უკან დაბრუნდნენ. მართალია, სოფელს 800 გამონვრთნილი შეიარაღებული კაცი ჰყავდა, მაგრამ შეუძლებელი იყო, ხანგრძლივი ალყის ქვეშ ყოფნა. უდის ხელმძღვანელობამ გაიგო თუ არა, რომ ბათუმიდან ახალციხისკენ მოდის ოსმალოების ჯართუფროსი ხალით ბეგი, დაწერეს მორჩილების აღსანიშნავი ბარათი და ჯერ კიდევ დანისპარაულში მიართვეს ხალით ბეგს. როცა ხალით ბეგი ადიგენში მოვიდა, უდიდან დელეგატები წავიდნენ: გზირიშვილი ტეპკა, მერაბიშვილი ვანო (პრუსიასაც ეძახოდნენ), ანტონ მერაბიშვილი, გიგო ალა ალოშაშვილი და პ.კოპაძე. დელეგატი ა.მერაბიშვილი აღნიშნავს, რომ ჩვენ აღუთქვით მორჩილება და იარაღის ჩაბარება. მე დავბრუნდი სოფელში აღთქმის შესასრულებლად, დანარჩენი დარჩენ როგორც ძევალნი. უდე ჩაბარდა, არაღის და ვალეს მოსახლეობა გაიქცა სომხურ სოფლებთან ერთად. ახალციხე არ ჩაბარდა, თუმცა შემდეგ მათაც მოგვბადეს ჩვენ და დამორჩილდნენ.

ახალციხეში მუთასარიფობა² შემოიღეს, სოფლებში - მუხთარები³. ახალციხის მაზრაში შემოიღეს თურქული სახელმწიფო

2. მუთასარიფი (არაბ.) - გუბერნატორი

3. მუხთარი (თურქ.) - მამასახლისი

მმართველობა. ამრიგად, ვალისა და ახალციხის 1918 წლის მაისში განეული წინააღმდეგობაც ხალით ბეგისადმი ჩაბარებით დამთავრდა. 1918 წელს ოსმალებმა, ჯარების სიმცირის გამო, ადგილობრივი მუსლუმანი მოსახლეობისაგან შეაგროვეს ძალები თურქეთის რამოდენიმე ათასი, გაწვრთნილი ჯარები კი აზერბაიჯანში კონტრ-რევოლუციური მიზნებისათვის წარიგზავნა. ადგილობრივად შექმნილი ჯარი არაფრით იყო სანდო ხალით ბეგისათვის. თურქი ჯარისკაცებიც, მეთაურებიც და სახელმწიფო მოხელენიც ადგილობრივ მუსლუმანებს ზიზლით უყურებდნენ, არავითარი დანდობა არ იყო არაფრისა. ქართველ მაჰმადიანებისა და ქრისტიანების ქონებას, ნამუსს და სიცოცხლეს ერთნაირად უდიერად ექცეოდნენ. 1918 წლის შემოდგომაზე, როცა თურქები მიდიოდნენ, მათ გაჰყვა უთვალავი კრულვა და ზიზლი მათდამი.

თურქები ჩვეულებრივად, ახალციხის ხალხს აჯამის ეძახოდნენ. ეს სიტყვა ისეთივე მნიშვნელობისაა, რაც ძველ რომაელთა სიტყვა ბარბაროსი, ე.ი. უვიცი და უცხო, ვიგინდარა. თვითონ კი გადაჭარბებული მორჩილებით მოპყრობას, უკანასკნელი თურქი ჯარისკაცისათვის “ჩაუშ აფენდის”, ჩაუშისათვის “ბეგის” მიმართვას ითხოვდნენ. სოფ. უდის მცხოვრები ჰეიდარ ბარათაშვილი, 64 წლის კოლმეურნე აცხადებს, რომ თურმე 1918 წლის მაისში, როდესაც ნიშანზე ვისროდი სხვა მიმართულებით მიდიოდა ხალით ბეგის მოხელე, მან დაგვიბარა თავის ადგილსამყოფელში, ენთელში, და უბრძანა თავის კაცებს - მაგასო 500 მძიმე ზოფაო⁴. მკლავის სიმსხო ჯოხებით დამინყეს გაშიშვლებულ, ტანზე ცემა. ერთი რომ მცემდა, მეორე უკონტროლებდა, ხომ არ ღმობიერობსო, და თანაც თვლიდა. ცემა ხდებოდა საჯაროდ. ცალკე სირცხვილი, ცალკე იმ ახმახი ზოფას სპეციალისტის მძლავრი დარტყმები, მხოლოდ ათ დათვლას გავუძელი. მის შემდეგ გული წამსვლია. 50 ზოფის შემდეგ გადაუღვიათ შემდეგისათვის. ასე 10 დღეში შემითავეს 500

4. ზოფა (თურქ.) - დარტყმა

მძიმე ზოფა. 3 თვეს უგონოდ თხის ტყავში ვიყავი შეხვეული. სხეულის იარები ჯერ კიდევ მეტყობა. იმ დროს საკმარისი იყო ოდნავი ჩამი, რომ დაეხვრიტათ ადამიანები, როგორც აჯამიო.

ამავე სოფლის მცხოვრები 50 წლის მჭედელი ჯაფარ ბერიძე აცხადებს, რომ 1918 წლის ზაფხულში ჩვენივე სოფლის მცხოვრებ, ფალულ კანჭაძეს დაჰბრალდა ჯარისკაცთა შორის ურჩობის აგიტაცია, რისთვისაც იგი 200 მძიმე ზოფის შემდეგ უნდა დაეხვრიტათ, მაგრამ უდის მაცხოვრებელი შაჰრი ბარათაშვილის და სოფ. იჯარეთის მცხოვრები ასლან ხალილ ოღლის დახმარებით გაიპარა ციხიდან. სოფ. ურაველის მცხოვრები რაღიბ ყარიბ ოღლი 15 დღის განმავლობაში ცემით მოკლეს იმისთვის, რომ ვიცლა ქვრივის სახლის აწიოკებისათვის წაისარჩლა ჩაუშებთანო. ჩვეულებრივად, ყველა თურქ ჯარისკაცს მაშინ ჩაუშს უწოდებდნენ. თუ ჩაუშებს საჭმელს აჭმევდი, არაყს მოითხოვდნენ. თუ არაყს მიართმევდი, ქალს მოითხოვდნენ. უარის შემთხვევაში შეურაცხყოფით და ზოფით მთავრდებოდა საქმეო, - ამბობს ამავე სოფლის მცხოვრები, სტეფანე მელქონის ძე გოგილაშვილი, 60 წლის კოლმეურნე. ამავე სოფლის მცხოვრები, ოსე სარაშვილი, ხალით ბეგმა მოაკვლევინა იმიტომ, რომ ღამე გარეთ გამოსულა თავის კარწინაო. აი, ზოგიერთი ცნობები ერთი წლის მანძილზე ე.წ. ხალით ფაშას დროს დაპყრობითი პოლიტიკისა და ქართველი ხალხის აბუჩად აგდების.

1918 წლის სექტემბრის ბოლო რიცხვებიდან, ხალით ბეგის ჯარების წასვლისთანავე, უდეში ქართველ მენშევიკებმა მოიკიდეს ფეხი. უდის მოსახლეობის ქრისტიანი ნაწილისგან შექმნეს ე.წ. გვარდია. ჩამოაყალიბეს თავისებური სახელმწიფო აპარატის მაგვარი რამ. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ უდის ხალხისათვის არც ხალით ბეგის თურქობას მოუტანია დადებითი რამ და არც მენშევიკებს, მაგრამ მენშევიკები ხომ იგივე ქართველები იყვნენ, კარგად იცოდნენ საქართველოს წარსული და, მიუხედავად ამისა, უნდა ითქვას, რომ უცხო-თურქი, ხალით ბეგის ნაციონალური ჩაგვრის პოლიტიკას გადააჭარბა მენშევიკების დამოკიდებულებამ ქართველ მაჰმადიანთა მიმართ, 1919

წლის თებერვალში უდის მენშევიკურ ძალებს მოაწვა მეზობელი სოფლების მაცხოვრებლებისგან შემდგარი ურდო, რომლის სათავეში იდგა თურქების ნარჩენი ხელმძღვანელობა. მენშევიკები ბორჯომის გზას დაადგენ. უდის ქრისტიანი ქართველობა ახალციხეს თავი შეაფარა. ზოგი ფანატიკურად განწყობილმა ბრბომ დახოცა. უდეში დარჩენილი ქრისტიანი ქართველები შეიფარეს თავიანთ სახლებში მეზობელმა მაჰმადიანმა ქართველებმა. ასე რომ, მარტო ხალილ ბერიძის სახლში 70 კაცი ინახებოდა, იუსუფ კიკნაძის სახლში - 15, ისკანდარ ბარათაშვილის სახლში - 13, ბილალ ბარათაშვილის სახლში - 9, ყურშუმ ბაქრაძის სახლში - 10, ჰასან ბარათაშვილის სახლში - 6 და ა. შ. სულ თავშეფარებულ სულთა რაოდენობა 150-ზე მეტი იყო, ამბობს ამავე სოფლის მცხოვრები, 52 წლის კოლმეურნეობის წევრი, ჯასიმ ბერიძე. იმავე პერიოდში სოფლის გაძარცვას და შენობების წვასაც აწარმოებდნენ. ამ ყველაფერს ხელმძღვანელობდა თურქი ვიცლა იუზბაში ნაზიმ ბეგი, დღევანდელი ბენარის საბჭოთა მეურნეობისა და უამრავი მიწების ყოფილი მფლობელი სარვალ ბეგი, ბადელელი სარვანთ ბეგი, ვახლელი ახმედი და სხვა. არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ უდეში მცხოვრები ქართველი მაჰმადიანები ახლო ნათესავები არიან ქრისტიანი ქართველებისა. მაგალითად: აბულაძეები არიან მუსლუმანებიც და ქრისტიანებიც; ასეთივეა პეტაშვილებიც, ჩილაშვილებიც. გასაგებია, რომ კრიტიკულ მომენტში ისინი ერთი მეორეს ძმურ დახმარებას გაუწევდნენ. თებერვლიდან იგივე 1919 წლის აპრილამდე ნადგურდებოდა უდე, არალი ხომ მთლიანად სოფ. ვალის მდგომარეობას ჰგავდა. მარტის ბოლო რიცხვებიდან ჟორდანიამ გაძლიერებული ძალებით შემოესია ახალციხის მაზრას და თითქმის ყველა მუსლუმანური სოფელი ააოხრა.

მოსახლეობა გარბოდა. სოფლები ალში და კვამლში იყო გახვეული. მუსლუმანური სოფლებიც და ქრისტიანული სოფლებიც ნასოფლარებად იქცეოდა. აი, შედეგი ამ წლების ძმათა სისხლისმღვრელი პოლიტიკისა, რასაც ატარებდნენ როგორც თურქი დამპყრობლები, ისე ქართველი მენშევიკები. ამჯერად კი სოფ. უდის მუსლუმანების ქონება და სიცოცხლე მთლიანად იქნა და-

ცული ქრისტიანი მეზობლებისა და მოგვარეთა საშუალებით. მაგრამ ბალები განადგურდა, სოფლის მეურნეობა დაეცა. მუსლუმანი და ქრისტიანი ფანატიკოსების მომხრეები მომრავლდნენ. სოფლის კულტურული დონე დაეცა. სოფელში გაჩნდა გადამდები ავადმყოფობები, გაძლიერდა ექიმბაშობა. სოფელი ნატურალურ მეურნეობას უბრუნდებოდა.

სოფლის ირგვლივ მდებარე ნასოფლარები

სოფ. უდის ჩრდილო-დასავლეთით სოფ. კახარეთის საზღვარზე ე.წ. ჯურყის ღელის მარჯვენა და მარცხენა სანაპიროზე არის ნასახლარი და სასაფლაო. ამ სოფელს ჰქონია გათლილი ქვით აშენებული ეკლესია. უდის მცხოვრები, თერძი სტეფანე ბოჩიკაშვილი (66 წლის) ამბობს, რომ მეიდან ბეგის ბრძანებით, ამ ეკლესიის ქვებით, მეიდნის ხიდი აუშენებიათო. ამ სოფელს ჯურყი რქმევია. აქაური სასაფლაო მუსლუმანურ ყაიდიტაა გაკეთებული. ჩანს, რომ აქ მცხოვრებნი მუსლუმანები ყოფილან.

აქედან გადის გზა დასავლეთით ზეგნის სოფლებისაკენ. დედაჩემი, გულანდარ ყარიმან ყიზი ათაძე, ამ გზით გავლისას ყოველთვის გაივლიდა სასაფლაოზე, კარგახანს არაბულად ილოცებდა აქ მყოფი მკვდრების სულის საცხოვნებლად და ისე განაგრძობდა გზას ხოლმე. მამაჩემის მამა, ისკანდარ ბარათაშვილი ამბობდა, რომ აქ დედაჩემის წინაპრების სოფელი ყოფილა, და შემდეგში გადასახლებულან სოფ. ღვინიაში - ეხლა თურქეთშია - გვარად ათაძეები ყოფილან.

ჯურყის ნასახლარი მდებარეობს მდ. ქობლიანის სამხრეთით ერთი კილომეტრის დაშორებაზე. ჯურყის სამხრეთიდან სოფ. ღორძის ღელეებიდან მოდის პატარა ხევი - ჯურყი, და უერთდება მდ. ქობლიანს. მისი სამხრეთი მხარე ფერდობებია. ჩრდილოეთი მხარე ვაკეა და გრძელდება აღმოსავლეთით და დასავლეთით. უდის გვერდით, მდ. ქობლიანის ჩრდილო სანაპიროზე არის უახლოესი ნასოფლარი და ორ ადგილას სასაფლაო აქვს.

აქ ყოფილა მეიდნის სოფელი და სასაფლაო. აქვე არის ჯამის ნანგრევები, ჯურყის სასაფლაოს ქვების მსგავსად, არაბული წარწერებია და მუსლუმანურ ყაიდაზე ნაშენები საფლავები. ამ სოფლის შესახებ უდის მცხოვრები, 77 წლის პაპა აზირაშვილი აცხადებს: გადმოცემებით მრავალჯერ გამიგონია ჩემი მეწისქვილედ ყოფნის დროს, რომ მეიდნის პატრონი ბეგები ყოფილან, გამაჰმადიანებულები. მათ საზაფხულო სასახლე, ანუ სარაი უდეში ყულჯანიშვილების დასახლებულ ადგილებში ჰქონიათ. ამ ადგილებს უდის მოსახლეობა დღემდე ნასარაებს უწოდებენ. მეიდნის

ბეგები უდის მფლობელები ყოფილან. დიდ ბეგის ცოლს უდისთ-ვის დღესაც ხმარებული წყაროს წყალი მოუყვანია აუზებიდან, ხოლო მის ქმარს ჯურყის ეკლესიის ქვებით მეიდნის კაპიტალური ხიდი ქვითა და კირით აუშენებია იმ ადგილას, სადაც თამბულას ღელე უერთდება მდ. ქობლიანს. სოფ. მეიდანი თამბულისა და დამპალას ღელეებს შორის არის განლაგებული. ახალციხეში ფაშობა რომ შემოუღია თურქებს, ამით მეიდან ბეგს უფლებები ჩამოურთმევიათ და ის დიდად ნაწყენი დარჩა. ახლად დანიშნული ბანდაარლი ალიფაშა ძალზე მკაცრი ყოფილა და მოსახლეობას აწიოკებდაო. ერთ დღეს წისქვილიდან დაფქვილი ფქვილები ფაშას ჯარებისათვის ვიცლა გლეხს წამოუღია. ფაშაზე გულმოსულს 2-3 ფუთი ქბილი⁵ მდ. ქობლიანში ჩაუყრია. ამ ამბავის გაგების შემდეგ ფაშას ეს გლეხი მოსაკლავად დაუბარებია. გლეხი მისულა და უთქვამს: ბატონო, ეს იმიტომ ჩავიდინე რომ დაე თქვენი სიუხვე ყველამ გაიგოს, რომ თევზებსაც ქბილით ჰკვეზავთო. ამით გლეხი გადაურჩა ფაშის რისხვას.

იგივე მენისქვილე პაპა აზირაშვილი გვიამბობს, რომ არჯანის ბეგს ქორწილი ჰქონია. ეს ამბავი მეიდან ბეგს ასე გამოუყენებია: ამ ქორწილზე დაუბარებია ფოცხოვისა და ქობლიანის მონინავე ბეგები ბანდაარლი ალიფაშას სანინალმდეგოდ შეთქმულების მოსაწყობად. შეთქმულება გაუგია ალიფაშას. მარლის ბეგი ბურჰან ფეფინოვის ხელშეწყობით ბანდაარლი ალიფაშა გლეხის ტანისამოსში ქორწილზე მოსულა და შეთქმულთა შინაარსი თვითონ მოუსმენია. მეორე დღეს მეიდნის ბეგი წაუყვანია და ჩამოუხრჩია. მათი სოფლის გლეხობა დაფანტულა უთავბოლოდ. მათი გვარის ხალხი ზოგი ამოუწყვეტია, ზოგი გაუყვია, ამრიგად, მათი სოფელი ნაყანებად დარჩენილა. მათი მიწა-წყალი შემდეგში სახელმწიფოს გაუყვია. მეიდნის მიწიდან ბაბუაჩემსაც უყვია ერთი ყანაო.

სოფ. უდის ჩრდილოეთით ე.წ. ძირის ყანების ერთ ამაღლებულ ადგილს დღესაც ნასაყდრევს უწოდებენ, ასეთი ნასაყდრე-

5. ქბილი (დიალ.) - ფქვილი

ვი კიდევ არის მისგან 200 მეტრით დაშორებული. უფრო ჩრდილოეთით დაბლობზე და ამათგან დაახლოებით ერთი კილომეტრის სიშორეზე, აღმოსავლეთით, ე.წ. ურწყავებში კიდევ არის ნასაყდრევი. ამ სამი ნასოფლარის შესახებ სოფ. უდეში თითქმის არავინ არაფერი იცის. კიდევ ერთი ნანგრევი შიგ სოფელშია. დასავლეთით ამ უბანში ახლა ათი-ოცი გვარია დასახლებული და ნაწილობრივ აბუღაძეები. ამ ნასაყდრევის ქვეშ დასავლეთისაკენ, ე.წ. ხმელ ხევში ჩადის გვირაბი. ომიანობის შემთხვევაში ამ გვირაბიდან მოჰქონდათ წყალი შუშანქალას ციხეშიო, ამბობს ამ ციხე-ეკლესიის გვერდით დასახლებული 70 წლის კოლმეურნე მიხა პეტრიაშვილი. ერთ დროს ამ ქალაქზე თავდასხმა მოუხდენია მტერს. მოსახლეობა გვირაბში ჩამალულა. გარეთ ვიცლა ქალი შუშანა დარჩენილა. მტერს შუშანა უნამებია, რომ გაეგო ციხის საიდუმლო კარები, მაგრამ ამაოდ. ამის შემდეგ ამ ციხის ან ამ ადგილის სახელი მაღლიან ხალხს წამებით მომკვდარი შუშანას სახელი დაურქმევიათ. ასე ამბობს ამავე სოფლის მოხუცი, კოლმეურნე სტეფანე გზირიშვილი. უდის ჩრდილოეთით პირდაპირ მდებარე სოფ. შოლავერში სტამბოლიდან სტუმრად ჩამოსულა მიხთად ბეგის სახლში მისი ნათესავი. მიხთად ბეგის მამას ესაუბრებოდა თურმე სტუმარი და ყვებოდა, რომ მამაჩემი ამბობდა, რომ ჩვენ შუშანქალაქელები ვართ. სოფ. შოლავერი ჩვენს პირდაპირ პატარა სოფელიაო. მიხთად ბეგის მამას უთქვამს, რომ იმ სოფელს ახლა შუშანქალაქს კი - არა, უდეს ეძახიანო. ეს ამბავი შოლავერელი მიხთად ბეგისგან გამიგონია ჩემი მეწისქვილეობის დროსო, ამბობს 77 წლის იგივე პაპა აზირაშვილი.

სოფ. უდის დასავლეთ უბანზე ხუროს გზაზე, ე.წ. ციხის ყელზე ხმელი ხევის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, შავ კლდეზე აშენებულია ძველი, მრგვალი ფორმის ცილინდრისებული ციხე. მის მიდამოებში არის სხვადასხვა ფორმის ნანგრევები. ეს ადგილები ისევ სამოსახლო ადგილებად არის ქცეული დღეს. ამ ადგილებში სახლების საშენებლად წარმოებული ამოთხრების დროს აღმოჩნდა ლითონის ფულები. ამავე სოფელში მცხოვრები სიმონ კაკოშვილი გვიაშობს, რომ აქ, 1928 წელს სახლების აშენების

დროს ვიპოვნე შვიდი, ძალზე მსხვილი ოქრო. სოფლის ნასწავლ კაცს, ვანო მერაბიშვილს ვაჩვენე და მითხრა, 125 მანეთიანი ოქროაო, ყველა ესენი ახალციხეში ებრაელებთან გავყიდე ძვირფასეობით. იგივე პირი ამბობს, რომ ჩემმა კომკავშირელმა ძმამ აქ სახლების აშენების დროს წააწყდა ოქროთი სავსე ქილას, ავნონეთ და 28 ცალი ერთი კილოგრამი გამოვიდაო. ქილა მთლიანად ადიგენის რაიკომის მდივანს, ან ცნობილ ხალხის მტერს, აზიზ რატიხანს ჩავაბარეთ იმავე დღესვეო, ე.ი. - 1935 წელს, უსასყიდლოდ. სწავლულებმა გვიამბეს, რომ ეს ფული რომელი წარმოშობისაო. 1928 წელს მე ოქროებთან ერთად ვნახე ჭრაქვი, რომელიც მივეცი თბილისიდან ჩამოსულ ვილაც სწავლულს უსასყიდლოდ.

ამ ციხის მახლობლად ჯერ კიდევ მრავალი შეუსწავლელი ღრმა ქვის ორმოებია, რომელთა სახურავები უშველებელი გათლილი ფიქალებითაა დახურული. ამავე სოფლის მცხოვრები, 66 წლის მახსუდ ბარათაშვილის ცნობით ბარათაშვილების ერთობის სახლში, სადაც ახლა ჰეიდარ ბარათაშვილი ცხოვრობს, მანდ არის უშველებელი ორმო, რომლის ჩასავალი ჰეიდარას ბაკეებზეა. ამ ჩასავლიდან ბავშვობის დროს ხან ჩავსძახოდით და ხან ქვებს ვისროდით და იქიდან კი ყრუდ ხმა გვესმოდა. ასეთივე დიდი ორმო უნდა იყოს ყოფილი პუმპულის სახლების ბაკეებში, რომლის გაგრძელებაც ჯავრიას - ჩილაშვილის სახლებამდე გრძელდებაო.

სოფლის მიღამოეხუი ცნოგილი ქველი გზეხის მიმართულეა და მათი სახელეხი

სოფ. უდიდან ცხრა მიმართულეხით გადის გზეხი: პირველი გადის უდის ჩრდილოეთისაკენ მდ. ქობლიანის გავლით, კურორტ აბასთუმნის შემდეგ, ზეკარის გადასავალით, აჩუხბაშში გადის (იგივე იმერეთში. იმერეთს საქართველოსაც ეძახიან), აცხადებს ტუჟიკი სიმონი - იგივე ბალახაშვილი, საიდანაც უმთავრესად ბამბა და სიმინდი მოჰქონდათ. აქედან კი კარტოფილი, რძის ნაწარმი და დასაკლავად ჯალაბი საქონელი გადიოდა.

მეორე მთავარი, ხშირი სამოძრაო ახალციხის გზა აღმოსავლეთისაკენ მიდის. ახალციხის გზას ქალაქის გზასაც უწოდებენ. მისი პირვანდელი მიმართულეა მდ. ქობლიანის მარჯვენა სანაპიროთი ბაღების სამხრეთით, მდ. ფოცხოვის გავლით, სოფ. ვაღის ბაღეხით, სოფ. სუხლისიდან გადადიოდა მდ. ფოცხოვით და შედიოდა ახალციხის ძველ ნაწილში - რაბათში. აქვე უნდა დაეუმატოთ, რომ სოფ. უდის ამ გზას მთელი ზეგანის გზეხი უერთდებოდა მდ. ქობლიანის მარჯვენა მხარეზე.

მესამე გზა გადიოდა უდიდან აღმოსავლეთით არალში და ვაღეს გავლით მრავალ სოფლებს უერთდებოდა. მდინარეებზე კი არ ყოფილა ხიდები.

მეოთხე გზა აღმოსავლეთით მიემართებოდა - ეს იყო წარბასთუბნისა და ორჭოშნის შემდეგ ბადელითა და ხან იოლით არტაანის გზა. ფოცხოვის სოფლების სამიმოსვლო გზა - ქობლიანსა და ზეგანში ეს გზა იყო. ამ გზაზე თავისუფლად დადიოდა არაბა⁶. ეს გზა ახლა სოფ. ორჭოშნის შემდეგ წყდება, რადგან აქვე გადის საქართველოსა და თურქეთის სახელმწიფო საზღვარი.

მეხუთე გზა სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ მიდის. ამ გზით ურმები ვერ დადიოდა, რადგან ძალზე აღმართებია. ეს გზა მარეღის შემდეგ სხვა გზებს უერთდებოდა.

მეექვსე გზა სამხრეთისაკენ გადის, სოფ. წყისეს მიმართულეხით უერთდება მარღის გზას და სოფ. ხონას გავლით გადადის

6. არაბა (თურქ.) - ურემი

ქვემო ფოცხოვში.

მეშვიდე გზა სამხრეთ-დასავლეთისაკენ მიდის. ერთი შტო, ხურო, ამხვერისაკენ მიდის, მეორე შტო ზაზალოსა და უდის მთის მიმართულებით მიდის.

მერვე გზა დასავლეთის გზაა, რომლითაც მიისვლება ზეგნის სოფლებში და აჭარაში. ამ გზას აჭარის გზასაც უწოდებდნენო, - ამბობს 62 წლის კოლმეურნე ფანჩო პარუნაშვილი.

მეცხრე გზა ჩრდილო-დასავლეთიდან გადის ჩრდილოეთით, მდ. ქობლიანის შემდეგ გადის სოფ. ენთელებში და ფხეროში ერთის მხრივ, და ბოლაჯურ, შოყაში მეორეს მხრივ. გარდა ამ გზისა, მდ. ქობლიანზე არსად ხიდი არ ყოფილა. ეს ხიდიც მდ. ქობლიანზე მეიდნის ბეგს აუშენებია, რის შესახებაც ზემოთ გვქონდა ხსენებული. აქ მხოლოდ ის უნდა აღვნიშნოთ, რომ მეიდნის ბეგს ნაშენები ხიდიდან მხოლოდ ნარჩენია დარჩენილი მდინარის მარჯვენა და მარცხენა ნაპირზე.

მეათე გზა უდიდან შოლავერში გადის, მას მცირე მნიშვნელობა აქვს.

სოფლის ტერიტორიის ნაწილების დასახელება და აღწერა

სოფლის დაბლა ჩრდილოეთით ძირის ყანებია. ეს ფართობი 20 ჰექტარს აღემატება. იგი ბურდა ღელედან ხმელ ხევამდეა გაჭიმული, რომლის სიგრძე აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ ერთ კილომეტრს აღემატება. ეს მიწები ახალი ნაყანებია, ალაგ-ალაგ უვარგისიცაა სახნავად. მიწის სივინროვის გამო აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ ფართე ტერასებია გაყვანილი და რწყვითა და ბეჯვით დამუშავებით ეს მიწები მოსავალს იძლევიან. ძირის ყანები სოფლიდან დაახლოებით 100-150 მეტრით დაბლაა. იმაზე დაბლა, ვიდრე ზედა ბაღებია, ე.ი. უფრო ჩრდილოეთით მდებარე, რომლის სიგრძე აღმოსავლეთიდან დასავლეთით გრძელდება 13კმ-მდე. თუ ძირის ყანებში უმთავრესად ითესება ბოსტნეული, კარტოფილი და ქერი, ზედა ბაღები კი სპეციალურად ხეხილითაა ნაშენები, ძირითადად, საზამთრო ჯიშებით. იქაური ხილი უდევს საუკეთესოა. მისი აღმოსავლეთი საზღვარი ახალციხის გზა ითვლება. დასავლეთით ეს ბაღები შეერთებულია წისქვილებთან, ე.წ. ბაირ ბაღებთან, ჩრდილო-დასავლეთით - ხუროს ბაღებთან. ზედა ბაღების ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი ნაგრძელებულია და მეიდანთან უერთდება ქვედა ბაღებს. შუა ნაწილამდე ამოვიდა ქვედა ბაღების ახლად ნაშენები ხეხილის ნარგავები, ასე რომ, ახლო მომავალში მოსალოდნელია. ამ სოფლის ყველა სარწყავი მიწები ბაღებად გადაიქცა, რადგან ამას, ერთის მხრივ ხელს უწყობს იქაური ბუნება და მეორე მხრივ, რაც მთავარია, თვით სახელმწიფო და საბჭო ხალხის გაზრდილი მოთხოვნილება ხეხილზე. ზედა ბაღების ჩრდილოეთით ნოყიერ სახნავ მიწებს ხოდაბუნებს უწოდებენ, რომელიც აღმოსავლეთით ურწყავებად გადის. დასავლეთი საზღვარი წვდება ზედა ბაღების ჩრდილო-დასავლეთ საზღვარს. შუა ნაწილი შეერთებულია ქვევიდან და ზევიდან ბაღებით. ხოდაბუნების სიგრძე 2 კილომეტრს აღწევს აღმოსავლეთიდან დასავლეთით.

ქვედა ბაღებსა და ხოდაბუნებს შორის აღმოსავლეთით ახალციხისაკენ გადის ზეგნიდან და აჭარიდან მომავალი შორეული გზა.

ქვედა ბალები მეიდნიდან იწყება და ახალციხის გზის მიყო-
ლებით 3 კილომეტრზე წყდება. ქვედა ბალების ბოლო არალის
საზღვრამდე წვდება, რომელთა ქვესახელწოდებები ასეა: და-
სავლეთიდან - მეიდანის ბალები ან ხიდისთავები, ჩოგაურები,
ხატიანთ ანდა, იგივე ჰაფიზას წისქვილები, იქვე, ჩრდილოეთით
- არსენათ ფიჩხები (წყლის ნაპირზე), ჩოგაურები, უფრო აღმო-
სავლეთით - ბორენცები, ნაკაფები და მოლიზნიანთ ფიჩხები
(ფიჩხები ეწოდება მდინარის პირას მდებარე ეკლითა და ბუჩქნა-
რებით მოფენილ გამოუყენებელ ადგილებს). უდის ჭალა ეს ერ-
თადერთი ფართობია, სადაც უდის საქონელი ძოვს ყოველდღი-
ურად. მისი აღმოსავლეთით მდებარეობს ხოჯოვანები და გიქოთ
ფიჩხები (მდ. ქობლიანის სამხრეთ ნაპირზე). ჭალების სამხრე-
თით ქალაქის ყოფილი გზიდან იწყება ე.წ. ურწყავები, რომელიც
აღმოსავლეთით - არალის საზღვრიდან, დასავლეთით აბასთუმ-
ნის გზამდე გრძელდება. მისი სამხრეთი მხარე სახნავ-სათესად
უვარგისი ღელე-ღრეა და სერები და ფერდობები იწყება. ურწყა-
ვი, თუმცა დღეს მშვენიერი სარწყავია და ვაკეს წარმოადგენს,
მაგრამ მაინც ძველებური სახელი ჯერ კიდევ შემორჩენილი აქვს.
ურწყავების სამხრეთით უვარგისი და ურწყავი მიწები შემდეგია:
აღმოსავლეთიდან უნაგირები, ღელის ყანები და პირდაპირები.
უნაგირებში, უნაგირის მაგვარი სერია და აქედან დარქმეულია
ეს სახელწოდება. პირდაპირები: სოფ. უდის პირდაპირ იყურება
აღმოსავლეთიდან, შუაში კი ბურდა ღელეა და მისი აღმოსავლე-
თით ქოთახეგია.

ქოთახეგისა და მისი დასავლეთით ბურდა ღელეს შუა მოთავ-
სებულია სოფლის ახალი უბანი ნაფუზრები. უნაგირების სამხ-
რეთი და პირდაპირების სამხრეთი მთა-გორიანი ფერდობებია.
თუმცა დღესაც არ ირწყვის, მაგრამ სახნავ-სათესი ფართობებია
და ეწოდება ასქილოვანები. ასქილოვანების სამხრეთ-დასავლე-
თით უდვილები ვაკეებია და მის სამხრეთ ფერდობებს კი ხუთის-
წყაროს უბანს უწოდებენ. ეს უკანასკნელები თანმიმდევრობით
სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ ერთი მეორეს დაჰყურებს. ას-
ქილოვანების ჩრდილო-დასავლეთით, სოფ. უდის სამხრეთით

მდებარეობს მრგვალი სერი ე.წ. ნანასერდი. სოფ. წარბასთუბანს, არალსა და უდის საზღვრებზე აღმართულია მეორე სერი 200-250 მეტრი სიმაღლის, ე.წ. საყარაულო სერი. უდის სამხრეთ-დასავლეთი სახნავ-სათესი მიწები, რომელიც სოფ. ქვემო წყისესა და ზაზალოს მიწებზე წყდება ხმელ ხევთან, ეწოდება: ბიათხე-ვები. თუ ასქილოვანები ჩრდილოეთისკენაა დაფერდებული, ბიათხევები დასავლეთითაა დაფერდებული. სოფლის უშუალო სამხრეთით პატარა მიდამოს ზაქორიას უწოდებენ, სადაც მოთავსებულია ქრისტიანი მოსახლეობის სასაფლაო. მუსლუმანთა სასაფლაო კი სოფლის სამხრეთ-დასავლეთისკენ მიმავალი გზის ორივე მხარეზე მდებარეობს. ხმელი ხევის დასავლეთით მდებარეობს ე.წ. ვერდუები, რომელიც გრძელდება ჯურყებამდე, ჯურყების დასავლეთით კი კახარეთის მიწა-წყალი იწყება. კახარეთის საზღვარი ე.წ. ყარაყაიაა. მის აღმოსავლეთით მდ. ქობლიანის სანაპირო ხმელი ქალების სახელწოდებას ატარებს. მისი აღმოსავლეთი კი ე.წ. ჩაურმებია, რაც მდინარის მოყოლებით მეიდანამდე გრძელდება. ვერდუების სამხრეთით იწყება ამაღლებული ფერდობები, რომელიც ე.წ. დედოფლის ღელე-ებთან მიჰყვება სამხრეთისკენ სოფ. ღორძისა და სოფ. ხუროს საზღვრებისაკენ. მთელ ამხელა ფართობზე წყაროები ძალზე ცოტაა. ცნობილი მუდმივი წყაროებია: ღვთის წყარო და მამულათ წყარო, ასქილოვანებში, სოფლის სამხრეთ დასავლეთით - მორეთ წყარო, ვერდუების ბალებში - მეთიათ წყარო, ჯურყშიაც არის წყარო, მაგრამ დროგამოშვებით შრება, მკაცრი სიცხეების დროს. ხმელი ქალების წყარო, ხიდის თავებში - ბოჩიკიანთ წყარო, ჩოგაურებში - ქოზუხიანთ წყარო და კინკრიხთ წყარო, ბორენცებში - პეტათ წყარო და ხოჯევანებისკენ - ბოჩიკიანთ წყარო. წყაროები ვის მამულშიაც გამოდიოდა, იმ გვარის სახელს უწოდებდნენ ხოლმე. უდის სასმელი წყალი კი სოფ. ქვემო წყისეს საზღვრებიდან მოდის. წყალი ჩვენი სოფლის მეურნეობის წარმოებისათვის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი იყო და რჩება, ნალექების სიმცირის გამო. გასაბჭოებამდე სოფლის სარწყავი არხი იწყებოდა ამჟამად თურქეთის საზღვრებში დარჩენილ სოფ. შუ-

აწყალის იეილებიდან. იეილას ვუნოდებთ დროებითი საზაფხულო სადგომ ბინებს, სადაც ზაფხულის განმავლობაში სწარმოებს მესაქონლეობის ნაწარმის დამუშავება, იქვე იმყოფება დროებითი საზაფხულო სახლები. ყოველ სოფელს აქვს თავისი იეილა. არხის სიგრძე 30 კილომეტრს აღემატება. ეს კანალი ვერ აკმაყოფილებდა სოფლის მიწებისა და ხეხილის ბაღების მორწყვით მოთხოვნილებას, რის გამო ზაფხულობით ხშირი ცემა-ტყეპა ხდებოდა მრწყელთა შორის.

ხანდისხან ადგილი ჰქონდა კაცის მკვლელობასაც სარწყავი წყლის გულისათვის. გამარჯვება კი მუდამ შეძლებულებს ხვდებოდა წილად. სოფ. უდის ფართობი საერთოდ უდრის 1575 ჰექტარს, აქედან სახნავი ფართობი 468 ჰექტარია, უვარგისი მიწები - 14 ჰექტარი, მთის სათიბები 200 ჰექტარია, მთის საძოვრები 765,8 ჰექტარია. მარტო კოლმეურნეობის ბაღები 56 ჰექტარია, ეზოები და ნარგავები - 2,10 ჰექტარი, მოედნები - 12,13 ჰექტარი, მდინარისა და რუს პირები - 26,5 ჰექტარი. ხეხვები და ხრამები 24,60 ჰექტარია. და ასე შემდეგ.

გასაგებია, თუ რა რაოდენობითა ყოფილა საჭირო სოფ. უდისათვის სარწყავი არხები. გარდა იმისა, რომ შუაწყლის იეილების წყალი ძალზე შორს დარჩა საბჭოთა კავშირ - თურქეთის საზღვრებთან, ის მაინც 1/20 მოთხოვნილებასაც ვერ უკმაყოფილებდა უდიდესი წყლის მოთხოვნილებისა, ამიტომ უდის მშრომელთათვის საბჭოთა მთავრობამ უდიდესი საქმე გააკეთა, როდესაც 1934 წლის ადიგენის რაიონის სოფ. გორგულიდან ვიდრე სოფ. არალამდე გამოიყვანა ე.წ. გორგულ-არალის კანალით ქობლიანის წყალი. ამით მთლიანად დაკმაყოფილდა არა მხოლოდ უდის მიწების მოთხოვნილობა, არამედ არალის, კახარეთის, ლელოვანისა და ყარათუბნის მიწების. კანალის სიგრძე 20 კილომეტრია.

სოფლის უზენაი კომლთა რაოდენობა საერთოდ და ეროვნებათა მიხედვით

უდგეში წყალი რომ მოუყვანიათ, იგი უბნების მიხედვით სამ ნაწილად გაუყვიათ: ზედა მალა (თურქულად მაჰლა⁷), შუა მალა და ქვედა მალა (მუსლუმანთა უმრავლესობა ქვედა მალაში ცხოვრობს). მეოთხე უბანი ეს ქვედა უბნის დანამატი უბანია და შუშანქალაქის მიდამოებშია განლაგებული ამ უბანში, რადგან ათოშვილები ცხოვრობენ, ათოთ მალასაც ეძახიან. მეხუთე უბანი ჩასახლებულია ციხის ყელის ძირში და ხანდაკას უწოდებენ. მეექვსე უბანი სოფლის სამხრეთ ფერდობებზეა ნაშენები და ამ უბანს ჰოკოთ უბანს ან პეტათ უბანსაც ეძახიან. მეშვიდე უბანი ნაფუზრების უბანია. იგი სოფლის აღმოსავლეთითაა, ახლად ჩამოყალიბებული უბანია. მერვე უბანი ზაზათი და არსენათ უბანია, რომელიც სოფლის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობს. პირველ უბანში მცხოვრები გვარებიდან უმთავრესები შემდეგია: მერაბიშვილები, ბალახაშვილები, აზირაშვილები და სხვა. მეორე უბანში მცხოვრები გვარებიდან უმთავრესია: მარტიაშვილები, პეტრიაშვილები, ჭალიაშვილები, ყულჯანიშვილები, აფრიაშვილები, ფარცახაშვილები, გიქოშვილები, აბულაძეები და სხვა. მესამე ანუ ქვედა უბანში მცხოვრები არიან: ბარათაშვილები, ბაქრაძეები, ჩილაშვილები, კიკნაძეები, ალღემაშვილები, ბერიძეები და სხვა. მეოთხე უბანში ცხოვრობენ ათოშვილები, პეტრიაშვილები, აბულაძეები. მეხუთე უბანში: გიგოლაშვილები, თითენაშვილები, ბალახაშვილები, პეტაშვილები და სხვა. ნაფუზრების უბანში: მაისურაძეები, ყულჯანიშვილები, მერაბიშვილები, სარაშვილები, ბოჩიკაშვილები, პარუნაშვილები და სხვა.

სოფ. უდის მცხოვრებნი კოლნევერები 722 კომლია. ინდივიდუალური მეურნეობა ოთხია, სულადობით თუ ვიანგარიშებით კოლმეურნე და ინდმეურნენი, ჩამოსულ მუშა-მომსახურეთა ჩაუთვლელად, 4007 სულია. ამ 722 კოლმეურნე კომლიდან ქართველ-მაჰმადიანი უდრის 110 სულს, დანარჩენი ქართველ-ქრისტიანე-

7. მაჰალა(თურქ.) - უბანი

ბია. მხოლოდ ერთი კომლია ახლად ჩამოსული სომეხი, რომელიც მიწის მოწყობისა და კოლმეურნეობის დაარსების დროს სოფ. უდეში იმყოფებოდა პარიკმახერად. ის ჩარიცხეს უდის მაცხოვრებელთა სიაში და მისცეს საკოლმეურნეო ნევრის უფლება. ამრიგად, მიიღო საკარმიდამო საეზოე მიწა და დარჩა სოფ. უდის მუდმივ მცხოვრებად. ესენი კუნჩიბაშევეების გვარს ატარებენ. სულ 5 სული არიან.

ქართველ-მაჰმადიანებსა და ქართველ-ქრისტიანებს შორის ქალის მიცემა-აყვანა ე.ი. ქორწინების შემთხვევა არ ყოფილა. ეს სამარცხვინოთაა მიჩნეული ორთავე სარწმუნოების მქონეთათვის. არც ამ მხრივ შეურაცჴყოფას არ ქონია ადგილი. პირიქით, რომელიმე კოლმეურნე სახლიდან ხანგრძლივი დროით წასვლის შემთხვევაში, მუსლუმანებიც და ქრისტიანებიც, მეზობლის ოჯახისადმი დახმარებას საპატიო საქმედ თვლიან. არიან უმრავლესი ოჯახები, რომლებსაც ჰყავს ქრისტიანი მეგობრები, რომელთა ურთიერთ პატივისცემა არ შეედრება არავითარ ნათესავურ პატივისცემას. ეს სასახელოა და სამაგალითოდ ითვლება. მენშევიკების დროსაც კი, არ დარღვეულა ეს ზნე-ჩვეულება.

სოფელ უდის მცხოვრებთა გვარები

სოფ. უდის მცხოვრებთა გვარები შეიძლება დავყოთ ოთხ ჯგუფად.

პირველ ჯგუფში უნდა მოვათავსოთ ისეთი, რომლებმაც ასე-ული წლების მანძილზე არაბთა, სპარსთა, თურქთა და სხვათა შემოსევებით განიცადეს უამრავი დარბევა და აწიოკება მორალური, ეკონომიური და პოლიტიკური ჩაგვრა, ამის მიუხედავად მაინც შეინარჩუნეს ქართველობა - ქართული ზნე-ჩვეულება, ენა, სარწმუნოება და თავისი სოფელი. როგორც გვარებიდანაც დავინახავთ, ეს გვარები გლეხთა გვარებია. თავკერძა დიდებული თავადებსა და აზნაურებს მუსლუმანობა მიუღიათ თავიანთი მამულისა და უფლებათა შენარჩუნებისათვის. ქართველებად დარჩენილი დაბალი ხარისხის გლეხთა გვარები, რომლებიც მაინც დიდებული არ იყვნენ, ასენი არიან:

1. ბალახაშვილები, რომელთა კომლობრივი რაოდენობა სოფ. უდეში დღეს ორმოცამდეა ასული;
2. მერაბიშვილები, რომლებთა ქვედანაყოფების სახით ექვსი ახალი გვარია წარმოშობილი. ესენი ყველა ერთად 65 კომლს აღემატება;
3. ზაზაშვილებიც მრავალრიცხოვანი კომლიანი გვარია, რომლიდანაც ოთხი სხვა გვარია წარმოშობილი;
4. მაისურაძეები 16 კომლის რაოდენობით;
5. ყულჯანიშვილები;
6. მღებრიშვილები;
7. დავითაშვილები;
8. პარუნაშვილები.

მეორე ჯგუფის გვარებად შეიძლება ჩავთვალოთ ისეთი გვარები, რომლებიდანაც ნაწილმა შეინარჩუნა ქართველობა - ენა, ზნე-ჩვეულება, სარწმუნოება და სხვა. ნაწილი კი გამაჰმადიანდა.

მეორე ჯგუფის გვარებს ეკუთვნიან:

1. აბულაძეები;
2. კიკნაძეები (კიკნაძეების ქრისტიანი შტოს წარმომადგენლები გიქოშვილებად იწოდებიან);
3. ჩილაშვილები;
4. პეტაშვილები.

მესამე ჯგუფის გვარებად შეიძლება ჩავთვალოთ ისეთი დიდებულითა გვარები, რომლებმაც დათმეს ქართველობა, შეეგუეს გამუსლმანებას და მიიღეს თურქული ენა, ზნე-ჩვეულება, სარწმუნოება და სხვა. ასეთი გვარებია:

1. ბარათაშვილები - 30 კომლია, აქედან 10 თურქეთში წავიდა;
2. ბაქრაძეები - 22 კომლია;
3. ბერიძეები - 15 კომლია.

მეოთხე ჯგუფის გვარებად უნდა ჩავთვალოთ სოფ. უდეში ჩამოსული არა-ქართველთა გვარები.

1. კუჩიბაშევი 1 კომლია. მათი ოჯახი 20 წლის წინ გასაბჭოების დღეებიდან ახალციხიდან ჩამოვიდა უდეში, როგორც ბარბარი⁸. კოლექტივიზაციის პერიოდში, რახან უდეში იმყოფებოდა, მასაც მისცეს საკარმიდამო საეზოვე და ამრიგად გახდა უდის მუდმივი მცხოვრები;
2. სარაჩევის გვარი 2 კომლია, მათი ბაბუა არტაანიდან ჩამოსულა, როგორც მედუქნე, ჩასიძებული აქვე და გამხდარა სოფ. უდის მუდმივი მცხოვრები. შემდეგში დაირქვეს გვარიც სარაჯევის სახით და დარჩნენ უდის მცხოვრებლად.

დავინწყით პირველი ჯგუფის გვარიდან. ბალახაშვილები თბილისიდან მოსულან. ერთი კაცი მოსულა თბილისიდან. მას მოსწონებია აქაური ნასოფლარი ადგილი და ჩასახლებულა აქ. ის კაცი ბალახაშვილი ყოფილა.

ბალახაშვილების გვარი გაძლიერებულია. ამ დროს ერთ ქალზე ზედსიძედ მოუყვანიათ შავშეთის სოფ. ხოქაჯურიდან კაცი და ბალახაშვილების ერთი შტო აქედან გამრავლებულა. მეორე შტო - ფეფრუნათები, ციცნათები და ყარამელქოთების შტოს, რომელიც იგივე ბალახაშვილებს ეკუთვნის, ამათი წარმოშობაც ასე ყოფილა. ვიცლა ახალგაზრდა და ბოლაჯურიდან წაფლად მოსულა ბალახათებში (წაფელი არის წყემსი ან გუთნის დედის დამხმარე ახალგაზრდა ბიჭი, რომელიც ხარებს ერეკება). ჯერ დიდხანს მალული ყოფილა. შემდეგში კი, როგორც წარმოსადგეი, ჩაუსიძეებიათ და აქედან გამრავლებულა ზემოხსენებული ქვე-გვარები. ასე ამბობს 71 წლის ივანე ბალახაშვილი, კოლნეერი.

პირველი ჯგუფის მეორე გვარის, მერაბიშვილების შესახებ

8. ბარბერი - მამაკაცთა პარიკმახერი

ცნობას გვაძლევს ყოფილი დოსტაქარი, ექიმბაში, 1885 წელს დაბადებული, ამჟამად ფერშალი, ანტონ მერაბიშვილი და აღნიშნავს შემდეგს: “როდესაც დღევანდელი სოფ. უდის ხსენება არ ყოფილა ალბათ ქართლის მხრიდან, აქაურობაში სამოსახლო ადგილის მოსაძებნად მოსულა სამი ძმანი - ნიკოს ძეგები ხურციძეები. ზაქორიის სერიდან დაუნახიათ ეკლესია ტყეში. დიდხანს ძებნის შემდეგ ეს ეკლესია მოუნახიათ, ეს ადგილი მოსწონებიათ და დასახლებულან (ამ უღრან ტყეში პირველი სახლი რომ აუშენებიათ, ეს სახლი ზედ დიდი ხის ძირას აუშენებიათ, ისე რომ იგივე მსხვილი ფეხზე მდგომი ხე სვეტად გამოუყენებიათ. ეს სახლი დღესაც კვარიანი ხისაგანაა აშენებული და ცხოვრობს შიგ პეტიკო მერაბიშვილი). უფროსი ძმა, არგუწესი შავშეთში გადასახლებულა. შუათანა ძმა, მერაბი აქ დარჩენილა. უნცროსი ძმა ოჯახით იმერეთში გადასახლებულა. მერაბას ერთი შვილი ზემო ფოცხოვში სოფ. ყველში არის გადასახლებული და გამაჰმადიანებულია. სოფლის ნახევარზე მეტი მისი შთამომავლობაა გამრავლებული და მერაბთლულლარად იწერებიან. საბჭოთა კავშირის-თურქეთის სახელმწიფო საზღვრების დადებამდე გვექონდა მიმოსვლა. დიდი პატივისცემით გვიხსენიებდნენ. მერაბა ხურციძე (1558-1626 წ.) ყოფილა ოცხე-აბასთუმნის ჯართ მთავარი ათაბაგისა. მერაბის შვილი, შვილმოსანი (1612-1685წ.) ყოფილა ქობლიანის ფაშის მრჩეველი. მერაბის შვილებს გვარად ეწოდებოდათ მერაბიშვილები და ასედაც გრძელდება. ერთი პირი ამ გვარიდან ვიცლა ჰავლე ფალავანი მოჭიდავე ყოფილა. სულთანის ფალავანი მას მკლავი მოუმტვრევია და ალბანეთში გადაუსახლებიათ. იქ მას დოსტაქრობა შეუსწავლია და სამი წლის შემდეგ ჩამოსულა. ეს პიროვნება წერა-კითხვის კარგი მცოდნე და მეწიქვილეობის მცოდნეც ყოფილა (1745-1823). მისი შვილის შვილიშვილს პარიზში უნივერსიტეტი დაუმთავრებია, იგივე პეტრე იყო ნეგუსის პირადი ექიმი (1877-1929) მერაბიშვილების დანვრილებითი ცნობებისათვის იხილეთ გენეალოგიის ფურცელი. პირველ ჯგუფის მესამე გვარად პირობითად ჩავთვალოთ ზაზაშვილების გვარი.

დღევანდელი ასპინძის რაიონში მყოფი ცნობილი ვარძიის სამხრეთ დასავლეთით, 5-6 კილომეტრის სიშორეზე მდებარეობს სოფ. აგარა. აქ ვიცლა ივანე ზაზაძეს ყოლია ორი შვილი სა-

ხელად პეტრე და პავლე. პეტრე იქვე დარჩენილა. პავლე უდემი გადმოსახლებულა. მას ჰყოლია ოთხი შვილი: პეტრე, გიგო, თათო და გელეზარ. აქედან პეტრეს შთამომავლობა ზაზაშვილებად იწერებოდა, გიგოს შთამომავლობამ შეიცვალა გვარი და გიგოლაშვილებად იწერებოდა. თათოს შთამომავლობა თათოშვილებად, გელეზარას შთამომავლობა კი გელეზარაშვილებად იწერებოდა. 1925-1930 წლებიდან ისევ შეიცვალეს გვარი და ახლა გელაძეებად იწერებიან. ზაზაშვილების ერთი ვაჟი არალში ზედსიძედ შესულა და იქაც გაჩენილა ზაზაშვილები. უდელი ზაზაშვილები დღეს 25 კომლია, თათოშვილები - 13, გელაძეები - 10. ასეთ ცნობას გვაძლევენ ამ გვარების შესახებ 80 წლის კოლმეურნე ოსიკო ზაზაშვილი, 90 წლის კოლმეურნე მიხა თათოშვილი, 59 წლის კოლმეურნე სტეფანე მექოს ძე გიგოლაშვილი.

ამ ზაზაშვილების გვართა გენეალოგია შეადგინა X კლასის მოსწავლემ სიკა მიხას ძე ზაზაშვილმა 1944 წლის 25 აპრილს.

პირველი ჯგუფის მეოთხე გვარად ჩავთვაlet მაისურაძეები. მაისურაძეების პირველი კაცი, რომელიც უდემი ჩასახლებულა, ყოფილა ჩამოსული ზემო ქართლის სოფ. ბედნისიდან. კაცის მკვლელობის გამო, თავი შეუფარებია ახალციხის საფაშოს. აქ ყაზრო ზედსიძედ შესულა ვიცლა აკოფაშვილების ოჯახში. ამ გვარიდან 6 კომლი აქედან გადასახლდა იმერეთში, წულუკიძის რაიონის სოფ. ახაშენში (სარქის მაისურაძე, 50 წლის კოლმეურნე).

პირველი ჯგუფის მეხუთე გვარად პირობითად დავასახელეთ ყულჯანიშვილების გვარი. თელავის მხარე სისტემატურ ლეკთა დარბევებით იყო ცნობილი. აქ, ქართველების გარდა, სომხებიც ყოფილან. ლეკების მკვლელობისა გამო სომეხი მუგო ყულჯანიშნი თავისი ერთი შვილით არუთინასთან ერთად გადმოსახლებულა სოფ. უდემი, ლეკებისაგან თავის დაღწევის მიზნით. მუგოს ორი შვილი: პაპაი და ონჯოი თელავში დარჩენილა. ყულჯანიშვილების გვარის გენეალოგიური ცხრილის შედგენა ეკუთნის 58 წლის კოლმეურნეობის წევრს, ბაგრატ სტეფანეს ძეს და ივანე ოსეს ძეს ყულჯანიშვილებს.

პირველი ჯგუფის მეექვსე გვარად მღებრიშვილების გვარი ჩავთვაlet. უნდა დავიწყოთ იქიდან, რომ ეს გვარიც სოფ. უდის სხვა გვარების მსგავსად, თუმცა ძველი ჩამოსახლებულია, მაგრამ მკვიდრი მაინც არაა, მაინც ჩამოსულია. ამ გვარის პირვე-

ლი მამაკაცი ასპინძის რაიონის სოფ. ხიზაბავრიდანაა ჩამოსული ნანოსას სახელწოდებით. მღებრიშვილების კომლთა რაოდენობა დღეს 20-მდე ავიდა.

პირველი ჯგუფის მეშვიდე გვარი არის დავითაშვილების გვა-
რძ. ამ გვარიდან დროთა განმავლობაში შეიქმნა ხუთი ცალკე
გვარი, აქედან, აფრიამაშვილები - 15 მეკომური, ბაღდოშვილე-
ბი - 12 მეკომური, ობოლაშვილები - 20 მეკომური, პეტრიაშვი-
ლები - 5 მეკომური და დავიდოვები - 3 მეკომური. დავითაშვი-
ლების ცნობა მოგვცა 80 წლის კოლმეურნე, სოფლის საბჭოს 15
წლიანი დეპუტატი, ვანო ყაზაროს ძე აფრიამაშვილმა. “ატოი
მოსულა სოფ. უდეში ჯავახეთიდან და აქ წაფლად დამდგარა.
შემდეგ აქვე დასახლებულა, ცოლი შეურთია, ორი შვილი ჰყავდა
- დავით დავითოვი და სოლომონ დავითოვი. დავითი ზაბითი⁹ კა-
ცი ყოფილა, ე.ი. მხნე და მრისხანე და ზედმეტ სახელად დავითს
ეძახდენ. ნამდვილი სახელი ატო ყოფილა. შემდეგში მის შვილებს
მისი ზედმეტი სახელის მიხედვით დავითაშვილები ან დავითო-
ვები დაუძახებიათ. დავით დავითოვს ჰყოლია ორი შვილი: თომა
და სოლომონი. სოლომონ დავითოვს ჰყოლია: ვერდანე, ოსე და
აფო. აფოი მკვიდრად დარჩენილა. უადგილობის გამო დანარჩე-
ნი ძმები სხვაგან გადასახლებულან. თომას შვილს ბაღდო რქმე-
ვია და იქიდან წარმოსულან ბაღდოშვილები. ამ გვარიდან ერთი
ბიჭი ვჳნა ობოლი ყოფილა და ობოლაშვილებად დარჩენილა მისი
შთამომავლობა. ერთსაც აფრი რქმევია და მის შვილებსაც აფ-
რიამაშვილები უწოდებიათ”.

აფრიამაშვილების, პეტრიაშვილების, ბაღდოშვილების, ობო-
ლაშვილების გვართა გენეალოგია შეადგინა 1944 წლის აპრილში
X კლასის მოწაფე თამარა აფრიას ასულმა აფრიამაშვილმა.

მერვე გვარი პირველი ჯგუფისა არის პარუნაშვილი. პარუ-
ნაშვილების პირველი გვარი იყო სიმონიშვილები. სიმონიშვილე-
ბის ქალიშვილზე ზედსიძედ ჩამოსულა ვილაცა მდიდარი სომეხი
კარაპეტა. იგი, რადგანაც შეძლებული იყო და გავლენიანი, მის
პატივისაცემად პარუნს ბატონს ეძახოდენ. მის შემდეგ მის შვი-
ლებს პარუნას შვილები ეწოდა. შემდეგში პარუნაშვილებიდან
წარმოშობილა სამი გვარი:

9. ზაბით(თურქ.) - აქ: მრძანებელი

1. პარუნაშვილები, 20 კომლია;
2. აკოშვილები - ამჟამად თუმანიშვილებად იწოდებიან, 10 კომლია;
3. ბოჩიკაშვილები, 15 კომლია.

გარდა ამისა პარუნაშვილებიდან 10 კომლი კახეთშია წასული, ყვარელის რაიონის სოფ. სანავარდოში. პარუნაშვილების, აკოშვილების და ბოჩიკაშვილების გვარების შესახებ ცნობები მოგვანოდა 53 წლის კოლნევერმა, ფანჩო პარუნაშვილიმა.

მეორე ჯგუფისგვარებად ჩავთვალეთ ისეთი გვარები, რომლებიდანაც ნაწილმა შეძლო ქართველობის შენარჩუნება, ნაწილმა კი მიიღო მაჰმადიანობა. ასეთი გვარებია:

პეტაშვილებისა და გზირიშვილების გვარი ადრე ყოფილა ელაძეები. ელაძეები ახალციხიდან იყვნენ გადმოსახლებული. პირველი მათგან, ვინც უდეში გადმოსახლდა, შესძენია ორი შვილი: ყაზრო და პეტრე. ყაზრო, თურქები რომ შემოსულა, მაშინ ჩაუში გამხდარა სოფლისა (გზირი). მას შემდეგ ყაზროს თაობას ქართულად გზირიშვილებს, თურქულად კი ჩაუშ ოღულლარი ეწოდება. რაც შეეხება პეტრეს შვილებს, იმათ პეტაშვილები უწოდეს და ასედაც გრძელდება. ორი შვილი ჰყოლია: პაპაი და ბერნარდე. თურქების ერთ-ერთი შემოსევის დროს პაპაი დამალულა, ბერნარდე დაუჭერიათ და ძალით მუსლუმანობა მიუღებინებიათ. ბერნარდეს შვილები, ხალიდი და მაჰამედი, უკვე მუსლუმანურ სახელებს ატარებდნენ. მუჰამედის შვილს არიფაის უდეში გაუყიდია მინა-წყალი და გადასულა სოფ. ჭურყში. შემდეგში აჭარელი მუსლუმანი ყაჩაღებისთვის ხელის შეწყობისათვის რუსეთის მთავრობას ისევ გადმოუსახლებიათ სოფ. უდეში. ჭურყი კვლავ ნასოფლარად დარჩენილა.

პეტაშვილებისა და გზირიშვილების გვართა გენეალოგიის შედგენაში და განმარტებაში დამეხმარა 88 წლის კოლნევერი სტეფან - ტყეპკა გზირიშვილი და ანტონ - ატო გზირიშვილი, 80 წლის კოლმეურნე, კეკე თუმანიშვილი, 70 წლის კოლნევერი, ცნობილი ექიმბაში, 82 წლის ასლან პეტაშვილი - კოლნევერი და პეტრე პეტაშვილი. გენეალოგია დახაზა 1944 წლის 20 აპრილს მეთექვსის ფრიადოსანმა მოწაფემ პავლე პეტრეს ძე გზირიშვილმა.

აბულაძეებიც მეორე ჯგუფის გვარებს ეკუთვნიან, რადგან, როგორც აღვნიშნეთ, აბულაძეების ნაწილი ქრისტიანებია და ნაწილი მუსლუმანებია. მ.ტ.ს.-ის მოანგარიშე, 45 წლის სტეფანე

აბულაძე აღნიშნავს, რომ ჩვენი წინაპრები ახალქალაქიდან 10კმ აღმოსავლეთით მყოფი სოფ. აბულიდან ჩამოსულა სოფ. უდეში. მაშინ მწყემსი ყოფილან. ორი ძმა - გაბოი და ფანჩოი. გაბოს მუსლუმანობა მიუღია, ფანჩოს არა და ერთის შთამომავლობიდან მუსლუმანები, მეორეს შთამომავლობიდან ქრისტიანები გამრავლებულან. 40 კომლი ქრისტიანები და 25 კომლი მუსლუმანებია.

აქედან 1913 წელს 3 კომლი თურქეთში, ჩორუმშია წასული, 1 კომლი არზრუმში, ფასენშია ჩასახლებული. 55 წლის აჰმედ აბულაძე ამბობს, რომ მე მეექვსე თაობა ვარ იმ ჩემი წინაპრისაგან, რომელმაც მიიღო მუსლუმანობა. ფანჩო და გაბოი ძმები ყოფილან. ფანჩო ძლიერ მაგარი კაცი ყოფილა და არ გამუსლუმანებულა. გაბოი სუსტი ნებისყოფისა ყოფილა, მიუღია მუსლუმანობა და ამით თავისი თავიც გადაურჩენია სიკვდილისაგან და ძმა მისიც.

მეორე ჯგუფი მესამე გვარად პირობით ჩავთვალეთ ჩილაშვილები.

ჩილაშვილების ნამდვილი გვარი ჭილაშვილები ყოფილა. ჩილაშვილებად გადაკეთება მომხდარა საქართველოში რუსების შემოსვლის შემდეგ. რუსულ ენაში “ჭ” ასოს უქონლობის გამო. პირველი ჭილაშვილი გორიდან ყოფილა ჩამოსული ივლიტაში - ახალციხის გვერდით სოფელია. აქ წაფელი ყოფილა. ამ კაცს სერგო ჰრქმევია. მას ჰყოლია შვილი იონა. აი ეს იონა გადმოსახლებულა სოფ. უდეში. მას ოთხი შვილი შეძენია უდეში: პეტრე, ტეფოი, პავლე, ვარდო. ვარდოს მუსლუმანური სახელი გულის ნოდებით ვიცნობთ. აქედან 24 კომლი ქრისტიანია და 40 კომლი მუსლუმანი. ამ 40 კომლიდან 15 კომლი სოფ. წარბასთუბანშია და 5 კომლი თურქეთში, ბაიაზეთშია ანუ ყარაქოსაშიაო, ამბობს 34 წლის ექიმი-კაპიტანი სტეფანე ჩილაშვილი და 68 წლის კოლნევი შაჰბაზ ჩილაშვილი.

მესამე ჯგუფის პირველ გვარად პირობითად მივიჩნიეთ ბარა-თაშვილები.

უდავოა, რომ მე, როგორც ამ პატარა ნაშრომის ავტორი, ყველაზე მეტად მაინტერესებდა საკუთარი ჩემი გვარის ისტორია. მაგრამ საუბედუროდ დღემდე შევძელი მხოლოდ მეექვსე თაობამდე მისვლა. ბაბუაჩემისგან გაგონილებითა და მამაჩემისა და სხვა მოხუცების დახმარებით ამ მეექვსე თაობამდე - დაბადებებისა და გარდაცვალებულთა თარიღები დავაზუსტეთ და აღ-

მოჩნდა, რომ ჩვენი პირველი წინაპარი ყოფილა ყარიმან ბარათაშვილი, დაახლოებით 1687 წელს დაბადებული და 1749 წელს გარდაცვლილი. მისი ვინმე ნათესაობანი არსად ჩანს. თვითონ არ ყოფილა გამოჩენილი პიროვნება. ალბათ ახალი, ანუ პირველი მუსლუმანი ჩვენი გვარიდან უნდა იყოს. ქართული სახელი რომ არ ემჩნევა, ეს გასაგებიცაა. ვიცლას მან თავდაცვის მიზეზით უნდა იყოს. პაპაჩემი იტყოდა, რომ ყარიმანის შვილი, ალია გამოჩენილი კაცი ყოფილა და უშიშარი. თავისი გვარის - ბარათაშვილის ტარება სრულებითაც არ მიაჩნდა საშიშროებად. მამამისი კი პირიქით ერიდებოდა ბარათაშვილის გვარის ტარებასო. მას ქონია საკმარისი ვარგი მიწებიც სოფ. წყისეში, არალში, ბოლაჯურში. ის იყო სოფ. უდის ზედაფენის წარმომადგენელი, მაგარი ფანატიკოსი. ის ყოფილა ინიციატორი ქობლიანში ჯამეების მშენებლობისა. სოფ. ფხეროს მცხოვრები ვიცლა არაბ ოღლისთან ერთად წასულან სტამბოლში. გზაზე არაბ ოღლი მომკვდარა. ალი ბარათაშვილი კი სულთანის ნახვის შემდეგ შეიხ-ულ-ისლამის რეზიდენციაში, ყონიაში მისულა. ამრიგად, როგორც სულთანისაგან, ისე შეიხ-ულ-ისლამისგან ჩამოუტანია ფირმანი (კურთხევათი სიგელი) სოფ. უდისა, ფხეროსი, ლელოვანისა და სოფ. ჭეჭლას ჯამეებისა. (ჯერ შესწავლილი არ არის სოფ. ჭეჭლაში მცხოვრები ბარათოლულლარის ვინაობა. ვფიქრობ, ესენი ჩვენი გვარის შტო უნდა იყვნენ).

გასაგებია, შეიხ-ულ-ისლამის ნახვა ყონიაში დაკავშირებული იქნებოდა დიდ საჩუქრებთან და უფრო მეტი საჩუქრების მიტანა საჭირო იქნებოდა თვით სულთან მაჰმუდ პირველთან. ეს ფაქტი ლაპარაკობს, რომ ალი ბარათაშვილი შეძლებული და გავლენიანი პირი ყოფილა, რომელსაც, თურმე, შემდეგში ბარათ-ალის უწოდებდნენ. მამაჩემი, მახსუდ იგონებს: ვიცლა ბაღდათელ მათეს, რომელიც ყოფილა ჩაღბადარი (ჩალანდარი¹⁰) და მამაჩემის მამის ძმა - ბიძა ომარასთან ერთად დადიოდნენ აჩუხბაშში (თავლიას ნიშნავს, მეჩეთში ეგრე უწოდებდნენ. თუმცა ხშირად

10. ჩალანდარი - პირი, რომელიც ცხენს ქირაზე ატარებს

საქართველოსაც უწოდებენ იმერეთს). იგი ამბობს, რომ მათგან ვიცლა პეტრე გადმოსულა და ახალციხეში გათათრებულაო. უკვე ჭკვასთან ახლოა, რომ ჩვენი გვარის პირველი გამაჰმადიანებული ყაჰრიმან ბარათაშვილი უნდა იყოს. მაიაკოვსკის რაიონის ბარათაშვილები და გადმოსახლებული დღეს სოფ. უდეში 22 კომლია ბარათაშვილები. გარდა ამისა 50 წლის წინათ ბაბუაჩემის ბიძაშვილი, უზეირ ყოჩალის ძე ბარათაშვილი გადასახლებულა შავშეთში, სოფ. ტბეთში. უზეირის მეორე ძმა, იბრაჰიმ ყოჩალის ძე ბარათაშვილი 1900 წელს გადასახლდა თურქეთში ბურსის ვილაიეთის ინეგოლის მაზრაში, სოფ. ინეგოლში ყოფილან ჩასახლებული. ხ.ა. ახვლედიანი (კირისილ ოღლი) თავისი წიგნი “ნარკვევი აჭარის ისტორიიდან (XVI-XIX საუკუნეები)”, გვერდი 110-ზე აღნიშნავს: “აჭარელთაგან ყოფილან შეიხ-ულ-ისლამის ტიტულის მქონე პირებიც. რასაკვირველია, ეს იყო მხოლოდ ბოლო ხანებში, თავდაპირველად კი ასეთი თანამდებობის მიცემას აჭარლებისათვის თურქეთის მთავრობა ძლიერ ერიდებოდა. შეიხ-ულ-ისლამი ქართველ მაჰმადიანთა შორის თითებზე ჩამოსათვლელი ყოფილან. ცნობილი არიან შემდეგი პირები: ხერხეულიძე არდაჰანიდან - 1780 წელში, ჰაჯი ლომან ეფენდი ბერიძე - ზენდიდელი - 1830 წ., ყადი ხოჯა ბარათაშვილი - 1805 წ., გურჯი ლომან (ნუმან) ეფენდი ქარცივაძე და სხვა”. აქ აღნიშნული ბარათაშვილი ქობლიანელი ბარათაშვილებიდან კი არა, აჭარელი ბარათაშვილია. უნდა აღინიშნოს, რომ ბარათაშვილები ბევრგან არიან: კახეთშიც, გორშიც, ხარაგაულშიც, ჭიათურაშიც, წალენჯიხაშიც, აჭარაშიც, ქობლიანშიც და ქუთაისშიც. წალენჯიხელები ბარათოვებს უწოდებენ, სხვაგან კი ბარათაშვილებს უწოდებენ. სხვათა შორის, ჩვენი ოჯახის თითქმის ყველა წევრი მუსლუმანურ ფანატიზმით იყვნენ გატაცებული. ბაბუაჩემი თავის მაზრაში. ცნობილი ვაჟი ყოფილა, როგორც “კეთილსინდისიერი მუსლუმანი” პირის კაცი და ვაჭრობაც თურმე კარგად ეხერხებოდა. მამაჩემი გადმომცემს, რომ: “მამაჩემის სერიოზული დავალება იყო: სად რა პირობებშია ცარ უნდა ჩავარდე, არ გადათქვა, შვილო, შენი დიდებული გვარი. ყველას არ ეღირსება ასეთი გვა-

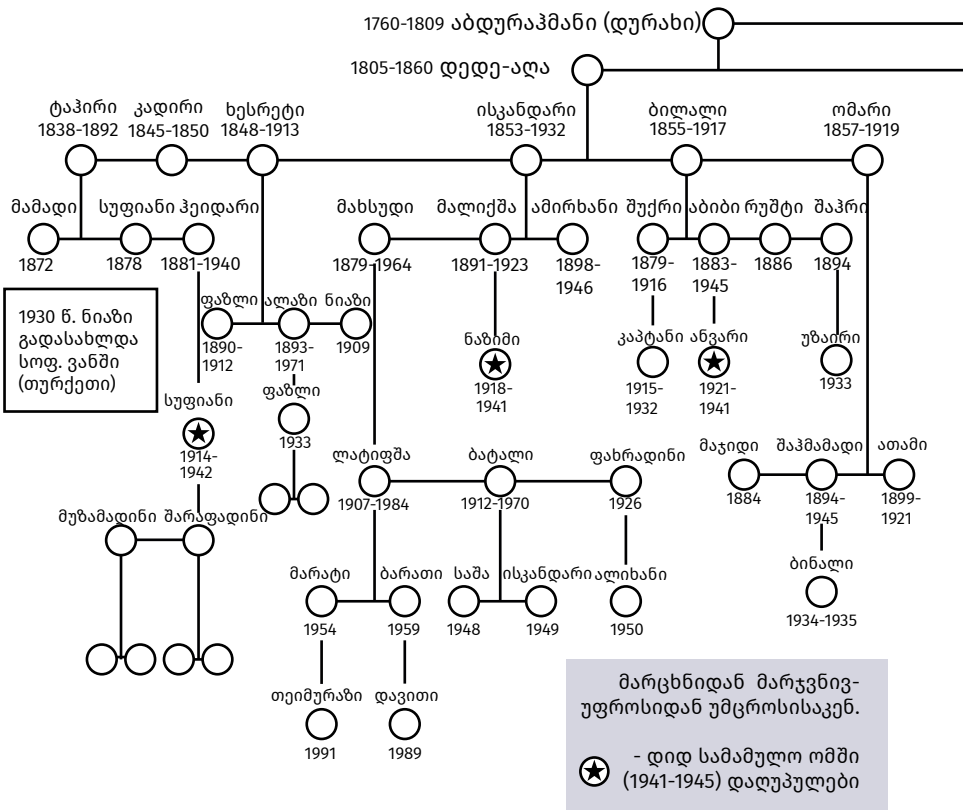
საქართველოს ადიგენის რაიონის

ბარათაშვილების

ამ სქემის პირი ჩაბარებულია საქართველოს მეცნიერებათა
აკადემიაში 1968 წ. 25 მაისს

პროფ. სერგი ჯიქიას შრომაში: "გურჯისტანის ვილაიეთის რეესტრი"
დადასტურებულია, რომ XVI საუკუნეში ახალციხის საფაშოს სოფ.
უდეში არსებობდა ბარათაშვილების გვარი (ტ.1, გვ. 51)

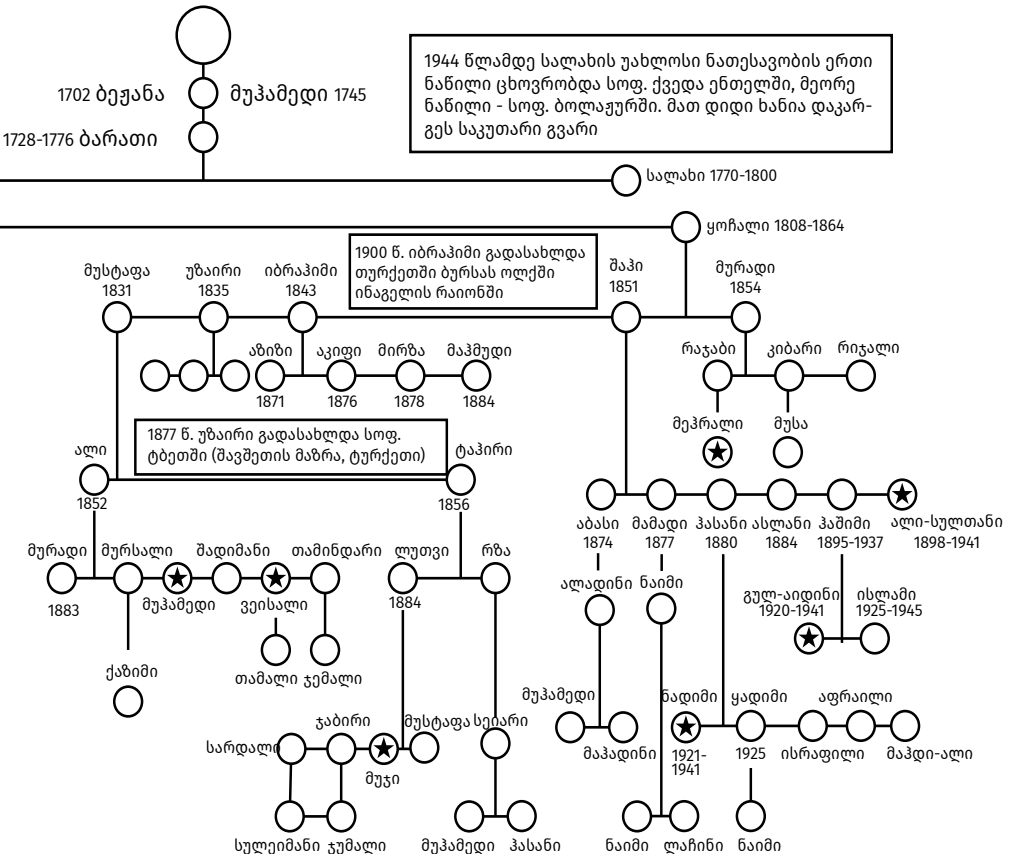
ბარათაშვილების გვარის არსებობა დასტურდება აგრეთვე 1886 წ.
"ტფილისის გუბერნიის ახალციხის მაზრის საოჯახო სიებით"
(ტფილისის სახაზინო პალატა, ფონდი 254, აღწერა 3, საარქივო #1852)

გენეალოგია

(შეღებენილია 1942 წ.)

ზურაბ ბარათაშვილი

რიდ.” თუმცა სოფ. აწყურშიაც არიან მუსლუმანი ბარათაშვილები, მაგრამ, რატომღაც ისინი ამ გვარს ატარებენ “სეზონურად”.

ბერძენები. უდესი ბერიძეები არიან მხოლოდ ქართველი მაჰმადიანები და ამიტომ, უდის გვართა მესამე ჯგუფს ეკუთვნიან. ისინი სულ 15 კომლია. ასევე, გვარის 66-წლიანი გლეხი ხალილ ბერიძე აღნიშნავს: გადმოცემით გამიგონია, რომ ჩვენი წინაპარი გურიიდან გადმოსულა და აქ მიუღია მუსლუმანობა. იგი არ ყოფილა გავლენიანი პირი. არ ქონია დიდი მამულები. ყოფილა გლეხი კაცი და ცხოვრობდა თავისთვის კარჩაკეტილად. ღვთის მორწმუნე კაცი ყოფილა. ამ გვარის ყველაზე გამოჩენილი პირი, დურსუნ ბერიძე ხალხით ფაშას დროს იყო მისი ერთგული მუხთარი - გზირი.

ხალილ ბერიძეს მამა, აზიზი მუსტაფას შვილი ყოფილა. იმაზე ადრე წინაპრებს არ იცნობენ. ამ გვარიდან მხოლოდ ორი კომლი წასულა მუჰაჯირად - გადასახლებული თურქეთში ბურსის ვილაიათის ინეგოლში.

გვარების ცვალებადობა სოფლის ისტორიასთან დაკავშირებით

არსებული მონაცემების მიხედვით უნდა ვიფიქროთ, რომ ახლანდელი უდუე არსებობს არა უმეტეს 3-4 საუკუნის მანძილზე, ე.ი. მოსახლეობაში შეიცვალა 7-8 თაობა. როგორც ჩანს, სოფლის უძველესი გვარებია: ხურციძეები - შემდეგში მერაბიშვილები, ბალახაშვილები, დავითაშვილები, გიგოშვილები, პარუნაშვილები და ზაზაშვილები; შემდეგში თვითეული ამ გვარიდან მრავალი სხვა გვარი წარმოიშვა. ასე მაგალითად: მერაბიშვილებისაგან წარმოიშვნენ გაბოშვილები, კაჭკაჭაშვილები, სარაშვილები. სოფ. უდუეში სარაშვილები სხვებიც არიან ჯავახეთის სოფ. ხიზაბავრიდან ჩამოსულები, მხოლოდ 3 კომლს შეადგენენ. აღსანიშნავია, რომ უდუე ძალზე მოცილებულია სხვა ქრისტიან სოფლებს. ერთხელ, თავდაპირველად შეჩვეულ ან ცნობილ სახელებს არქმევდნენ. ამიტომ ხშირად მეორდებოდა სახელიც და მამის სახელიც ერთ და იგივე გვარში თუ სხვადასხვა გვარებში, რის გამოც ჩვენ სოფელში ერთი და იგივე სახელის და მამის სახელის მქონე ადამიანებს ზედმეტ სახელებს არქმევდნენ მათი გარჩევის მიზნით. ხშირად ეს ზედმეტი სახელი გვარად გადაქცეულა.

უდის ქრისტიანობაში გავრცელებული მამრობითი სქესის სახელები დაახლოებით შემდეგია: პეტრე ან პეტე, პავლე ან პალე, ოსე, სიმონ, მიხა, ფანჩო, ტეფა ან ტეფო, ოსიკო, სიკა, ვანო, გიგო, არტემ, პეპელ, თომა, კოსტა, სერო, აფრი, ლაზო, ანდრი, მეკო, სანდრო, ჰაკო, გიქორ, პოლოს, სარქის, ანტონ, ამროზ, სამსონ, ონჯო, გიორგი და სხვა. არის ისეთი სახელებიც, რომლებიც საქართველოს სხვა ქრისტიანი კუთხის სახელების მიხედვით ახლა იქნა შემოღებული: თენგიზი, შოთა, გურამი, ოთარი და სხვა.

ქალის სახელებიდან აღსანიშნავია: თამარა, ნინა, სონა, თინა, ეთერი, მაგდა, მაგატა, გაიანა, სოფო, მარო, ქრისტინე, ლენა, ქეთო, ძუძუნა, ანა და სხვა.

ბალახაშვილები ძალზე ბევრნი არიან. შემდეგი ახალი გვარები წარმოშობის პროცესში არიან: არსენათები, ციცანათები, ტუყუკიანთები და სხვა.

დავითაშვილების შტოა: აფრიამაშვილები, პეტრიაშვილები, ბაღდოშვილები, ობოლაშვილები, დავითაშვილები. ამათში აფრიამაშვილები 15 კომლია, ბაღდოშვილები - 12 კომლი, ობოლაშვილები - 20 კომლი, პეტრიაშვილები - 5 კომლი, დავითაშვილები, რომლებიც დიდი ხანია დავიდოვებად იწერებიან - 3 კომლი.

ზაზაშვილები გვარიდან წარმოიშვენ შემდეგი გვარები: გიგოლაშვილები, თათოშვილები, გელეზარაშვილები, შემდეგში - გელაძეები.

პარუნაშვილებიდან წარმოიშვენ ბოჩიკაშვილები, მღებრიშვილები, თუმანიშვილები და სხვა.

აი ნიმუში, თუ როგორ გამრავლდა გვართა რაოდენობა სოფ. უდეში.

1945 წლის ივლისში სამარყანდის ოლქის ბულუნგურის რაიონის სოფ. იანგი არიხში - ე.ი. ახალ რუში, საკუთარ სახლში გადავწერე ეს მონაცემები.

ამჟამად უდეში იმყოფება 722 მოკომური, ე.ი. კომლი, აქედან 718 კომლი კოლმეურნეობაშია გაერთიანებული. 4 კომლი კი ინდ. მეურნეა. სოფლად სულ 4007 სულია, აქედან 20 სული ინდ. მეურნეა. სარწმუნოების მიხედვით 110 კომლი მუსლუმანია, 612 კომლი კი ქრისტიანი. სულადობის მიხედვით სოფლის ქრისტიანები 3442 სულია, მუსლუმანები კი 565 სულია. თუ დავუმატებთ ჩამოსულ მუშა-მოსამსახურეს - 45 სულს, მაშინ სოფელში იქნება 4052 სული, აქედან ქრისტიანები 3487 სული.

სოფლის მეურნეობის დარგები

მოსახლეობა მიწათმოქმედებით ცხოვრობს. მისი მთავარი დარგებია: მეხილეობა, რომელიც ახლა იქცევა მასიურ საქმიანობად; მემინდვრეობა - მოჰყავთ სიმინდი, კარტოფილი, პური, ქერი, ჭვავი და სხვა. მეცხოველეობას მისდევენ სხვათა შორის. ახლა ყველაზე ახალი დარგია უდეში მელორეობა, მაგრამ ამას მხოლოდ ქრისტიანი მოსახლეობა მისდევს. ოდესღაც ყოფილი მეღვინეობიდან მხოლოდ ხსენებაა დარჩენილი. თუმცა, ალაგ-ალაგ არის ყურძენი. ხარობს აგრეთვე ატამი და გარგალი. კოლნევრების ნაკვეთები თითქმის სულ ბაღებია, რომელთა საზღვრები ჭანჭურსა და ქლიავს უკავია, რაც, ამავე დროს, ღობის მაგივრობას ეწევა. მებოსტნეობას თითქმის ისევე მისდევენ, როგორც საქართველოს დანარჩენ მხარეებში. თუმცა 10-15 დღით გვიან ითესება ვიდრე დასავლეთ საქართველოში. მოჰყავთ: კიტრი, ნესვი, საზამთრო, კომბოსტო, პამიდორი, ბადრიჯანი და ყველა სახის მწვანილეული. ნაადრევად მოყვანილი კიტრი 5-10 აგვისტოს შემოდის. ასე რომ აპრილიდან ივლისის ჩათვლით სოფ. უდეში არც ბოსტნეულია და არც ხილეული, გარდა მწვანილეულისა. სექტემბრიდან იწყება თითქმის ყველა ბოსტნეულისა და ხილეულის მასიური შემოსვლა. ასე რომ უდეში მაძლარ თვეებად ჩაითვლება სექტემბრიდან მარტამდე. სიმინდს სთესენ სამნაირს:

1. ჭუტა სიმინდი - ეს ჯიში ძველია - ადგილობრივი ჯიშია. უმთავრესად ამას სთესენ ურწყავებში, რადგან გვალვას იოლად იტანს.
2. ჟორიალო იგივე ყვითელი ფერისაა, რაც ჭუტა, ხოლო ამისი მარცვლები უფრო მომსხვილოა - ჟორიალო სარწყავი ადგილების მოყვარულია.
3. იმერული თეთრი სიმინდია, რომლის მარცვლები უფრო მსხვილია. მეტ წყალს თხოულობს, იზრდება უფრო მაღალ ადგილებში და უფრო გვიან მწიფდება.

სამი გვარი კარტოფილი ითესება:

1. ადგილობრივი ჯიშის თეთრი კარტოფილი;
2. წითელი ჯიშის კარტოფილი;

3. შვიდკვირიანი ნაადრევი, გრძელი ჯიშის თეთრი და წითელი ჯიშის კარტოფილი.

ხორბალი ითესება იმავე ჯიშების, რაც საერთოდ ითესება აღმოსავლეთ საქართველოში - სხვა რაიონებში.

მეხილეობიდან 70 ჯიშის ვაშლი ხარობს. 30 ჯიშის მსხალი. გაბატონებული საბაზრო ვაშლის ჯიშებიდან აღსანიშნავია: სინაპები, ბუმაჟნი, შაფრანები, ბელფლორი, ბანანა, კეხურა, ანტონოვკა, ფაშა, ციგანკა და სხვა.

საზამთრო მსხლებიდან აღსანიშნავია: თავრეჯული, სენჟერმენი, ნანაზირი, კაცის თავა, წითელგვერდა და სხვა.

უდის კოლმეურნენი, მსგავსად სხვა კოლმეურნეებისა, სახელმწიფო საკონტრაქტო ხილისა და კარტოფილის ჩაბარების შემდეგ, თავისი საკარმიდამოს ნაწარმი მიაქვთ საქართველოს რესპუბლიკის გარეთ, საიდანაც უკან ბრუნდებიან გამდიდრებულები. აი, რის საშუალებით უდელი გლეხობა პრაქტიკულად ლაპარაკობს ს.კ. სხვა რესპუბლიკების მოსახლეობის მიღწევებზე. ეს აძლევს საშუალებას მათ გარდაქმნან თავიანთი ცხოვრება უკეთესად.

სასოფლო სამეურნეო სამუშაოთა ნესაბი და პაღაბი

პურისა და ქერის აღებისთანავე, ე.ი. 10-15 ივლისიდან მაშინვე ხნავენ ნაკურცხალს, ე.ი. ნაპურალს ან ნაქერალს. ზამთარში საგაზაფხულოდ სათესად დატოვებულ ყანას გაყარილებულად ხნავენ (ე.ი. შორი-შორ მოხვნა), რითაც გაზაფხულამდე მოსულ ნალექებს ინარჩუნებენ. ხანდისხან ნაკურცხალზე თუთუნსა ან-და შალღამსაც სთესენ, რაც სექტემბრამდე ასწრებს შემოსვლას. საგაზაფხულო ქერი ან პურის თესვას იწყებენ 10-20 აპრილში, თუმცა გაცხარებული თესვა ჩაღდება ლაგლავის - ყარყატის ცხელი ქვეყნებიდან გადმოფრენის შემდეგ, ე.ი. 8-9 აპრილს ძველი სტილით. საერთოდ შემოწმებულია ეს 8-9 აპრილს და 8-9 აპრილს წვიმებიანი ქარია - საერთოდ ცივი ამინდია, რასაც ადგილობრივი ხალხი ეძახის “ლაგლავის ფურთანას”, ე.ი. ლაგლავის ქარბუქიანი ცივი ამინდი. საგაზაფხულო პურისა და ქერის თესვას მოსდევს სიმინდისა და კარტოფილის თესვა, რომელთა თესვის ვადები იწყება 10-15 მაისიდან 20-25 მაისამდე. სიმინდის ნიადაგს შემოდგომითვე ხნავენ, ე.წ. “არუნიტ” - ადგილობრივი კავით. სიმინდს სთესენ მოქნევითი წესით. კარტოფილის თესვა კი ორნაირად სრულდება. პირველნაირი თესვა: კაცები ბარებით თხრიან რიგრიგობით, ამოთხრილებში ქალები ან ბავშვები ყრიან 2-3 კარტოფილს მთელს ან დაჭრილებს, შემდგომ ამოთხრილი მიწით წინა ამონათხარ ადგილს, სადაც უკვე კარტოფილი ჩაყრილია, ხურავენ და ასე. გრძელდება. მეორე ნაირი თესვა უფრო ხელსაყრელია. არუნა ხნავს მიწას, უკან მისდევს მთესავი, რომელიც 40-40 სანტიმეტრზე ყრის კარტოფილს. შემდგომი მობრუნებისას წინა დათესილი კვალი იხურება. მესამე კვალზე ხელახლად ითესება და ა.შ. პირველ კვალსა და მესამე კვალს შორის მანძილი 60 სმ გამოდის. კარტოფილის ფოჩვი 5-10 ივნისისათვის ერთი მტკაველის ოდენა იზრდება. ამ დროს იწყება კარტოფილის პირველი თოხნა. პირველი თოხნა უფრო ძნელია. მოითხოვს ღრმად თოხნას. მეორე თოხნას მოყრას ეძახიან. ეს იმიტომ, რომ მიწა იყრება ღეროების ძირზე. მეორე თოხნა პირველი თოხნი-

დან 20-25 დღის შემდეგ იწყება. სიმინდის პირველი თოხნა იწყება 25-30 მაისიდან 10-15 ივნისამდე, მეორე თოხნა კი 15-20 დღის შემდეგ იწყება. თუმცა ზოგი ბეჯითი გლეხი მესამე თოხნასაც უშრობა¹¹. მაგრამ ეს მასიური არ არის. სიმინდის მეორე თოხნას მოსდევს მისი მორწყვა. სიმინდს სულ ცოტა ორჯერ მაინც ჭირდება მორწყვა, გარდა თესვის დღესვე შელეკვისა ე.ი. ნაუცბათევად დიდი წყლით მორწყვისა. რა საკვირველია, ეს წესები სრულდება სარწყავ ადგილებში. თუმცა სიმინდი ურწყავებშიაც ითესება ე.წ. ჭუტა ჯიშისა. ასეთივეა კარტოფილიც.

გასაბჭოებამდე სარწყავი წყალი უდეს მოჰყავდა უდის სათიბებით, რომლის უმთავრესი წყაროები 1921 წლიდან თურქეთის ტერიტორიაზე დარჩა. ამ კანალის სიგრძე 20-25 კილომეტრისა იყო, წლიურად ის კანალი ასობით მუშახელს თხოულობდა შეკეთებაზე, იმ კანალით ირწოდა უმთავრესად შეძლებულთა მიწები - გზირიანთებისა, ზიბიდიანთებისა, ეფოთოთებისა, ალოშათებისა და ა.შ. გასაბჭოების შემდეგ თურქებმა სარწყავი წყლები სისტემატურ ხმარებაში არ მოგვცა. გამოუვალ მდგომარეობაში მყოფი უდის მშრომლებმა გამოიყვანეს ახალი 10 კილომეტრიანი კანალი, რომელიც ემსახურება სოფ. ყარათუბნის, ლელოვანის, კახარეთის, უდისა და არალის მიწებს. რაც სამჯერ გამოიყვანეს სხვადასხვა მოცულობითა და მანძილით 1924-1936 წლებში. პირველი და მეორე კანალი თვით სოფელმა მოიტანა. მესამე ჯერზე ჩამოთვლილმა სოფლებმა და სახელმწიფომ დაეხმარა. 1933-1936 წლებში ამ კანალის გამოყვანის ინიციატორები და ხალხის მათორგანიზებლები იყვნენ ამხანაგი გიგო მამულაშვილი, განსვენებული ჩემი პირველი მასწავლებელი ქართულ ენაში - 1919 წელს დაიწყო ქართულის სწავლება სოფ. უდეში, ვანო მერაბიშვილი, რატომღაც მას იცნობდენ უფრო ზედმეტი სახელით, “პრუსია-ვანოს” უძახოდენ. შემდეგში, სიკვდილამდე მერაბის¹² მოვალეობას ასრულებდა ეს პატივცემული ცილინდრიანი ჭალარა კაცი.

11. უშრობა (დიალ.) - უშვრება

12. მერაბი(სპარს.) - სარწყავი წყლის გამანაწილებელი, წყლის მამასახლისი

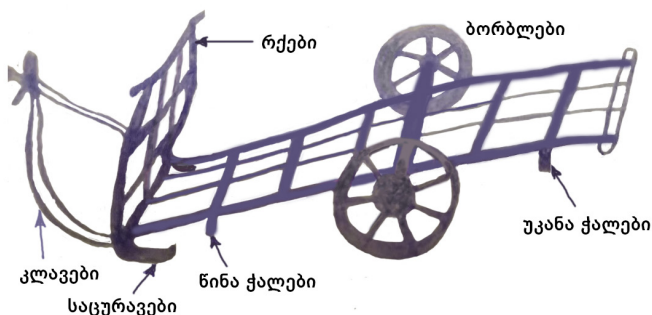
ამ საქმეს დიდად ეხმარებოდა სოფლის ცნობილი მიწის მზომელი, ისტორიის მოყვარული გლეხი გზირიშვილი ტეპკა, რითაც ხალხის პატივისცემა დაიმსახურა.

ჩვენში იტყვიან “ცუდი მეზობლის პატრონს ყველა იარაღი ექნებაო”. თურქებმა წყალი არ მოგვცეს. ვერც თვითონ გამოიყენეს. ჩვენ უკეთესი კანალის პატრონი გავხდით, ისინი კი ისევ ბინძურსა და ღარიბულ - უკულტურო ცხოვრებას მისდევნენ. ეს ეხლა ბრმეებმაც იგრძნეს.

მეორე თოხნისა და კარტოფილის მოყრის შემდეგ, ივლისის შუა რიცხვებამდე გაცხარებული მიწის მუშაობა წყდება. ამ დროს სოფლის მუშახელი გადის გარე სამუშაოზე, უმთავრესად - ხე-ტყის დაცურებაზე. მდ. ქობლიანისა და კურორტ აბასთუმნის მშენებლობაზე, სადაც 1924 წლიდან შეუჩერებელი მშენებლობა მიმდინარეობს. ეს კურორტი კურნავს ს.კ. მშრომელებს - ქლექით დაავადებულებს ჰაერით. აბასთუმანი ჩვენი უდიდან დამორებულია 9-15 კილომეტრით. იგი ღელეზე გაჭიმულა 6 კილომეტრით. უდელეებმა აქ მუშაობით ისახელეს თავი. ივლისიდან იწყება ჯერ ბაღების თიბვა, შემდეგ კი - პურების თიბვა ისევ ცელით, ლენვა, 5-10 აგვისტოდან - მთის სათიბების თიბვა, მას მოსდევს სიმინდებში მოპნევით დათესილი ლობიოების მოგლეჯა, სიმინდის მოჭრა, კარტოფილის ამოყრა, ამას მოსდევს ყველაზე ცხარე სამუშაო - ვაშლის მოკრეფა, რომლის დროსაც გარე სოფლების მშრომელები გვეხმარებიან - ქირით - თუმცა ისინი ამ სამუშაოზე ნაკლებად არიან დახელოვნებული. ხილების მოკრეფისა და შემოდგომის თესვების შემდეგ კვლავ თავისუფალი ხდება უდის მუშახელი. თუ არ ჩავთვლით გოდერძიდან და ქაცარაულიდან საზამთრო შეშის მოტანას, ზამთრის სამუშაო მხოლოდ ნაკელის ზიდვაა. ხეხილის ნარგავებს ან ნოემბრის თვეში ან აპრილის თვეში რგავენ. უდის მიბაძვით გარე სოფლებშიც ვრცელდება მეხილეობა.

სასოფლო-სამეურნეო იარაღები წინათ და ესლა

1. უხსოვარი დროიდანაა მოდის ჩვენში ურემი. ჩვენს სოფელში ურემს არაბას ეძახიან, რომლის ბორბლების მკეთებელი ოსტატები უდემი იმდენად ბევრია, რომ მთელი რაიონის გლეხობის ურმების 60-70% უდემი კეთდება. ბორბლები ორნაირი მზადდება: ძველებური ბორბლები ხის ღერძისთვისაა გათვალისწინებული, რომლის ერთი ბორბალი ღერძზეა მიმაგრებული. ეს ორთვალიანი ურემი უფრო მძიმეა და ხმარებიდან გამოსვლის პროცესშია; მეორე სახის - ტულკიანი¹³ ბორბლები, რკინის ღერძისთვისაა გათვალისწინებული. ეს ურემი უფრო მსუბუქია. ტულკიან ბორბლებს ხმარობენ ცხენის შესაბამელ ტაჩკებზე და ფურგუნებზე. ხის ღერძიანი ბორბლებით მზადდება ე.წ. ურემი. ეს ურემი საქართველოს სხვა რაიონებში არ იხმარება. მისი ფორმა დაახლოებით ასეთია:

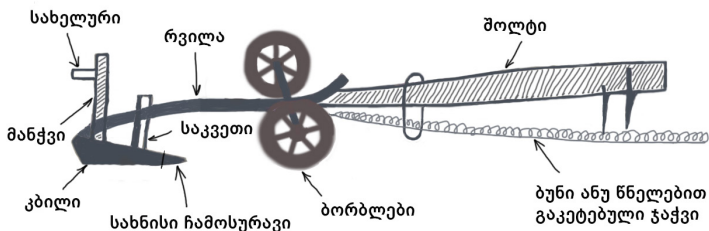

ამ ურემს ხმარობენ მხოლოდ მთიდან თივის ჩამოსაზიდად და მჯგების მოსატანად ყანებიდან, რადგან დიდი მოცულობის ტვირთისთვის ხელსაყრელია. მისი ბორბლების სალტები ადგილობრივად მზადდება. თურქულად სელი ქვია.

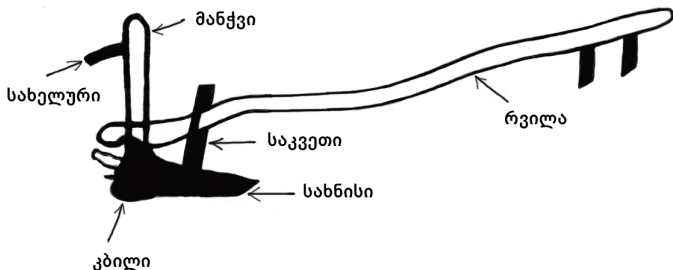
2. ჯილა. ჩვენი სოფლისა და, საერთოდ, ადიგენის რაიონის უხსოვარი დროიდან ცნობილი სახნავი იარაღია. ორთავე მხარეზე, გარდა სახნისისა, ყველაფერი ხისგანაა. თუ ხის გუთანზე

13. ტულკიანი - ეტყობა რუსული "втулка"-დან მოდის.

იხმარებოდა 4-5 წყვილი ხარი, ჯილდას სჭირდება 2-3 უღელი ხარი ან კამეჩი. იგი ბორბლიანია, მისი სახნავი კორპუსი - არუნას მონყობილობისაა.

3. არუნა ერთი უღელი ხარისთვისაა გათვალისწინებული. საქართველოს სხვა რაიონში ცნობილი კავის პრინციპზეა აგებული, ხოლო სახნავი კორპუსი ყურებითაა.

თუ ხის გუთანში იხმარებოდა ყამირის სახნავად, ჯილდა - ჩვეულებრივი მიწების სახნავად, არუნა კი, როგორც მარტივი იარაღი და მსუბუქი, იხმარება განმეორებით სახნავებზე და საშემოდგომო სახნავებზე.

4. ხის კანჯოს სიგრძე 2,5 მეტრია, სიმაღლე - 20-25 სმ. გათვალისწინებულია გორბების დასამტვრევად უკანიდან. ხშირად ბუჩქები¹⁴ იხმება თესლის დასაფარად და ყანის ზედაპირის გასასწორებლად.

14. ბუჩქები - ბელტები

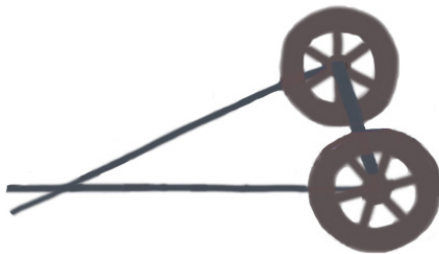
5. კაბდო¹⁵ ხის კანჯოს სიგრძის სქელი ფიცრისაგან კეთდება. იგი იხმარება ყანის ზედაპირის გასასწორებლად და თესლის მიწით დასაფარად. გარდა ამისა იგი იხმარება გალენილი კალოს გასანიავებლად მომზადებისათვის, ბზის ერთ ადგილას თავმოყრისთვის.

6. ბუნა (წნელებით¹⁶ გაკეთებულ ჯაჭვს ჰქვია) იხმარებოდა რკინის ჯაჭვის მაგივრად, უმთავრესად ხვნა-თესვის დროს, ქე-რობებზე, ე.ი. გაზაფხულის ხვნა-თესვის დროს.

7. ხის ფიცრული ბორბლები უმთავრესად ურემზე იხმარებოდა. იგი უფრო პრიმიტიული იყო, ახლა ხმარებიდან გასულია.

8. ხის გუთანის წარსული საუკუნეების სახნავი იარაღი იყო. ახლა ხმარებიდან გასულია. რადგან იგი საქართველოს სხვა რაიონებშიც ცნობილია, მის აღწერას საჭიროდ არა ვთვლი.

9. ძიგლიგა მარტივია - ურმის მაგივრად იხმარება მთაგორიან ადგილებზე. ორბორბლიან ღერძზე კლავენ¹⁷ გაყრილი, რაზედაც ტვირთი იდება.

10. სამარხილო ყარაბულა მარტივია. მარხილის ბოლოს დაბალი, 35-40 სმ სიმაღლის ბორბლებია გაკეთებული, თავისი ღერძით. სათრევად უფრო იოლია, ვიდრე მარხილი. იგი კარგი სახმარია მთაგორიან ადგილებში.

11. ფურგუნი, ტაჭკა, დროგი რახან ცნობილია სხვა რაიონებშიც, აღწერას გვერდს ვუვლი.

12. ასევე ითქმის ცელზედაც.

15. კაბდო - ხელნებიანი ფიცარი, რომელიც ფარცხი გამოებმება

16. წნელი - მოჭრილი და გასხეპილი წვრილი ნედლი ტოტი

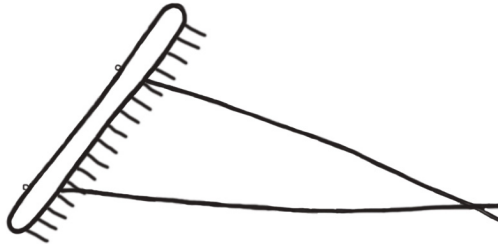
17. კლავენ - მკლავები

13. მარხილი უმთავრესად თოვლზე სახმარი სატრანსპორტო საშუალებაა.

14. სიმინდის საჭრელად, უმთავრესად, ნამგალს ხმარობენ.

15. ხის მერული მჯაზე და თივებზე იხმარება.

16. ხის ხელის ფოცხი დასაფოცხებლად სათიბებზე იხმარება.

17. არნადი დიდი ფიცრით გაკეთებული ხის ნიჩაბია. იგი იხმარება ზამთარში სახლების სახურავების გასანმენდადა და კალოზე ბზის ერთ ადგილას თავმოსაყრელად.

18. ნიჩაბი, ლაფატკა¹⁸, ბარი, კირკა ხომ ცნობილი იარაღებია მთელ საქართველოში.

19. სკევრი მჯის გასაღენი იარაღია. იგი ხშირად ორი ფიცრითაა გაკეთებული. ქვეშ იჭედება რკინის მჭრელი ნატეხები, შეიბმება ხარებზე, ცხენებზე და ატარებენ კალოზე.

გასაბჭოების შემდეგ 1924 წლიდან მასიურ ხმარებაში შემოვიდა ტრაქტორი. იგი მ.ტ.ს.-ის საშუალებით ემსახურება კოლმეურნეობებში.

21. რკინის გუთანია. გასაბჭოებამდე სოფელში მხოლოდ 3 ცალი იყო ისიც კულაკების ხელში.

22. რკინის კანჭომ შეცვალა ხის კანჭო.

23. თოხი და ბარი იყო დიდი ხანი, რომელსაც ადგილობრივად სოფლის მჭედლები ამზადებენ. უდის თოხი განირჩევა თავისი კეთების ხარისხითა და თავისებურობით. იგი მარჯვე სახმარი, მშვენიერი შესახედავია.

18. ლაფატკა - რუსული "лопата"-საგან

24. ხის მერულს თანდათან დევნის რკინის მერული.
25. ხშირ გამოყენებაში შემოვიდა ხეებისა და ბოსტნების მავნებლების სანამლავი ვერმორეს სასხურებელი აპარატი.
26. სალენი მანქანები მ.ტ.ს-დან მოდის ხოლმე.
27. სანიაგებელი მანქანები რევოლუციამდე იყო თითო-ოროლა. ახლა კი საკმარისი რაოდენობითაა ყოველი კოლმეურნეობაში.
28. სიმინდის სანაყი მანქანაც საკმარისია.
29. სასილოსე მჭრელი მანქანაც სოფელში ახლად შემოღებულ მანქანათა რიგებს ეკუთვნის.
30. კომბაინი კი ჩვენი სოფლის რელიეფური თავისებურების გამო ჩვენს სოფელშიაც და ახლობელ რაიონებშიც ცოტა იხმარება.

მესაქონლეობა და მისი მოვლა-მოხედავა

სოფ. უდებში, უმთავრესად, მსხვილფეხა რქოსან საქონელს მისდევენ. მათ შორის, კამეჩის საპატიო ადგილი უკავია. კამეჩის დადებითი ისაა, რომ მას ადვილად კვებავენ, უბრალო საკვებით, რძეს კი უხვს იძლევა. ღონე უფრო ძლიერი აქვს. რადგან იგი მცივანა ცხოველია, ამიტომ უფრო თბილ ბინას მოითხოვს. გაზაფხულამდე 2-3 ჯერ კანზე დაბანის შემდეგ ზეთის ნასმია საჭირო, რითაც კანი რბილდება, პარაზიტებისაგან თავისუფლდება. რძისაგან ერბოს მიღების ორი ხერხი იცინა.

პირველი: გადამანონებენ რამოდენიმე დღის რძესა და ჩაასხამენ ე.წ. ვარიაში. თოკებზე დაკიდებულ საქანელასავით მოდღვენენ ხოლმე. აქედან კარაქს ცალკე მიიღებენ. დარჩენილი შრატის ადულებით დოს ცალკე მიიღებენ. დამარილებულ კარაქს ერბოს უწოდებენ. ყველსა და დოს კი დამარილებულს შეინახავენ. დოს თუ გაახმობენ, მას უწოდებენ ყურუთს (რაც პატარ-პატარა ჭადების კოკორებს ჰყავს). სოფლის უარყოფით ჩვეულებად უნდა ჩაითვალოს ნაკელის ცისქვეშ დაყრა და ფეხსადგილების არ ცოდნა სახმარად.

ბზესა და თივას ინახავენ საბზელში, ჩალას კი, ხშირად, გარეთ, ცისქვეშ ინახავენ ხოლმე.

ცხვარი უმთავრესად თივით იკვებება 3-4 თვის, თუმცა, ხშირად ბზესაც¹⁹ აძლევენ ხოლმე. ზეგნელი გლეხები ზამთარში ცხვარს კოლხიდაში გზავნიან საკვებად.

თხა ადვილი მოსაშენებელი ცხოველია. თოვლიან დღეშიაც მისი ძოვა შესაძლოა. თხისა და ცხვრის რძით მხოლოდ ე.წ. ცხვრის ყველს აკეთებენ, რაც ძალზე მოწონებულია ჩვენში. ჩვენი რაიონი მესაქონლეობის რაიონია, ხოლო საძოვრების უქონლობა ამას ხელს უშლის. საძოვარი ორგვარია: მთისა და სოფლის საძოვარი.

ბარადსოფლის საძოვარი მდ. ქობლიანის სანაპიროზეა, ბე-

19. ბზე - პურეულის ნამჯის ნალენი. ნამჯა - მომკილის პურის ლეროები

ნარა-აბასთუმნისაკენ მიმავალ გზაზე, 20-25 ჰექტარი ვაკე პირ-
ველი ხარისხის მიწაა, რომელსაც ჭალებს უწოდებენ. ეს საძოვა-
რი თანდათანობით მცირდება ხან მდ. ქობლიანის შემოტევითა
და ხან მოსაზღვრე გლეხების ბარის პირებით. ჭალები ეს საგა-
ზაფხულო საძოვარია. ზაფხულობით საქონელი მთაზე ირეკება,
სადაც, სხვა სოფლებივით, უდესაც აქვს საძოვრები, რომელთა
რაოდენობა 766 ჰექტარია, სათიბები კი - 200 ჰექტარი. ამრიგად,
უდის მთის მიწები 966 ჰექტარია.

მელორეობა სოფელში სულ ახალი დარგია. გასაგებია, რომ
ეს აიხსნება ისტორიულ-რელიგიურ მოვლენათა ვითარებით. გა-
რეშე სოფლების მუსლუმანური მოსახლეობაც ღორს ზიზღით
უყურებს, რის გამოც უდის ქრისტიანი მოსახლეობაც დიდხანს
ერიდებოდა ღორის მოშენებას, მეზობელი მუსლუმანთა პატი-
ვისცემის მიზნით.

შინამრეწველობისა და ხელოსნობის დარბაზი წინათ და ესლა

უდეს შინამრეწველობაში პირველი ადგილი უჭირავს შალე-ბის ქსოვას. ქალები მატყლს ხელტარებით - თითისტარებით რთავენ. წესის მიხედვით, ხშირად მეზობლისადმი დახმარების მიზნით, მრავალი ქალი თავს მოიყრის ხოლმე. დილამდე უსასყიდლოდ რთავენ ხოლმე მეზობლის მატყლს. ამ ღამის ქალთა სამუშაოს მუსლუმანები იმაჯის ეძახიან. დართულ ძაფს ჭახრაკზე - ჯარაზე რთავენ და გადასცემენ ხოლმე მქსოველ ქალს, რომელიც თავის დაზგაში 15-20 სანტიმეტრის სიგანის შალს ქსოვს, დღეში 3-4 მეტრის ანგარიშით. ნაქსოვ შალს საუკეთესოდ ღებავენ შაბიამნითა და მურყანის კანით - შავად. წყლით სავსე ქვაბში ადუღებენ წყალს, რომელში ჩაყრილია შაბიამანი და მურყნის კანი. ადუღებულ ქვაბში ჩაყრიან მოქსოვილ შალს. მოპირდაპირე მხრიდან გობში ჩანოლილი ორი კაცი ფეხებით, თან გადასრესენ, თან ერთი მეორეს გადასცემენ შალს. გაცივდება თუ არა, ისევ რამდენიმეჯერ ჩაყოფენ ხოლმე ადუღებულ ქვაბში. ერთ-ორ საათში საუკეთესო შავ ფერზე იღებება, რომელიც არასოდეს გადის. ხშირად კაკლის წენგოსაც ხმარობენ ამ მიზნით.

დამზადებული ძაფით ამზადებენ ნაირ-ნაირ ხელთნაქსოვებს.

მჭედლობა სოფლის დასაბამიდან არსებობდა, ამ დარგს საპატიო ადგილი უკავია. ამ მხრივ უდეს მთელ რაიონს ემსახურება. უდის მჭედელი, 60 წლის სარქის მარტიაშვილი გადმოგვცემს, რომ უდის მჭედლობაში სიახლე შემოუტანია არზრუმიდან მოსულ ვიცელა სომეხ მჭედელს, რომელიც უდესში სიკვდილამდე დარჩენილა. ამ სომეხმა მჭედელმა უდესში ყოფნისას 10 კაცს შეასწავლა მჭედლობა, რის შემდეგ უდესში, ერთის მაგივრად ოთხი სამჭედლო გახსნილა. ეს ამბები 60-70 წლის წინ ხდებოდა. იქიდან მოყოლებული უდის მჭედლები ემსახურებიან მთელი ადიგენის რაიონის სოფლებს (ადიგენში რაიონის ცენტრის გადატანა 1930 წლიდან დაიწყო. მანამდე მაზრული სისტემა იყო. მაზრად ახალციხე ითვლებოდა). 1921 წლამდე, საბჭოთა კავშირ-თურქეთის საზღვრის დადებამდე, უდელი მჭედლები ფოცხოვსაც ასევე ემსახურებოდნენ.

განსაკუთრებულად განვითარებული სახის მჭედლობას წარმოადგენს ნალბანდობა და დემურჩობა ე.ი. მერკინეობა. ნალბანდობას სულ 5-7 ოჯახი მისდევს. ჩვენი ნალბანდები უკანასკნელ ლურსმანსაცა და ნალსაც თვითონ ამზადებენ, წინათ კი ამას ახალციხიდან ყიდულობდნენ. ამზადებენ მრავალგვარ ლურსმანს:

საზაფხულო ხარ-კამეჩის ლურსმანი,
საზამთრო საყინულე ხარ-კამეჩის ლურსმანი,
საზაფხულო ცხენის რუსული ნალის ლურსმანი,
საზაფხულო ცხენის ოსმალური ნალის ლურსმანი,
საზამთრო საყინულე ლურსმანი (ცხენის).

გარდა ამისა ვირისთვისაც ამზადებენ ნალ-ლურსმანს. ნალები მზადდება რუსული - სანეკრი ცხენისთვის, ოსმალური - საჯდომი ცხენისთვის და ხარ-კამეჩისთვის (ერთი ფორმისა). ნალბანდებს შორის ავტორიტეტიანი, ენაწყლიანია, ანტონ პავლეს ძე მერაბიშვილი გამოირჩევა (რადგან მერაბიშვილები ბევრია უდეში, ადვილად გასარჩევად მათ ჯავახურათ ბაბუამისის ზედმეტი სახელით უწოდებენ). ჩვეულებრივად, ცხენს ფეხზე დადგომილად ჭედავენ. ხარ-კამეჩს აწვენენ და ისე ჭედავენ. რადგანაც ჩვენი სოფლის მიდამოები მეზობელი სოფლების მსგავსად ქვიანია, ამიტომ მუშა საქონელს დაჭედვას დიდი მოთხოვნილება აქვს. გამონაკლის შემთხვევაში ფურ-კამეჩსაც აჭედინებენ ხოლმე.

ოსმალური ნალებით ჭედენ მხოლოდ საჯდომ ცხენებს. ჯორი ჩვენში გამონაკლისს წარმოადგენს, ვირი კი უფრო ხელსაყრელი მუშა საქონლად ითვლება, რადგან კვებას ცოტას მოითხოვს, სამუშაოს კი ასრულებს დიდს.

რკინეულთა მჭედლობას დემურჩობას უწოდებენ. “დემურჩობა” ეს თურქული გამოთქმაა და ნიშნავს მერკინეობას. უდეში ხარისხოვან მჭედლობას ეწევიან. ამზადებენ ყველა სახის შინაურ-საოჯახო და სასოფლო-სამეურნეო იარაღებს. უდის მჭედლები ადიგენის მ.ტ.ს.-საც ემსახურება. ამ ათ-თხუთმეტ წლამდე მჭედლობის წოდების მისაღებად საჭირო იყო, რომ ახალგაზრდას უფასოდ 4-5 წელი ესწავლა, რათა გამხდარიყო ხარისხოვა-

ნი მჭედელი. საჭირო იყო სწავლის ფულის გადახდაც. ამჟამად, შეგირდები თან სწავლობენ მჭედლობას და თან იღებენ შრომადღეებს კოლმეურნეობიდან. მჭედლები კოლექტივიზაციის შემდეგ გაერთიანდნენ კოლმეურნეობაში.

უღის მჭედლები ამზადებენ იარაღებს ცივი და ცხელი წესებით. ცივად ამზადებენ უმთავრესად თუნუქეულს, ხრახნილებს, ნალ-ლურსმნის შესწორებას, დახვრეტასა და ლურსმნებისადმი ფორმის მიცემას, ფერების კეთებასა და სხვა. ცხელი წესით აკეთებენ: ცულს, ნაჯახს (უდელების გაგებით, ნაჯახი პატარა ცულს ნიშნავს. ამას უმთავრესად მეზალე ყარაულები ხმარობენ), ნალდს, ფეხეჩოს²⁰, ხელეჩოს, სადურგლო ხელსაწყოს, დანებსა და საოჯახო სხვა მოწყობილობას; სასოფლო-სამეურნეო იარაღები - სახნისს, ბორბლების საღებების მოჭერას, თოხს, ბარს, კირკას, ნამგალსა და სხვა. რკინეულის დამზადების შემდეგ გახურებულ იარაღს ჩაყოფენ ხოლმე წყალში, რითაც იარაღის პირს უფრო გამძლე - ხარისხოვანს ხდიან. ამას “წყლის მიცემა” უწოდებენ, მხოლოდ იმ ნაწილს, რომელიც გამაგრებას თხოულობს. იმ შემთხვევაში, როდესაც იარაღს პირის შეკეთება სჭირდება, მას შეკეთების შემდეგ ისევ “წყალს აძლევენ”, რომელსაც გაზოდებას უწოდებენ. გაზოდების დროს ქურა გახურების პროცესში მყოფი მაღალტემპერატურიან რკინას ქვიშას მიაყრიან, რაც შედეგად ხელს უწყობს.

სამჭედლო იარაღები შემდეგია: ქურა, გრდემლი, წელის მისაცემი ავაზანი²¹ - სადაც წყალია, საქლიბე იარაღების მოსაჭერი მანქანა, ხრახნილების საკეთებელი მანქანა, ნაირ-ნაირი ზომისა და ფორმის ჩაქურები და რკინების დასაჭერი გაზები - ე.წ. ყსხანჯები. რკინების შედუღებასა და გახურებას საერთოდ ხის ნახშირით აწარმოებენ. ხის ნახშირის დამზადებას უმთავრესად ზეგნის სოფლები აწარმოებენ, რადგანაც ის სოფლები ტყის მახლობლად იმყოფება. ლითონი, რომელსაც ხმარობენ, უმთავრე-

20. ეჩო - ხის სათლელი იარაღი, არის პატარა ეჩო - ხელეჩო და დიდი - ფეხეჩო.

21. ავაზანი - აუზი

სად, რკინას ხმარობენ - იღებენ ახალციხელი სომხების საშუალებით. დღემდე ჩვენ სოფელში და მეზობელ სოფლებშიც ლითონი არაა აღმოჩენილი. თუმცა, ვალეს ქვანახშირის აუზის საზღვრები ჩვენი სოფლის ტერიტორიის 8/10 ნაწილამდე ვრცელდება. მჭედლობას მისდევს: კაკლოთები - მარტიაშვილები, არსენათები - ბალახაშვილები, ქექეჯიანთები - იგივე ნარიმანიშვილები, თათოშვილები, ბერიძეები - მუსლუმანებიდან. ნალბანდობას ეწევიან: მერაბიშვილები, თათოშვილები, კეჟერათები - აბულაძეები, ჩილაშვილები - მუსლუმანებიდან.

უდემი ორი-სამი გვარი მისდევს დურგლობას. აკეთებენ: საუკეთესო ხარისხის სხვადასხვა ზომის ბორბლებს, სატრანსპორტო საშუალებებს, სასოფლო-სამეურნეო იარაღებს, თითქმის ყველა სახის საოჯახო ნივთებს და სახლებსაც კი.

ქსოვა იციან მატყლის, ბამბის, ბალნისა და ქილეულისა²². სიმინდის ფორჩისაგან ნაირ-საფენებსა და საოჯახო ნივთებს.

ადრიდანვე იციან თიხისაგან კეცების დამზადება. სადაც აცხობენ ცნობილი კეცის ჭადსა და ფალაჩას (ორი კეცი, ერთი მეორეზე დასახური). ფალაჩა პურის სუფთა ქბილის მაგრად მოზელით კეთდება. იგი ძნელად ფუჭდება და უფრო საგზაო პურია. უდემი დიდი ხანია შემოღებულია სასოფლო ფურნე, რომელიც გაცილებით იაფ ფასებში აცხობს პურსა და ჭადს. ეს ჩვეულება, გარდა ქალაქებისა და სოფ. აწყვერისა, საქართველოს სოფლებში არსად არის. საერთო ფურნე დიდ ეკონომიას აძლევს როგორც სანვავ მასალაზე, აგრეთვე მუშახელისა და დროისა. სოფელში ამჟამად 3 საერთო ფურნე მუშაობს კოლმეურნეთათვის, ერთი კი მუშა-მოსამსახურეთათვის.

თხის ბალნისაგან ჩვენივე სოფელში მზადდება საქბილო მუშოკები - ჯვლები²³ და ქილობის მსგავსი საფენები - ჯეჯიმი²⁴.

22. ქილი - ქაობის ბალახოვანი მცენარე, ამის გვარი არიან: ლელი, შოლდო, ჩალამგელა.

23. ჯვალ - უხეში ქსოვილი, რომელიც თხის ბენვი ურევია ჯვალის ტომარა

24. ჯეჯიმი - ხალიჩა, უფრო ზოლებიანი

ბალნისაგან კარგი ხარისხის გამძლე თოკებიც მზადდება. აპეურები²⁵ უფრო ბალნით მზადდება. ის ხელოსანი, რომელიც სპეციალურად ბალნის ნაწარმს ამზადებს, მისი სატრიალებელი ჩარხის - მახარის - გამო, მასაც მახარათებს უწოდებენ. მათი ნამდვილი გვარი კი მამასახლისიშვილია.

25. აპეური - ტაბიკების გადასაბმელი თოკი

ბინის მშენებლობის ტიპები

უდემი სამგვარი ბინის მშენებლობაა ცნობილი:

დარბაზის ფორმის ბინები,
თილქიანი ტიპის ბინები,
გვერდული ფანჯრიანი ბინები.

დარბაზის ტიპის ბინები უდემი დასაბამიდანაა ცნობილი. იგი ერთ ფანჯრიანია, მაღლიდან. ამ სისტემის სახლი ხელსაყრელია მრავალსულიან, ე.ი. ჯალაბი ოჯახისათვის. საშენ მასალას ცოტას თხოულობს. გვერდებიდან მტრის საშიშროება ნაკლებია. ბინა მოზრდილია და ნადიმობისა და სხვა კრებულობისათვის ხელსაყრელია.

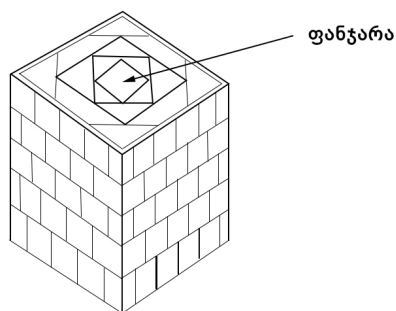
აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სოფ. უდემი პირველი დასახლების მომენტში, დაახლოებით ოთხასი წლის წინეთ, სოფლის ტერიტორია ულრანი ტყით ყოფილა დაფარული. აქ შემთხვევით მოსულ მერაბიშვილებს, მაშინ - ხურციძეებს, აუშენებიათ პირველი სახლი დარბაზის ტიპისა, რომლის ცალ გვერდზე მაშინდელი ფეხზე მდგარი ფიჭვი დღესაც იგივე მდგომარეობაშია. იგი დღეს ავეტისა პავლეს ძე მერაბიშვილის ხელშია, როგორც ოჯახის მორიგი შთამომავლისა. მერაბათები მაშინ ქალაში ყოფილან. დღეს მერაბიშვილებიდან 5 გვარი წარმოიშვა.

დარბაზის მშენებლობა განსაკუთრებულია; იგი ჯერ 3-4 მეტრის სიმაღლის კედლებითაა აშენებული. მის შემდეგ, ზემოთ ნაჩვენებ ყაიდაზე თანდათან მაღლდება თალის მაგვარად. თავში რჩება ფანჯარა.

დარბაზების ფანჯარა ერთის მეტი არაა მოსახერხებელი. თუმცა, საკმარისად ნათელია ხოლმე. ასეთი ტიპის სახლები უდემი ძველ გვარებშია დარჩენილი. ამჟამად ასეთ სახლებს არ ეტანებიან. დარბაზის სახლები უდემი სულ 15-20ზე მეტი არაა. მერაბათებში, ბალახათებში, მაისურაძეებში, გზირიშვილებში და სხვა.

უფრო გაბატონებული ადგილი უკავია უდემი თილქიანი ტიპის სახლებს. თილქი თურქულად მელიას ჰქვია. ეს სისტემა თურქულია. ჩვენში, თურქიზაციის შემოჭრასთან ერთად სახ-

ლების მშენებლობის ეს კულტურაც განვითარებულია. ამ ტიპის ბინების კედლების სიმაღლეც 3-4 მეტრისაა. განსხვავება ჭერი-სა და ფანჯრების წყობაშია. თილქიანი სახლის ჭერი ჩვეულებრივად დაფარულია მხოლოდ შუაში, ორი პარალელური ჭერი მაღლიდან სახლის სიგრძეზე გაჭიმულია ერთი მეორისგან 1,5-2 მეტრის მოშორებით, რომელთა ბოლოები უფრო დაბალია. დაახლოებით 0,5-0,7 მეტრ ამაღლებულ მხარეზე ჭერებს შუა 3-4 შუშიანი ფანჯრებია გაკეთებული. ამ ტიპის სახლები ძალზე ბნელია. ხშირად სახლში არც კი შემოდის მზის სხივები. როგორც დარბაზის ტიპის, ისე თილქიანი ტიპის სახლებში შემოსვლამდე ხშირად 2-3 სახლი²⁶ უნდა გაიარო სიბნელეში და მერე შეხვალ სადგომში. ორთავე ტიპის სახლების სახურავები 0,4-0,5 მეტრით მიწითაა დაფარული. უდეში სახლის ჭერები, რადგან საიმედო-თაა მიწით დაფარული, მასზე ჩვეულებრივად დადიან ხოლმე და ისე იხმარება, როგორც კარის წინა ადგილები. ამნაირი მიწით დახურული სახლის სახურავს ერდოს ვუნოდებთ ხოლმე.

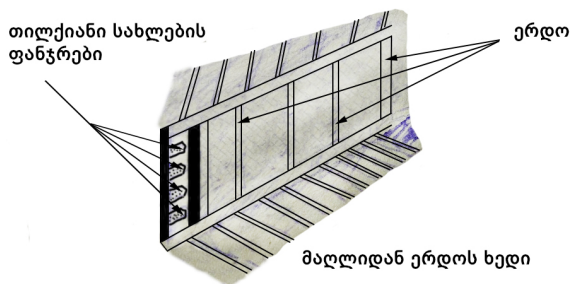

მესამე ტიპის ფანჯრიანი სახლებია, რომლის მშენებლობა უახლოვდება საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეების ბინებს.

უდეში გვერდიანი ფანჯრები საერთოდ პატარა იციან. ფანჯრები, საერთოდ, რკინის ჯოხებითაა შემოღობილი იმ ანგარიშით,

26. 2-3 სახლი - 2-3 ოთახი

რომ კაცი ვერ ჩაეტეოდეს ხლართში. ეს იმითაა გამოწვეული, რომ უდის ისტორიამ ბევრი რბევა-ანოკება იცის. მოსახლეობა ამით ამაგრებს სახლებს, რომ ვინიცობის შემთხვევაში, დაცული იყოს. უდის ბინების მშენებლობა უმთავრესად ქვისაა. აგურისა და ფიცრული შენობები უფრო იშვიათია. ყველა ეს გამოწვეულია ჯერ ერთი იმით, რომ აქ ზამთარში მაგარი სიცივე იცის და ძველად შუშა ძნელი მოსაპოვებელი იყო. მეორე - ტყის სიშორეც იყო ამის მიზეზი. ჩვენში აგურის დამზადება ძალზე იშვიათი ამბავია. სახლების სახურავები საერთოდ მინით იხურება; ყავრითა და თუნუქით სახლის სახურავის დახურვა ახლად შემოვიდა.

ავეჯულობა და ნიჰთეი

უდეში საერთოდ ავეჯს ცოტას ხმარობენ, ე.ი. მოსახლეობა მარტივად ცხოვრობს. მრავალფეროვანი ავეჯის ხმარება გასაბჭოების შემდეგ იჭრება თანდათანობით. ოჯახის ყველა წევრს დღესაც ჩვეულებრივად ერთ სახლში ძინავთ ხოლმე. ერთი და იგივე სახლია: დარბაზიც, სასადილოც, სამზარეულოცა და სხვა. სახლის ბუხარი ძალზე მარტივი იციან. იგი კარების პირდაპირ, კედლის შუა ადგილასაა აშენებული. ბუხრის მარჯვენა და მარცხენა მხარეზე, კედლების მიყოლებით შენდება ხოლმე საწოლი ტახტები ანუ ე.წ. სექვები, სადაც ღამით დააგებენ ლოგინებს, დღისით აალაგებენ და სალოგინეში დაკეცილად შეინახავენ ხოლმე. სექვების ზემოთ, კედლებზე მიყოლებით რამოდენიმე სართული საჭურჭლეებია გაკეთებული, რომელსაც თაროს ან თარაგს უწოდებენ. იგი 2 დეციმეტრის სიგანის ფიჩხებისგანაა შემდგარი და კედლებზეა მიმაგრებული. ღამპას ან თაროზე ტოვებენ, ან სვეტებზე დაკიდებენ. ბუხრის აშენებისას მარჯვნივ და მარცხნივაც კეთდება საღამპეები. ბუხრის მარჯვნივ და მარცხნივ 1მ სიშორეზე დოლაბები კეთდება შიგ კედლებში, სიმაღლით 1მ, სიგანით 0,5მ, სიღრმით 0,3-0,4მ.

როგორც ვთქვით, ფუფუნების საგნები იშვიათია. მაგიდა ჩვენში ახალია. საჭმელს ფემხუნზე ჭამენ. ფემხუნი წრისებური ფიცრებითაა გაკეთებული. მისი სიმაღლე ერთი მეტრად აღემატება ხოლმე. სიფართოვე სხვადასხვანაირია. საჭმლის შემდეგ ფემხუნი კედელზე დაიკიდება. საჭმელს უმთავრესად თიხის ჯამებით ჭამენ. ქრისტიანები ცალ-ცალკე, სპილენძის თასებით ჭამენ, მუსლუმანები - ერთად. კოვზებს ადგილობრივად, თვითვე ამზადებენ ხისგან. ერბოსა და ხორცის ნაწარმს - აპოხტსა და ძეხვს - კუპატს დიდ პატივს სცემენ. აპოხტი იგივე ხორცია. უძველო, რომელსაც შემოდგომაზე ამზადებენ, ახმობენ და წლებია დაუღუპობლად იხმარება. ძეხვი იგივე კუპატია, მხოლოდ ისე გამხმარი, რომ სიცხით არ გაფუჭდება.

ჩვენსავე ყოფილ მაზრაში, ახალციხეში სომეხი და ბერძენი ოსტატების ნაკეთ ჭურჭლებს იძენენ: სპილენძის თასს, თიხის

ჯამებს, სპილენძის საინებს, თიხის კასას (ზოგ ოჯახებში ოჯახის უფროსი ან საპატრიო ნევრი კასის ავსებამდე შიგ ყრის ფულებს. როცა აივსება, ტეხენ ამ თიხის კასას - “კაპილკას” ერთბაშად, ამოიღებენ ხოლმე ყველა ჩაყრილ ფულს). საინზე უფროსია ლან-გარები, საჯალაბო კოლექტიურად ფლავის საჭმელად - სინი. მრავალფეროვანი ზომის ქვაბებია. არაყის გამოსახდელად არის სპეციალური ქვაბები.

წყლის დასაღევი სპილენძის ჭურჭელს მარშაფას ეძახიან, რუსულად იგივე კრუშკაა. პურს ან ჭადის ცომს ზილავენ ხის გობში - ქარსანგში და მიაქვთ გასაცხობად ფურნეში. წესიერად ხმარებული ქარსანგი 50-80 წელს გაძლებს ხოლმე. იგი მზადდება უბრალოდ გარდი-გარდმო მოჭრილი ხიდან. მას ამრგვალბენ, ჩაალრმავებენ და ხმარობენ. რომელსაც აჭარიდან ყიდულობენ ან ნატურაზე ცვლით ან ფულზე. აჭარლებიცა და უდის მუსლუმანებიც ქერსენს უწოდებენ. ხორბლის გასანმენდად ხმარობენ ხის მრგვალ ბრტყელ ჭურჭელს - თეფურს. იგი გლუნრისებური ხის იარაღია, აჭარლების ნახელავი. მასზე დაყრიან ხოლმე ხორბალს, არხევენ. ხორბალი იყრება ჭილობზე, ქვისა და სხვა უვარგისი მარცვლები რჩება თეფურზე. ცხრილები სხვადასხვა სახისა და მოცულობისა იციან: უფრო ფართე ნახვრეტიან ცხრილს ტაშხარბულს უწოდებენ. ყველაზე მოზრდილ ნახვრეტებიან ცხრილს შადრა ჰქვია. უფრო ადრე ბალნის დიდ მეშოკებს ამზადებინებდენ უდემივე, რომელიც 8-12-16 ფუთამდე იტევდა. ამას ხარანს უწოდებდენ ხოლმე. ჭანჭურისა და სხვა ნახარშების ამოსაწურავად ხმარობენ სუზგის, იგივე - საწურავს, და ქაბგირს²⁷. მარილს ნაყავენ დიდ ქვის ქვიჯაში, რომელსაც დიბაგს უწოდებენ ე.ი. სანაყელს.

ერთი მეტრის ოდენა ჯოხს, რომლის ბოლოები უფრო წვრილდება, ოხლავს უწოდებენ. ოხლავით ფეშხუნზე ათხელებენ ცომს სხვადასხვა საჭმელების გასაკეთებლად (ხინკალი, ქადა, ბაზლამა²⁸ და სხვა). სკამებს აკეთებენ 20 სმ სიმაღლეზე, სამფეხას. ზედად-

27. ქაბგირი - იგივე ქაფქირი

28. ბაზლამა - მრგვალი, თხელი პური

გარს, რომელსაც აჭარლები სამფეხას ეძახიან, ყოველი მჭედელი აკეთებს. ხშირად მთლიან მსხვილ ხეს ჭრიან სკამის სიმაღლეზე და სკამად ხმარობენ, რომელსაც გოზოს ან გოჯოს უწოდებენ. ქრისტიანთა ზოგ ოჯახში დღესაც ხატის კუთხე გამოყოფილია. უმრავლესობის სახლის კუთხეში კი ბელადების სურათებია.

ტანსაცმელი, ფეხსაცმელი, ტანსახურავი

რადგანაც ჩვენი სოფლის მოსახლეობა ორგვარი სარწმუნოებისაა, ამიტომ ჩაცმულობასაც ორგვარს ვხედავთ. კაცების ჩაცმულობა თანდათანობით ერთმანეთს უახლოვდება. ქალების ჩაცმულობა კი, ჯერ კიდევ, მკვეთრად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ქრისტიანი ქალების ჩაცმულობაში ბევრადაა შენარჩუნებული ძველებური მესხური ქალის ტანსაცმელი. ლეჩაქი²⁹ ქალს ელირსება მხოლოდ დაქორწინების შემდეგ. ასეთივე წესია მუსლუმანურ მოსახლეობაში. იგი თავსახურავია, მხოლოდ თავშალის ქვეშა და მუსლუმანებში ე.წ. კათხის ზემოთ. კათხა ქალების თავზე პატარა ქუდის მაგვარი რამაა. კათხაზე მუსლუმანები აკერენ ოქროებს შეძლების მიხედვით. თავშალად უმთავრესად საფაბრიკო ნაწარმოებს ხმარობენ, თუმცა უკანასკნელად შემოღებულია მატყლისაგან ხელით მოქსოვილი თავშალები. თმა კი, ეს, როგორც ქალთა საყვარელი რამე, თანაბრად უყვართ ქრისტიანებსაც და მუსლუმანებსაც. ქრისტიან ქალთა გარეთ ჩასაცმელ ზედატანს ჰქვია ზუბუნი, რომელიც ვერცხლის ღილებითაა შემკული. მისი ქვედა ნაწილის კალთები უკანაა მოკეცილი, რაც ფრაკის ფორმას მოგაგონებს. ქამრად ქრისტიან მოსახლეობაში დარჩენილია შინ მოქსოვილი, ჭრელი, 5-10 მეტრიანი, ბრტყელი, 3-4 სანტიმეტრის ნაქსოვი ბალი³⁰. ფეხებზე კონდურას იცვამენ, 3-4 სმ სიმაღლის ქუსლის მქონე ტყავის ფეხსაცმელი. ქვედა საცვალი ქრისტიანების უფრო უახლოვდება კაცების შარვალს. ზედასაცვალი ქალისა ორთავე სარწმუნეობის ხალხში მამაკაცების პერანგის მსგავსია. მუსლუმანი ქალების კაბა აბურკიანი³¹ იციან. კაბა მთლიანიც იციან და ცალ-ცალკეც. ერთ ქალის კაბას 8-12 მეტრამდე ფართალია საჭირო. ქვედა საცვალი 5-6 მეტრიანი უნდა იყოს, მისი ფორმა ჰგავს ძველებურ კინტოურ შარვლებს. ქალიშვილების ჩაცმუ-

29. ლეჩაქი - ქართული თავსახურავი ქალისა, აბრეშუმის წმინდა ბადისებრი ქსოვილი

30. ბალი (თურქ.) - თასმა

31. აბურკიანი - ეტყობა რუსული "одежка"-დან მოდის

ლობა ორთავე სარწმუნოებაში იგივეა, რაც ქალებისა, მხოლოდ ულერქედ.

ორთავე სარწმუნოების ქალებისა და ქალიშვილებიც თითქმის თანაბრად ატარებენ ე.წ. “ფეშტამალს” - ფართუკს. ჩულქები უკანასკნელად შემოვიდა. ძირითადად ხმარობენ წინდებს. ქალამნების ჩაცმა ქალებისთვის სრულობითაც არ ითვლება სირცხვილად. მუსლუმანი ქალები ვერცხლისა და “ოქროს წყალში” გატარებულ ქამრებს ხმარობენ, შეძლების მიხედვით. საყურეები ჩვეულებრივია, რაც საქართველოს სხვა რაიონებში გავრცელებულია. ბეჭდებიც მსგავსია, მხოლოდ, მუსლუმანურ მოსახლეობაში, ხშირად, სპეციალურად აკეთებენ ვერცხლის ბეჭდებსა და ზედ აწერინებენ თავის სახელებს, რასაც ხმარობენ როგორც ქალები, ისე - კაცებიც. სამაჯურები უკვე დიდი ხანია გამოსულია ხმარებიდან. აღნიშნულ ძველებურ ტანსაცმელს თანდათანობით დევნის ახალ-ახალი მოდიანი ტანსაცმელები როგორც ქალებისა, ისე - კაცების.

გამაჰმადიანებული ქართველი ქალების ჩაცმულობა თურქულ ჩაცმულობას უახლოვდება, თუმცა ამ უკანასკნელ ხანებში მოხდა ნაწილობრივი გარდატეხა საბჭოთა კავშირის მსუბუქ მრეწველობის ნაწარმოების ზეგავლენით. ძველი წესების მხრივ, ქალები თავზე თავშალს ხმარობენ. ქართველი ქალები თავშლის ქვეშ - ჩიხტას, მუსლუმანი ქალები კათხას ხმარობენ. ყელ-საკიდებიდან ხმარობენ მძივებსა და ჯილ-ჯილებს, რომელიც ვერცხლისა ან ოქროსი იცის ხოლმე, რომელზედაც ჰკიდია ოქროები, ე.წ. მაჰმუდიები³². ხანდისხან შუაში უნგრულ ოქროს, მაჟარსა³³ და ფიფანორებს³⁴ ჰკიდებენ ხოლმე.

რევოლუციამდე კაცების ჩაცმულობაში გაბატონებული ფორმა იყო აჭარული ჩოხა-შარვალი, რაც შინ დამზადებული შალისაგან იკერება. მას ამშვენებდა მისივე ფერითა და მისივე ხარისხის ყაბალახი. შარვალი საჯდომზე ნაოჭიანი იცის, რაც გარ-

32. მაჰმუდია - სულთან მაჰმუდის მიერ გამოცემული მონეტა

33. მაჟარ - ოქროს ავსტრო-უნგრული მონეტა

34. ფიფანორი - მცირე ოქროს მონეტა

მონს მოგაგონებს. ჩოხა მოკლეა. იგი მხოლოდ წელამდე წვდება. ფეხზე წინდება, შარვალში ჩაკეცილი. ფეხსაცმელად იხმარება, ხშირ შემთხვევაში, ქალამნები ან ახალციხური წაღები. ქალამნებს იკერავენ: უბრალოს და კოხუნჯურს ან ახალქალაქურს. გავრცელებულია უბრალო შეკერილი ქალამნები. კოხუნჯურიანს ხმარობენ შედარებით მოკოხტავე ახალგაზრდები. ინტელიგენციას აცვია ჩვეულებრივი კულტურული - ევროპული ტანსაცმელი.

წინათ და ახლა ხმარებული საწყაო, საზომი და საწონი ერთეულები

რადგანაც ჩვენს სოფელში - უდებში მეღვინეობას არ ეწევიან, ამიტომ მისი საწყავი ერთეულის ხმარებაც არ არის. სითხის გაზომვას ჩვეულებრივად, ლიტრით ზომავენ ან ბორჯომის ბოთლის ზომით. ადრინდელ სითხის საწყავად ყველა ოჯახს თავისი საწყავი ერთეული ჰქონდა: ზოგს ჯამი, ზოგს ქვაბი, ზოგს თასი და ასე შემდეგ.

ჭირნახულის საწყავ ერთეულად ხმარობენ კოდს, რომელიც ხის ფიცრითა, უკეთ რომ ვთქვათ, განიერი ყავრითაა გაკეთებული, რომლის წონა უდრის 40 გირვანქას³⁵ ან 16 კილოგრამს დაახლოებით. კოდის მეოთხედს ურუბი ეწოდება, არაბულად რუბს მეოთხედს ნიშნავს. 16 კოდი ერთი სომარია. დღესაც სათესი ფართობის გამომანგარიშება ხდება ასე: ერთი კოდის ფართობი, ან ერთი სომარისა ან ერთი დესეტიინისა³⁶ და ასე შემდეგ.

1918-1921 წლების შემდეგ საწყავ-საზომ ერთეულებად შემოვიდა მეტრული სისტემა. სიგრძის ადრინდელი საზომი ერთეული იყო არშინი - ან ჰალაბი (ალაბი), ვფიქრობ, ჰალაბის სახელი უნდა იყოს წარმოშობილი სირიის ქალაქი ჰალაბისაგან და ჩვენში გავრცელებული უნდა იყოს თურქეთის ეკონომიკური ზეგავლენით. წონის ერთეულად იხმარებოდა და ეხლაც იხმარება ფუთი, რომელიც უდრის 16კგ. მისი 1/13 -ს ოყას უწოდებენ, 1/40 -ს კი - გირვანქას. სასწორად იხმარებოდა ან ძირის 2 ჯამიანი სასწორი ან "ყანთარ". იშვიათად იხმარება "ბეზმენტიც". ბათმანი ეს წონის ერთეულია და უდრის 6 ოყას. ხარანი ეს ისეთი მეშოკია, რომელსაც 16 ფუთი ეტევა.

35. გირვანქა - ან ფუნტი, წონის ძველებური ერთეული, უდრის 400 გრამს

36. დესეტიინა-სწორია десятина - ძველებური მიწის საზომი ერთეული რუსეთში; უდრის 1, 09 ჰექტარს

კვება

უდის მოსახლეობის კვება ხასიათდება თავისი ბუნებრივი, გეოგრაფიული და ისტორიულ-ეკონომიური პირობებით. უდესი შენარჩუნებულია როგორც ძველი, ქართული კვების წესი, აგრეთვე მომატებულია ახალი, თურქული კვების ნაწილიც. ესე ისეთნაირადაა შეჭრილი ერთმანეთზე, რომ ძნელია მათი მკვეთრი განსაზღვრა, თუ სად იწყება ქართული, ძველი კვების სათავე და სად მთავრდება თურქული - ახალი კვების ელემენტები.

უდეში საჭმლების დაყოფა დაახლოებით შეიძლება 4 ჯგუფად. პირველ ჯგუფს შეიძლება პირობითად მივაკუთვნოთ ხმიადუფლობა, სადაც პირველი ადგილი უკავია ფაღაჩას. ეს იგივე პურია, მოზრდილ ქართული კეცის ჭადს მოგაგონებს, რომლის წონა 2-3 კილოგრამია ხოლმე. იგი სუფთა ხორბლის ქბილიდან კეთდება, რომელიც დაუმჟავებლად, ხანგრძლივი მოზელის შემდეგ, მაგარ მდგომარეობაში, ოდნავ დამჟავების პროცესამდე აცლიან და აცხობენ, ხან დახურულ კეცებში, ხან ქვევით კეცს უშრობიან³⁷ და ზემოდან ნაცარსა ჰყრიან. ეს უკანასკნელი უფრო ხარისხიანი გამოდის. ფაღაჩა უმთავრესად იხმარება საგზაო საჭმელად. მისი მაგრად მოზელის გამო ძნელად ფუჭდება. ფუნთრუში დაახლოებით იგივე წესით მზადდება, მხოლოდ ეს უფრო რბილია. დამჟავების შემდეგ აცხობენ.

მეორე ჯგუფში ნაზუქების ჩათვლა შეიძლება. ნაზუქი ესე მზადდება: კარგი ხარისხის ქბილი იზელება რძითა და დაახლოებით ფრანგული ბულკების სირბილისა და ფორმისაა, თუმცა ეს უკანასკნელი ფრანგულ ბულკზე უფრო გემრიელი გამოდის ხოლმე. შაქარლამები მზადდება რძით მოზელით, სადაც უმატებენ კვერცხის გულსა, შაქარსა და სურნელოვანებს - ყარაფილს³⁸, დარიჩინს, ჰავლიჯანსა და სხვა. მურაბას ამზადებენ და ხმარობენ: ალუბლისა, შინდისა, მურაბის ვაშლისა - იგივეა რაც სამოთხეს ვაშლი, კაკლისა და სხვა.

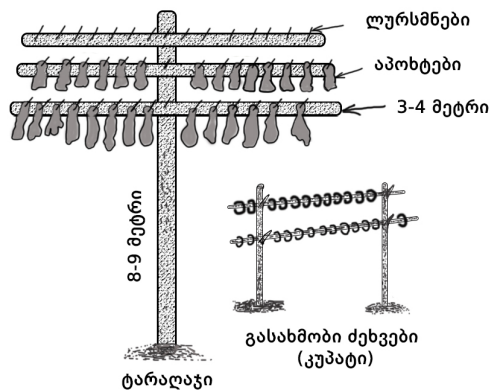
37. უშრობიან (დიალ.) - უშვებიან, აქ - შეუდგამენ

38. კარიოფილა - ანუ მიხაკი

მესამე ჯგუფს შეიძლება მივაკუთვნოთ ე.წ. საცმო საჭმელები, მაგალითად ქადა. ყურიანი ქადა ძალზე მიღებულია და საპატიო საჭმელია. ამ საქორწილო პურს ქარბი ოდენობით ძროხის ერბოს ურევენ კვერცხთან ერთად. გულიანი ქადა შეიძლება იყოს უკვერცხოდაც, ხოლო შიგ, ხაჭაპურის მაგვარად, ურევენ შაქრითა და ერბოთი მოხრაკულ ქბილს. ხოვლი ქადა შედარებით მდარე გამოდის, რადგან ამაში იშვიათად ურევენ კვერცხსა, გული არა აქვს და ყურიანი ქადის ოდენა ერბოსაც არ უშვებიან. ამ უკანასკნელს მუსლუმანი მოსახლეობა ხოილსაც ეძახიან და ყათლამასაც. ყველა ქადაზე მდიდრულია და მოზრდილია ე.წ. გავრაგები; აგვისტოს ჩამოყვანის დროს (მთაში საზაფხულო სახლებს იგილას უწოდებენ. ეს უკანასკნელი სიტყვა თურქულიდანაა ნასესხი) მოიეილე ქალები, რომელთა უმრავლესობა მოხუცი ქალებია, 2-4 თვის უნახაობის შემდეგ სოფელში ჩამოსვლისას, მეზობლებისა და ნათესავებისათვის საპატიო დასარიგებლად გავრაგებს აცხოვენ ხოლმე. თუმცა, გავრაგი ქორწილობის დროსაც მდიდრულ და საპატიოთაა მიღებული. ბიში რბილად მოზელილი ნმინდა ხორბლის ქბილით მზადდება, რომელსაც ტაფაში ჩასხმულ ადულების პროცესში მყოფი ერბოში ჩადებენ მრგვალ ბრტყელ ფორმაში, რომელიც 3-5 წუთში იცხოება, რომელსაც შაქრით ან თაფლით ჭამენ. ბაზლამაც ბიშისავით მზადდება, მხოლოდ ეს უკანასკნელი უფრო სქელია და უერბოდ - ე.წ. საჯზე გამოიცხოება ხოლმე (საჯი ან რკინის მრგვალი ფირფიტაა ან თირი - რბილი ჯიშის ფოტორო ქვისაგან კეთდება). გამოცხოების შემდეგ ერბოს წაუსვამენ ხოლმე. ლუხუმი - თხლად მოზელილი ცომის კაკლების სიდიდის ოდენა ჩაყრიან ხოლმე ადულების მდგომარეობაში მყოფ ერბოში, რომლის ქვეშ გაძლიერებულ ცეცხლს იძლევიან. 3-5 წუთში უკვე გამომცხვარს ამოიღებენ ხოლმე ქაბგირით. ხინკალი საქართველოს სხვა ადგილებშიც ცნობილი საჭმელია. იგი უმთავრესად ხორცისგან კეთდება, თუმცა აპოხტისა და ძეხვის ხინკალი გაცილებით გემრიელი გამოდის. ხანდისხან ყველის ხინკალიც იციან. ხინორი - ერთი მეორეზე ერბოსა და მანონის დასხმის შემდეგ აფენენ მრავალ,

5-10 მრგვალ ცომის ფირფიტებს. ზედახურულ მდგომარეობაში გამოაცხოვენ ხოლმე ნაკვერცხალზე. არის კიდევ მრავალი, მხოლოდ მეორე ხარისხის საჭმელები.

მეოთხე ჯგუფის საჭმელებად შეიძლება ჩავთვალოთ რძისა და ხორცეულის ნაწარმი. აპოხტი - ეს გამხმარი ხორცია, რომელიც შემოდგომაზე მზეზე ახმობენ, დაახლოებით 15-25 დღეში. გარდა ხორცისა იციან, აგრეთვე, ძეხვი. თურქულად სუფუდი იგივეა, რაც კუპატი, რომელიც თითო გირვანქა წონისაა. ფორმით რუსულ “ბუბლიკს” მოგაგონებს. აპოხტს ახმობენ ტარაღაზე. ტარაღაჯი თურქულია და სახრჩობელას ნიშნავს, რადგან ამ აპოხტის სახმობი ხეების ფორმა დაახლოებით სახრჩობელას ფორმისაა.

ღვინო უდეში იშვიათად კეთდება ვაშლისაგან. უმთავრესად, უდის მოსახლეობის სახმარი სასმელი არაყია, რომელსაც ჭირნახულისაგან - ხორბლეულობისაგან აკეთებენ. გამოხდის წესი ისეთივეა, რაც საქართველოს სხვა ადგილებში. ერთი ფუთი სიმინდისაგან 5-7 ლიტრამდე არაყს ხდიან ხოლმე. ყურძნის ღვინო კი უმთავრესად იმერეთიდან - ბაღდათიდან მოაქვთ ხოლმე. სხვა სასმისები უდეში გამონაკლისია.

გავრცელებული მცენარეულობათა სახელები

მცენარეულობათა შორის მნიშვნელოვანადაა გავრცელებული ხეხილის ხეები, უმთავრესად, ვაშლის ჯიშები, რომელთა რაოდენობა 70-ს აღემატება. მსხალი 20 ჯიშამდე აღწევს. შემდეგ მიჰყვება ჭანჭური, რაც ესეოდენ მრავლადაა გავრცელებული უდემი. 13 სახის ქლიავია. გარეული ტყეშალი ძალზე ბევრიცაა და აგდებულ ხილად ითვლება, რადგან მისი არაფრით გამოყენება არ ხდება, გარდა ბავშვების სათამაშოსი.

ასკილსა და კონახურსაც ბევრს ვხვდებით, უმთავრესად ღობეთა შორის ყანებში. აკაციის ხე ეს ახალი შემოღებულია. იგი მრავლად არაა გავრცელებული. თუთის ხეც ცოტათია გავრცელებული ისე, რომ სოფლის მოსახლეობის საგაზაფხულო ხილის მოთხოვნილების 4-5%-ს ძლივსაა აკმაყოფილებს. გამონაკლისად თუთის ხილის წვენიდან აკეთებენ ტყლაპს, ჩურჩხელას, ბექმაზს, ყაუთსა³⁹ და სხვას. თუთის ხის ფოთოლით აბრეშუმის ქიის მოშენება მხოლოდ უკანასკნელი 10-15 წლის განმავლობაში დაიწყო, თუმცა არც ისეთი დიდი წარმატებით სარგებლობს. ქვიშნა⁴⁰ კარგი ხარისხისაა გავრცელებული, თუმცა მოსახლეობის მოთხოვნილებას ვერ აკმაყოფილებს და ამიტომ მოსახლეობა იძულებულია, სხვაგან იყიდოს ქვიშნაც და თუთაც. სამოთხის ანუ მურაბის ვაშლიც მოიპოვება საკმარისი რაოდენობით. მიუხედავად იმისა, რომ უდემი ხანდისხან სიცივე - 25 გრადუსს აღწევს, კაკლის ხე მაინც იტანს.

ღობეებისთვის გავრცელებული ეკალი ორნაირია: სურნელოვანი ყვავილის მქონე ეკალი და უსურნელოვნო. ყვითელ ნაყოფა ეკალის ნაყოფს ქალები ინახავენ და გაავლებენ მის წვენს თმებზე დაბანვის შემდეგ. უდემი ვაზის ხე მაღლარი⁴¹ ჯიშისაა, რომელთა რაოდენობა ძალზე ცოტაა. ფილოქსერა აქ ჯერ არ იცის. მაშინ, როდესაც ვაშლის დეტალური თვისებებიც კი იცის რიგითმა კოლმეურნემ, ამ დროს ვაზის არცერთი ჯიშის სახელი არ იციან, ვაზები კი ბუნების ამარადაა მიტოვებული.

39. ყაუთი - პანტის ფქვილი

40. ქვიშნა - ალუბალი (დასავლეთ საქართველოს იმერული დიალექტი)

41. მაღლარი - მაღალ ხეზე ასული ვაზი

სახმარი ხეების ჯიშებია: ფიჭვი, ნაძვი, სოჭი, არყის ხე, მურ-
ყანი, ჭნავი, იფნი, ძეწნი, ჭანდარი, თხილი, უზანი, ლეკის ხე, მუ-
ხა, დიგნალი - ტყის ძეწნი, ჯახველა, ლელო.

საძოვარი ბალახთაშორის ცნობილია: ქოჩორა, კანჯა, ალავერ-
დი, სამყურა, ესპარცეტი ანუ ყოლანგარი, იონჯა, ყაყაჩო და სხვა.

გარეული და შინაური ცხოველები, თევზის ჯიშები, ფრინველები და მნარეები

გარეული ცხოველებიდან გავრცელებულია: დათვი, მგელი, მელია, კურდღელი, ირემი, გარეული თხა - შველი, ღორი, ხანდისხან აფთარსაც ვხვდებით. აფთარს, სხვანაირად, სიმინდის ჭამიასაც ეძახიან.

შინაური ცხოველებიდან გავრცელებულია ხარი, ძროხა, კამეჩი, ცხენი, ვირი, შინაური ღორი, კურდღელი, თხა, ცხვარი, ჯორი, ძაღლი. თევზის ჯიშებიდან ცნობილია: კალმახი, რომელიც მთის წყლებშია გავრცელებული, ციმორა, მურწა, ნაფლოტაი, ღორთევზა, გველთევზაი და სხვებიც არის. მდ. ქობლიანში გავრცელებული თევზის ჯიშებია მურწა, ციმორა და ნაფლეტა. სოფ. უდეში მეტად გამრავლებულია ფრინველებიდან ყვავი, ბელურა, კაჭკაჭი, შაშვი, შოშია, კოდალა, ტოროლა, ოფოფი, ბუზიჭერია - ფუტკარიყლაფია, ქედანი, გვრიტი, გარეული ქათამი, კაკაბი, გარეული იხვი, ბუ, ღამურა, ჩხიკვი, ნამგალა, მერცხალი, ქორი, ძერა, არწივი, თევზიყლაპია, წერო და ლაგლაგი - ყარყატი.

შინაური ცხოველებიდან გავრცელებულია: იხვი, ბატი (იშვიათად), ინდაური, ქათამი, მტრედი. მწერებიდან უმთავრესებია: ბუზი, კოლო, ხოჭოები, ობობა. სხვათა შორის, მორიელი უდეში არ იცის. პეპლები მრავალი სახისაა, ციციანათელა და სხვა. მცოცავეებიდან აღსანიშნავია გველი, ანკარა, ხვლიკი, ქართანქალა. ეს უკანასკნელი ხვლიკის ოჯახისაა, მაგრამ უფრო მარდია და მოშავო ფერისაა. ტანად უფრო მოზრდილია. ბაყაყი ბევრი იცის.

ძველი და ახალი ადგილობრივი ჩვეულებანი, ქორნილი, ტირილი და სხვა

სოფ. უდის მოსახლეობის ზნე-ჩვეულება რთულია და თავისებური. ეს იმიტომ აიხსნება, რომ მოსახლეობის ნაწილში შენარჩუნებული ძველი ქართულ-მესხური ზნე-ჩვეულებები და გზადაგზა მუსლუმანიზაციის გატარებისას შედეგად შემოსული თურქული ადათ-წესები აირია ერთმანეთში. ზოგი რამ ნასესხია ქართველ ქრისტიანებში. ზოგი - ქართველ მუსლუმანების ზნე-ჩვეულებაში ცოტა რამაა შენარჩუნებული ქართულიდან. ბევრი რამ მიღებულია თურქული ზნე-ჩვეულებიდან. მაგრამ გარკვეული კულტურული - ზნე-ჩვეულებრივ მთლიანობის შექმნა ან ძველის შენარჩუნება ვერ შეძლო უდის მუსლუმანი მოსახლეობამ, ამიტომ დეგრადაციის გზას დაადგა.

ამრიგად, ქართველი ქრისტიანების ზნე-ჩვეულება უახლოვდება საქართველოს ქართველების ზნე-ჩვეულებას. ქართველ მუსლუმანების ზნე-ჩვეულება უახლოვდება თურქების ზნე-ჩვეულებასაც. მუსლუმანების განსაკუთრებით საცოდავადაა არეული. როგორც ცნობილია, ძველი ადგილობრივი ქართველი მოსახლეობა თურქებისა და მოღალატე თავად-აზნაურთა ძალდატანებით გამაჰმადიანდნენ, რასაც მოჰყვა აქაური ხალხის გათურქება, ენისა და ზნე-ჩვეულების გარდაქმნა, თუმცა ბევრადაა კიდევ ნიშნები დარჩენილი ქართველობისა. თანდათანობით გათურქებული მოსახლეობა ისეთი ფანატიკოსი გახდა, რომ თურქობისა და მუსლუმანობის წოდებას საამაყო რამად თვლიდნენ, ხოლო ქართველობას ან ქრისტიანობას კი - სამარცხვინოდ. მოხუცი მოსახლეობაში ეს ტენდენცია დღესაც შენარჩუნებულია. ახალგაზრდობამ საბჭოთა სკოლის საშუალებით გაიგო თავისი ნამდვილი წარსული. მათთვის უცხოა ფანატიზმი. ეს დახასიათება უდგება აგრეთვე ადიგენის, ახალციხის, ასპინძისა და ჯავახეთის მუსლუმან-ქართველების დახასიათებასაც.

აქაური მუსლუმანები მხოლოდ თვითონ უწოდებენ თავიანთ თავს თურქებს. სინამდვილეში, თურქები დაგვცინიან, როგორც გადმორწულულებსა და ზიზლით გვიყურებენ.

მე-17 საუკუნიდან დაწყებული გასაბჭოებამდე ხან გვაკონინებდნენ თურქებთან, ხან მეფის რუსეთთან. ეს ძველი დიდებული ქართული კულტურის აკვანი თავისი მოსახლეობით სათამაშო ბურთს უფრო მოგვაგონებს, მსგავსად ელზას - ლოტარინგიისა. აი რამ დასცა მესხეთის სიდიადე ჩვენი ბრწყინვალე წინაპრების უკვდავი მესხეთი!

1921 წელს, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, ქართველი მუსლუმანების დიდი ნაწილი - შავშეთი, ლივანა, ართვინი და არტაანის მთელი მაზრა დარჩა ისევ თურქების ხელში. ეს რაგინდ დროებითი იყოს, მაინც ჯოჯოხეთისებური ნაციონალური ჩაგვრა ისევ გრძელდება და უფსკრულისაკენ მიჰყავს ამ ქართველ მაჰმადიანი მოსახლეობის ყველა ნარჩენი ნაციონალური თავისებური კულტურა და ზნე-ჩვეულება. მესხეთი და ჯავახეთის ნაწილი გადარჩა თურქთა ძალმომრეობას (თუმცა მესხეთის სამხრეთი ნაწილი, ფოცხოვი, თავისი მოსახლეობითა და სოფლით, ისევ დარჩა თურქთა ჩაგვრით უღელ ქვეშ). 1921 წლისათვის არ გაგვაჩნდა საკმარისი კულტურა (მოლებთან ჭილობებზე “სწავლა” უცხო არაბულ ენით მხოლოდ ლოცვებისა რა კულტურის შექმნა შეიძლებოდა?). ქართული კულტურის მიღება შეუარაცხყოფად მივიჩნიეთ. რადგან ამით “გადაგვარდებოდით”. აგვიხდა სვანური წყევლა: “ღმერთმა შენი არ გაცოდინოს და სხვისი არ დაგაჯერებინოს”. ეხლა კი თავს აზარბაიჯანელებს ვუწოდებთ. აბა რა საერთო გვაქვს აზერბაიჯანელებთან? ისინი ტერიტორიით ჩვენგან შორს არიან, ენები სხვადასხვა გვაქვს (თუმცა უახლოვდება) ზნე-ჩვეულება ჩვენში სულ სხვაა, ვიდრე აზერბაიჯანში.

ეკონომიკური ცხოვრებით საქართველოსთან უფრო ახლოსა ვართ, ვიდრე მოძმე რესპუბლიკა აზერბაიჯანთან. ქართველებთან ყოველნაირად ახლოს ვართ. გამომდინარე აქედან გასაგებია, რომ აქაური მუსლუმან მოსახლეობას ისე, როგორც მთელი მესხეთისა და ჯავახეთის ქართველ მუსლუმანი მოსახლეობას აქვს ერთადერთი გამოსავალი: ეს არის საბჭოთა ბაირალის ქვეშ დაახლოება სისხლის ნათესავ, ტერიტორიით ერთიან, ეკონომიკურად დაკავშირებულ ქართველ ხალხთან.

მუსლუმანური წესის მიხედვით ცოლის შერთვა უფრო ვაჭრობას ჰგავს, ვიდრე ბუნებრივი სიყვარულით ქორწინებას. ვაჟის მამა ან მახლობელი დადის სოფლებში და კითხულობს, ვისა ჰყავს ყოველ მხრივად კულტურისა ღირსეული ქალიშვილი. როცა გაიგებს, ესტუმრება ქალის ოჯახს, გააგებინებს თავის აზრს, რომ მის ქალს თხოულობს თავისი ვაჟისათვის (ხშირ შემთხვევაში ქალის პატრონი მოხარულია, რადგან ოჯახის ზედმეტ ბარგს - ქალიშვილს - მოიცლიებს). მომავალი ზახლები იწყებენ თავ-თავიანთი შვილების ქება-დიდებას, რასაც მოჰყვება მათი ურთიერთ-ეკონომიკური სიმდიდრის პრაქტიკულად გასინჯვა. დათანხმების შემთხვევაში ქალის პატრონი ვაჟის პატრონისაგან აიღებს ე.წ. ბაშლულს - სათავოს. ფული იდება შეძლების მიხედვით. ამის შემდეგ იწყება ნიშნობა, ნიშნობაში არც ქალი და არც ვაჟი არ მონაწილეობს. ამას მხოლოდ მათი მშობლები აწარმოებენ. ნიშნობის შემდეგ ვაჟის მშობლები პატარძალს წაუღებენ ხოლმე შესაკერ ტანსაცმელებსა და ქალის სახლში დაჭრიან ხოლმე, რის შემდეგაც ურთიერთშორის სიარული უფრო გახშირდება. უნესობად არ ითვლება, თუ სიძემ სიარული დაიწყო ქალთან ან წაყვანამდე თუ იცხოვრა ქალთან. აი ამიტომ ხშირია შემთხვევა, როცა პატარძალი ქორწილის დროს ორსულადაა ან ძუძუზე ბავშვი ჰყავს. ესეც სამარცხვინოდ არ ითვლება. ქალის მშობლებს აქვს უფლება ვაჟის მშობლებისაგან ითხოვონ ქალის სახლში მოსახდენი ქორწილის ხარჯები. ბიჭის მხრიდან ქალის მოსაყვანად წასულებს “ათლებს⁴²”. (ესენი თუ გინდ ფეხით წავიდენ, მაინც “ათლებს” უცოდებენ). სიძის მხრივ წასულ ქალს “იენგას” - დადეს⁴³ უწოდებენ. “იენგა” ქალის მხრივ წამოჰყვება ხოლმე პატარძალს.

პატარძლის “იენგა”, დადე თან წამოიღებს სიძის სახლში ქორწილის მონაწილეთათვის ტკბილეულობას. ქორწილის დროს ამ ტკბილეულობას დაურიგებენ ქორწილის მონაწილეებს, ტკბილეულის მიმრთმევი, თავისმხრივ, “იენგასთვის” ფულის სახით

42. ათლი - თურქულიდან. ათ - ცხენი, ათლი - ცხენოსანი.

43. დადე - იგივე მდადე

საჩუქარს დაუბრუნებს, გაქნილი დამრიგებლები ხმამაღლა გამოაცხადებენ, თუ ვინ რამდენი ფული აჩუქა “იენგას”, რითაც აქეზებენ მექორწილებს ბევრი ფული აჩუქონ მას.

პატარძლის მომკაზმელს სიმამრმა ფული უნდა აჩუქოს. მზითვის გატანისას ქალიშვილის მხრიდან ვინმე მახლობელი დააჯდება მზითევზე და სანამ საჩუქარს არ გამოართმევს სიმამრიდან, მანამ არ დაუთმობს მზითევს. პატარძლის გაყვანისას მოკაზმის დროს, მისმა ძმამ სარტყელი უნდა შემოარტყას დას და თან უნდა იძახოს, ამდენი ბიჭი და ამდენი გოგო შეგეძინოს. ამ დროს გარეთ დაულ⁴⁴-ზურნა გაცხარებით უკრავს. უცდიან პატარძლის გაყვანას. თამაშობენ, ჭიდაობენ, ნიშანზე ისვრიან და სხვა.

ბიჭის მხრიდან მოსულ ქალსაც და ქალის მხრივ გაყოლილ ქალსაც “იენგას” ეძახიან. ამრიგად, პატარძლის მოყვანის დროს მხოლოდ სამი ქალია გზაზე: ორი დადე და დედოფალი. სხვა ქალები არაა.

პატარძლის მხრივ გაყოლებული იენგა ტკბილეულ-ხილეულს ნამოილებს, რომელსაც სიძის სახლში გამართულ ქორწილზე დესერტის მსგავსად დაურიგებენ ხოლმე, რომლის სამაგიეროდ, იენგის პატივსაცემად, მას ფულს გადაუხდიან ხოლმე.

პატარძლის მოყვანისას, ქორწილის გართობისათვის მოჭიდავენი გზაზე დაუხდებიან მექორწილეებს. ერთ-ერთ მოჭიდავე გაიხდის ზედა ტანზე და მოითხოვს ან სხვა მოჭიდავესთან ჭიდაობას ან სახარჯოს. ორივე შემთხვევაში ფალავანს ფულს აჩუქებენ, რადგან გაამხიარულა.

გზადაგზა გაჭიმავენ მექორწინეთა წინ თოკს, ვითომდა რძლის ნაყვანას ელობებიან. ყოველი თოკის გამჭიმავს სიმამრი ან მისი მაგიერი კაცი ფულს ჩუქნის და თოკის გაჭიმვაზე ხელს აიღებენ ხოლმე. სახლში მისვლამდე ეს ამბები შეიძლება მრავალჯერ განმეორდეს. იმ კარების მალღა - ერდოზე, სადაც პატარძალი უნდა შემოვიდეს, უცდის სიძე თავისი უახლოესი მე-

44. დაულ - იგივეა, რაც დოლი.

გობრით - სალდუჯით.

დედოფალს, რომ ჩამოიყვანებენ ხოლმე, იგი ჯერ ჩამოვა ქვაბის შებრუნებულ ძირზე. ამ დროს სიძე ზევდან დედოფლის თავზე დააყრის ხურდა ფულებსა და ტკბილეულობას. დედოფალს კარებიდან შესვლისას თაფლით დაასვრევინებენ მარჯვენა ხელს და კარების ზღუდეზე მიატყმევინებენ. დედოფალი შევა საქალებოში. სიძე ამ დროს გარეთაა. ნახევრად ემალება ხალხს, ზრდილობიანობისათვის. დაულ-ზურნა გახარებულად უკრავს. დედოფლის მოყვანისას სიძის მხრივ წასული ცხენოსნები შეეჯიბრებიან ერთი მეორეს. ვისი ცხენიც უკეთესი მორბენალი აღმოჩნდება და სიძესთან ვინც პირველად მოვა სამახარობლად, რომ მოყავთ დედოფალიო, მას მუჯდაჯირ - მახარობელს - ეძახიან, რომელიც სიძესაგან და სახლიდან შემდეგი მზა საჩუქრებს მიიღებს: თავშალი ცხენის ფაფარზე დასაკიდად ფალაჩასა და მოხარშულ მთელ ქათამს, რომელსაც ხანჯალს გაუყრის და როგორც გამარჯვებული, დაბრუნდება უკან იმ ხალხში, რომლებსაც დედოფალი მოჰყავთ. არის შემთხვევა, როცა მუჯდაჯირ მოპოვებულ გამარჯვებას ვერ შეინარჩუნებს და საჩუქრებს მოატაცინებს, რასაც ხშირად მოჰყვება უსიამოვნება. ვახშამზე ბოლო საჭმელად მიღებულია ბრინჯის ფლავი.

მუსლუმანური ჩვეულების მიხედვით, ქორწილზედაც არ შეიძლება სპირტიანი სასმელები. მის ნაცვლად მექორწილებს საჭმელზე ადრე თითო ჭიქა შარბათს - შაქრიან ცივ წყალს მიართმევენ ხოლმე. ვახშმის და ლხინების შემდეგ დამკვრელები საქალებოს კარებთან მივლენ და ქალთა კრებულის, მექორწილე ქალების მოცემული დავალების მიხედვით, დოლი ზურნას უკრავენ ხოლმე. ქალთა ცეკვა-თამაშის შემდეგ ქალის იენგა ცალკე ოთახში პატარძალს ჩაუბარებს სიძესა და ეტყვის: “ბუ სანა სანდა ალლაჰა ამანათ”, ე.ი. ეს - შენზე, შენ კი ღმერთზე მიბარებულინი იყავით.

იმ მიხედვით, რომ ერთერთს არ იცნობდენ ქალ-ვაჟი და უცბად, ყოველნაირი ხარჯისა და ცერემონიების შემდეგ, ყველა წესის შესრულების შემდეგ ხანდისხან ქალ-ვაჟი ვერ შეეყრებიან

- არ მოეწონათ უცნობი მეუღლე, ამ შემთხვევაში მათი გაბედ-
ნიერება უბედურებად იქცევა. თუმცა, შარიათით განქორწინება
დაშვებულია ნიქაჰის ახტში - ჯვარის დაწერის დროს აქტში ჩა-
წერილი საგნების ფასის გადახდის შემდეგ.

სიძე და დედოფალი ერთი მეორის მოწონების შემთხვევაში:
დედოფალი მუნჯობს, სიძე ცდილობს ხმა ამოაღებინოს, რისთ-
ვისაც ჩუქნის ნივთებს, პირდება ბევრ რამეს. მუნჯობის ცერე-
მონიისა დამთავრების შემდეგ იწყებენ გაცნობას ერთმანეთი-
სა და ნათესავების. დედოფალთან დაწოლაზე ადრე სიძემ ჯერ
უნდა ილოცოს და შემდეგ უფლება აქვს დაწვეს დედოფალთან.
ქორწილის სიდიდე ქონებაზეა დამოკიდებული. მდიდრების
ქორწილი ერთ კვირასაც გასტანს ხოლმე. დილ-დილობით დამკ-
ვრელები მექორწილეებს დაკვრით გააღვიძებენ და საქორწილო
დარბაზში მოიყვანებენ, რისთვისაც უხვ საჩუქარ ღებულობენ
სიძის მხრიდან. დედოფლის მოსაყვანად წასულ ცხენოსნები-
სათვის, დედოფალი გათხოვებამდე ადრე ამზადებს თითო კაც-
ზე თითო წყვილ წინდას და დედოფლის მოყვანის მეორე დღეს
ამ წინდებს ურიგებს “ათლის” - ცხენოსნებს, რომლებიც სამაგი-
ეროდ პატარძალს საჩუქრებს მიართმევენ: ზოგი ნივთს, ზოგი
ფულს. მეორე დღემდე, ხან მესამე დღემდე დედოფალი ძვირფა-
სი თავშელებით პირდაფარულია. მეორე დღეს, დილით იენგები
საქალებოში, სახლის შუა ადგილას დაიგებენ რბილ საჯდომებს.
საქალებოს შუა სახლში, როცა დააჯინებენ პირმოფარებულ პა-
ტარძალს, ამ დროს შემოვლენ სიძე და სალდუჯი, ანუ უდის ქარ-
თველების ენით რომ ვსთქვათ, ხეჩაფერი. მიადგებიან პატარ-
ძალს, ამოიღებენ ხანჯლებს. სალდუჯი ეკითხება: ქალბატონებო,
პატარძალს თავი მოვკვეთოთ, ენა მოეუჭრათ? დარბაზში ხმები
ისმის თავს - ნუ, ენა მოუჭერით, რომ უენო იყოსო. სალდუჯი სამ-
ჯერ ეკითხება. ყოველი კითხვის დროს ხანჯლის წვერით პატარ-
ძლის თავშალს ოდნავ ასწევს ხოლმე. მესამე ჯერზე სულ ასწევს
თავშალს. ამის შემდეგ პატარძალს მისი სახის სანახავად ვინც
შემოვა, უნდა აჩუქოს რაიმე. ამას ეძახიან “იუზ გორუმჩას”, ანუ
პირის სანახავი. სალდუჯიც პირის ახდისათვის პატარძალს მო-

ყოლილ იენგასაგან საჩუქრად ერთ წყვილ კარგ წინდას მიიღებს. სალდუჯი კი დედოფალს რაიმე კარგ ნივთს ან ფულს აჩუქებს, ამის შემდეგ დედოფალს თავის ადგილას მიიყვანს, ზის პირსახე ახდელი, სახლში ყოველი მომსვლელის საპატიოდ ფეხზე უნდა ადგეს. უფროსების ნების გარეშე პატარძალი ვერ დაჯდება. სიძე და სალდუჯი უხმოდ. გავლენ გარეთ, ქორწილი ისევ ჩვეულებრივად გაგრძელდება. სიძე და სალდუჯი შევლენ მამაკაცების ოთახში. ამათ წინ მიუძღვებათ კაცი, რომელსაც ხელთ უჭირავს სინი ე.ი. ფართე-დიდი და ბრტყელი სპილენძის საინი, რომლის შუაში ჩაყრილია თხილი და ქიშმიში. სინის ირგვლივ ანთია სანთლები. ის კაცი არის პატარძლის მხრივ წამოსული იენგის წარმომადგენელი, ტკბილეულობაც მისი გამოგზავნილია. სინს დადებენ შუა სახლში. სიძე და სალდუჯი წამოიჩოქებიან. ორივე ერთდროულად ცალი ხელით ორჯერ აიღებენ და უკან ჩატოვებენ სინში მყოფ ხილს. მესამე ჯერზე მარჯვე ჭაჭვებს⁴⁵ აიღებენ და ჩაიყრიან ჯიბეებში. ამ დროს, თუ კრებულიდან ვინმემ შეძლო გაცინება ან ხმის ამოღება სიძესა და სალდუჯისა, ასეთ შემთხვევაში სალდუჯი ვალდებულია გადაუხადოს ის ჯარიმა, რასაც ჭაღარები მიუსჯიან სიძისა და სალდუჯის. სიძე და სალდუჯი როცა აიღებენ ამ ტკბილეულს, რასაც ჩარაზს ეძახიან, შემდეგ რიგრიგობით ყველას მიაწვდიან ამ იენგის ჩარაზს, რომლის სამაგიეროდ იენგას ფული უნდა აჩუქონ.

ქორწილის დამთავრების შემდეგ დაემშვიდობებიან და წავლენ. სიძის კეთილები ინახულებენ დედოფალს, მისცემენ “სალამათლუხს”, ე.ი. სამშვიდობო საჩუქარს და წავლენ შემდეგ. სათითაოდ და პატიჟებენ ხოლმე პატარძალს. ჯვრის წერა, რომელსაც ნიქაჰს ეძახიან, ან დედოფლის სახლში, ან სიძის სახლში მოხდება ხოლმე, სადაც ლოცვითა და კურთხევით დაინერება ხოლმე. თუ ქალს რას აძლევს სიძე, რაცმას მიეცემა განქორწინების შემთხვევაში. რაგინდ მდიდარი იყოს კაცი, ქალს გაშვებისას მიეცემა მხოლოდ ის, რაც ნიქაჰის დანერის დროს ჩასწერეს.

45. ჭაჭვი - პეშვი, მუჭა

ქალს განშორების უფლება არა აქვს. კაცს განშორების უფლება მუდამ აქვს. შარიათის თანახმად მამაკაცს უფლება აქვს 7 ცოლამდე მოიყვანოს, მაგრამ დღეს უკვე იშვიათი შემთხვევაა, როცა კაცს ორი ცოლი ჰყავს. თუმცა, აქ ჩამოთვლილი წესებიდან ბევრი რამ დავინწყებულისა, მაგრამ ზოგი რამ ჯერ კიდევ ძალაშია.

შეძლებულ ვაჟთათვის თავისი სიცოცხლეში ორგვარი ქორწილი გაემართება ხოლმე: ერთი ბავშვობის დროს მონათვლისას ანუ ვაჟიშვილის სასქესო ასოს ჩენჩოს მოჭრისას და მეორე - ცოლის მოყვანისას. ქალიშვილის მონათლვა მუსლუმანებში არ შეიძლება, როგორც არასრულ უფლებიანის, მისთვის არაა შემოღებული ცერემონიალის - დღეობის გადახდა.

სუნნათი ღუზუნი- სუნნათის ქორწილი

სუნნათი არაბულია. ჩვეულების მიხედვით 3 წლიდან 18 წლამდე სანამ ავიდოდეს ბავშვი, მანამდე სასქესო ასოს წვერის ჩენჩო უნდა ნაიჭრას. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ახალგაზრდას, ჯერ ერთი რომ არავინ მისცემს ქალს, მეორედ კი დიდი ცოდვაა. ძალაუფლებურად იჭრება საკითხი. მუჰამედი, როცა 42-43 წლებში შევიდა მაშინ დაიწყო მუსლუმანობის გავრცელება. ნუთუ ამ მოხუცობის დროს შემოიღო ეს ახირებული წესი? ამბობენ, რომ სურვილით ყოფილა გასუნნათებულიო.

ახლად დაბადებულ ვაჟს ოჯახის რომელიმე კეთილთაგანი ან მეგობართაგანი ხელს დაადებს და იტყვის, მე ვიქნები ამ ვაჟის ქირვა⁴⁶. მშობლები თუ თანახმა იქნებიან, დაინიშნება ქირვად ეს პიროვნება. უმთავრესად არის მამაკაცი, ზოგჯერ ქალიც შეიძლება იყოს ქირვა. მხოლოდ ბიჭის ასოს მოჭრის დროს ქალი თავისმხრივ გაგზავნის ვინმე მინდობილ ნათესავთაგანს თავისი სახელით. ვაჟების ასოების მოსაჭრელად სპეციალური კაცია მიჩნეული, რომელსაც სუნნათჩის ეძახიან. რამოდენიმე სოფლის საბჭოს, ხანდისხან, ერთ-ორ რაიონში ერთი სუნნათჩია ხოლმე.

46. ქირვა - შეესაბამება ნათლიას.

სუნნათში რომ მოვა, რამოდენიმე ბავშვს ერთად “დაწვენენ” ხოლმე. ღარიბების ქორწილიც, შეძლებულთა ქორწილთან, არეულად ჩაივლის ხოლმე.

ნათლიას ცოლი მონათლულისათვის იენგაა, ნათლულის ქორწილის დროს პატარძლის მოსაყვანად ის მიდის.

მონათვლის ქორწილს “სუნნათ დუგუნის” ეძახიან. სიტყვა “სუნნათ” ნიშნავს ფეილამბარის⁴⁷ მუჰამედის ცხოვრებაში ნაქნარი-ნამოქმედარისადმი მიბაძვას.

სუნნათის მოხდენა შეიძლება 3 წლიდან 18 წლის ჰასაკამდე. ცხადია, ჭრილობიან ბავშვებს აწვენენ ლოგინში. ჭრილობის შეხორცება 1-3 კვირამდე გრძელდება. შესახორცებლათ წამლად ხმარობენ ხის ფუტუროს ფხვნილს, კვერცხის ნაჭუჭის ნაცარს და კიდევ ვინ იცის, ვისაც რა მიაჩნია წამლად. კერავენ პატარა ტომარას, შიგ ჩაყრიან “წამალს” და დაკიდებენ ბავშვის წელზე, ასოს კი შიგ ჩააყოფინებენ.

ქირვა რამოდენიმე ხნის შემდეგ, შეძლების მიხედვით, უყიდის ხოლმე ტანთსაცმელს. მონათლულის მშობლებიც ქირვას აჩუქებენ ხოლმე რაიმე საქონელს. უფრო სასახელოა ცხენის ჩუქება. ამრიგად ამათ შორის იწყება ნათესაური ურთიერთობა.

“სუნნათ დუგუნის” დროს ქირვებიც მონაწილეობენ ქორწილის ხარჯებში. ქორწილში მაგარი სასმელების ხმარების გარდა ყველა სახის გასართობებს მოაწყობენ ხოლმე. ქალები ლხინში მონაწილეობას არ ღებულობენ, როგორც “მდარე” ხარისხის ადამიანები. ისინი ცალკე სახლში ერთობიან თვითონ.

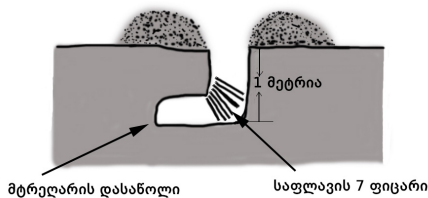
ტირილი მიცვალებულზე

მუსლუმანური წესით ტირილის ცერემონიალი მარტივია. მკვდრის გაჩერება ოცდაოთხი საათზე მეტად ცოდვადაა მიჩნეული. მკვდრის დაბანვა დასაფლავებამდე სავალდებულოა. ქალი თუ გარდაიცვლება, ქალები დაბანენ, მკვდარი კაცი თუა, კაცები დაბანენ. ქალს ქმარი თუ მოუკვდება ტირილი სამარცხვინოა,

47. ფეილამბარ - წინასწარმეტყველი

ასევე ქმარისთვისაც სირცხვილია მკვდარ ცოლზე ხმამაღლა ტირილი. ეს შარიათის მიხედვითაც ცოდვაა - დაუშვებელია.

ცოცხლად დარჩენილ მეუღლეს შარიათის წესით არა აქვს უფლება მკვდარი მეუღლის გვამის ნახვისა. როგორც “ნამაჰ-რამი” (შარიათის მიხედვით, თუ ახლო ნათესავი არ იქნება არც ქალთა სქესს აქვს უფლება რომ ნახოს მამაკაცი, არც მამრობით სქესს აქვს უფლება რომ ნახოს ქალი). ცხედარზე ტირილის უფლება აქვთ ნათესავებს განურჩევლად სქესისა. ჩვეულებრივად, ცხედარს იმავე დღეს მარხავენ, რა დღესაც მოკვდება. ცხედარს აცმევენ თეთრი მატერიის გრძელ ზედა საცვალს, ე.წ. “ყიამათ-ქოლმაგს” - მეორედ მოსვლის პერანგს. მის შემდეგ კი ორფად წაკერებულ ორი მეტრის სიგრძის თეთრ მატერიაში შეახვევენ. ამ მატერიას თავსა და ფეხების მხრიდან უბრალოდ თოკით ან რაიმით მოუჭერენ და ისე ჩადებენ კუბოში. მიღებულია, სასაფლაომდე საერთო სასოფლო კუბოთი წაღება, საფლავეში კი - უკუბოდ ჩადება. ხშირად, შეძლებულები ცხედარს კუბოთი ასაფლავებენ, მაგრამ ეს შარიათით ცოდვა ყოფილა, რადგან მეორე მოსვლისას კუბო თან უნდა ატაროსო. ცხედარს ჩვეულებრივად, საერთო კუბოთი ოთხი კაცი წაიღებს ხოლმე, გზადაგზა გამოცვლის წესით. ქალები სასაფლაომდე არ გაჰყვებიან, ამის უფლება მათ არა აქვთ.

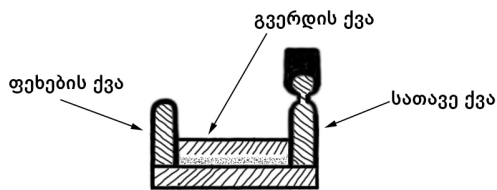

საფლავის ამოთხრა

მიცვალებულის სახლიდან გამოტანამდე ხდება წესის აგება, ე.წ. “ღავირი” ესე იგი კუბოს ბრუნვა ან ტრიალი. ჩამოჯდება მოლასთან 3-5 კაცი, რომლებმაც მიცვალებულის ცოდვები უნდა იყიდონ მოლის მემშეოებით, რის შემდეგაც გარდაცვლილი “უცოდველად” წარსდგება სამსჯავროს წინაშე. უკვე ცოდვები-

საგან განთავისუფლებულ მიცვალებულს წაიღებენ სასაფლაოზე, რომელთან ახლოს ე.წ. მუსალლა ტაშია. ჰორიზონტალურად დადებულ, ფიქალად გამოთლილ ქვაზე დაასვენენ განსვენებულსა. დასაფლავების მონაწილენი ჩამწკრივდებიან. წინ წარსდგება მოლა. მისი ლოცვის შემდეგ მიცვალებულს ჩაასვენენ საფლავში.

როგორც საერთოდ, დღეში 5-ჯერ ლოცვა, უნდა წაიკითხოს მუსლმანმა, მიცვალებულზე ლოცვა სწარმოებს სამხრეთის მიმართულებით. ამისი მიზეზი ისაა, რომ არაბეთში ქალაქი მექა საქართველოსადმი სამხრეთით მდებარეობს. სხვა დანარჩენი ქვეყნების მუსლმანების სალოცვო მიმართულება მათი გეოგრაფიული ადგილმდებარეობის მიხედვით განისაზღვრება, ე.ი. თუ ისინი მექას მიხედვით სამხრეთით მდებარეობენ, მაშინ ჩრდილოეთით უნდა ილოცონ, თუ აღმოსავლეთით მდებარეობენ - დასავლეთითა და ა.შ.

დიდებულ მუსულმანთა საფლავი

“ჯანაზა ნამაზი”, ჩვეულებრივად, სასაფლაოსთან ხდება. მიცვალებულის საპატივსაცემოდ ლოცვაზე მოსულებს მკვდრის პატრონი ფულს ურიგებს ხოლმე. ჭამა-სმა წესად არაა მიღებული. საფლავის მიწით დახურვისას მოლა და მიცვალებულის 1-2 მახლობელი დარჩებიან საფლავის თავზე. მოლა დაიწყებს უკანასკნელ ლოცვას, რომლის შინაარსი დაახლოებით ასეთია: ჰეი! შენ ამა და ამ ქალის შვილო (ჩაუძახებენ არა მამის, არამედ დედის სახელს, რადგან შესაძლოა, ამ ადამიანის მამა სხვაა და არავინ არ იცისო). აი ამ წუთას შენთან მოსულ ტარტაროზებს უპასუხე, რომ შენ ხარ ღმერთის მონა და მუჰამედის მიმდევარი, რითაც გადარჩები წამებებს. ანი, ჩვენგან დახმარება შეუძლებელია. მუჰამედი კი შენ გადაგარჩენს საიქაოს”. აი ეს ფანტასტიუ-

რი ძახილები-ლოცვები მსმენელებზე მკაცრ ფსიქიკურ შთაბეჭდილებას ახდენს, შიშს იწვევს მსმენელების გონებაში. მუსლუმანური საფლავის ქვა, ჩვეულებრივად, ოთხია. ოთხივე მხრიდან, ფეხებისა და თავის მხარეს მაღალი იციან ხოლმე, გვერდებზე კი - მოგრძო და პრტყელები⁴⁸.

ზოგი სხვა ადათ-ჩვეულებანი

ნათესაური ურთიერთობა: საერთოდ, როგორც ყოველგან სოფ. უდის მუსლუმანური მოსახლეობის ნათესაური ურთიერთობა ჩვეულებრივია, განმასხვავებელი მხოლოდ ისაა, რომ აქ ორი თავისებური ზეგავლენა თავს იჩენს ხოლმე: პირველი, ადგილობრივი ძველი ქართული ზნეობრივობა, ადათ-ჩვეულებანი, გვარის არდავინწყება, ახლო ნათესავებიდან ცოლის შერთვისა-კენ თავის არიდება, ქალისადმი პატივისცემა მრავალცოლიანობისადმი ზიზღი, სტუმართ-მასპინძლობის ღირსეულობა და სხვა. მეორე, თურქულ-მუსლუმანური ზნე-ჩვეულების ზეგავლენა: როგორც ცნობილია, მუსლუმანურ კულტურისა და თურქული ადათების მიხედვით გვარი არ გრძელდება 2-3 თაობის შემდეგ, მუსლუმანური მოსახლეობა კი საერთოდ არ ატარებს გვარს, რისთვისაც სულ მალე, მეორე თაობიდანვე დასაშვებია დაქორწინება. ჩვეულებრივია აგრეთვე ძმის ქვრივის შერთვა. ცოლის შერთვა შეიძლება, გარდა დედისა და დისა, ყველა ნათესავისა, ზოგი გამონაკლისით, შარიათის მიხედვით, შვიდ ცოლამდე (ეს ხდება შეძლების მიხედვით).

თანახმად მუსლუმანური ჩვეულებისა, ქალიშვილს დაბადებიდანვე მდარე ხარისხის ადამიანად თვლიან ხოლმე. მამამისი ერიდება - რცხვენია, რომ მიეალერსოს თავის ქალიშვილს. გოგო მოკლებულია რიგიანი ტანისამოსის ჩაცმას, სწავლა-განათლებაზე ლაპარაკიც კი ზედმეტია. მშობლები ცდილობენ რაც შეიძლება მალე გაათხოვონ ეს “ზედმეტი ბარგი”. ხშირია შემთხვევა 18-20 წლის ქალიშვილს ირთავს 50-60 წლის მოხუცი. ისიც მეორე

48. პრტყელი (დიალ.) - იგივეა, რაც ბრტყელი.

თუ მესამე ცოლად. აი ის ორი თავისებური საზეგავლენო მიზეზები, რომლითაც განისაზღვრება ჩვენი სოფლის მუსლუმანური მოსახლეობის ნათესაური ურთიერთობა და ზნე-ჩვეულება.

ქალის 12-13 წლებში გათხოვება ჩვეულებრივია, უმთავრესად, ქრისტიან მოსახლეობაში. რადგანაც სოფ. უდის ქრისტიანი მოსახლეობა მუსლუმანი მოსახლეობისაგან ქალს არც იყვანს და არც აძლევს, ამისათვის იძულებულია იგივე სოფელში ქრისტიანს მიათხოვოს ან აიყვანოს ქრისტიანებიდან ქალი, რადგან ქრისტიანი მოსახლეობა სოფ. უდიდან ძალზე შორს რჩებიან (გამონაკლისი შეადგენს სოფელი არალი და ვალე). ბუნებრივია ამას მოყვება ის შედეგები, რომ ხშირდება მახლობელი ნათესავებიდან ქალის აყვან-მიცემა, რაც შთამომავლობისათვის ბიოლოგიურად ძალიან ცუდია.

მუსლუმანი მოსახლეობისათვის ბაირამები ორჯერაა წელიწადში. ერთი მეორეზე ორი თვით დაშორებული. წელიწადში ერთი თვე მთვარის მიხედვით იჭერენ მარხვას, ე.წ. “რამაზანს”, რაც ყოველ წელში ათი დღით ადრე იწყება. და ასე ბრუნავს წლის სხვა და სხვა დროებში. ეს ძნელი ასატანია იმ დროს, როდესაც მარხვა ზაფხულობით - გაცხარებულ სამუშაო თვეებშია. როცა რამაზანი მთავრდება, ახალი თვის პირველი დღე არის ბაირამი, ე.ი. დღესასწაული.

ბაირამის დღეს დილის 8-9 საათის ბაირამის ლოცვისა შემდეგ (ბაირამის დღეებში 6 ჯერი ლოცვაა, სხვა დღეებში კი 5 ჯერი) ჯამიდან, ე.ი. მეჩეთიდან გამოსულნი სადღესასწაულო საუზმე საჭმელზე იწვევენ ერთი მეორეს. საუზმის შემდეგ იწყება ჭიდაობა და მრავალი სახის ლხინი. ეს “რამაზან ბაირამია”. ამის ორი თვის შემდეგ მოდის “ყურბან ბაირამი”. შეძლებული მუსლუმანები ამ დღეს ღმერთს სწირავენ რაიმე საკლავს (საქონელს ან ცხვარს). იმ შემთხვევაში თუ კაცი ღარიბია, მაშინ შეიძლება რამოდენიმე ერთად ზიარი სანირავი დაჰკლან და დაურიგონ მუსლუმანებს უსასყიდლოდ. საღმრთოდ დაკლულ საქონლის ტყავზე ლოცვა მიღებულია, ამიტომ სანირავის “ყურბანის” ტყავსა ინახავენ და ხმარობენ სალოცავად (ე.ი. დასაგებად, ებრაელების მსგავსად კი არა).

მუსლუმანურ სამარცხვინო წესთაშორის აღსანიშნავია ძმის

ქვრივის ცოლად აყვანა. როცა ძმა გარდაიცვლება, შარიათის ძალით ქვრივი მაზლის ეკუთვნის, რადგან იგი რძალისა და მაზლის ნათესავი არ არის. ეს ხდება მაშინ, როცა რძალს აქვს სახარბიელო მზითვევი. თუკი იგი გათხოვდება სხვაგან, ბუნებრივია თან წაიღებს მზითველსაც და ამრიგად, ამ ოჯახს გამოაკლდება ეს სიმდიდრეც. ეს ძველი მუსლუმანური წესია - ძმის ქვრივის შერთვის წესი, იშვიათ მოვლენად იქცა და თანდათანობით სპობის გზას ადგას, ე.ი. რელიგიური კანონი უნიადაგოდ რჩება. ასევე ნიადაგი ეცლება ორცოლიანობასაც.

ქრისტიანული მოსახლეობის ძველ დღესასწაულთა შორის აღსანიშნავია “ყველიერობა”, რომელიც დიდ მარხვამდე იწყება და ერთ კვირას სულ ჭიდაობა გრძელდება. კვირის ბოლო დღეს იწყებენ “ბერობანას”, ბერობანა იგივეა რაც “ყეინობა”. “ბერობანის” ბოლოს კი იმავე დღესვე ეწყობა “სამყრელოს” ცერემონიალი, რაც შემდეგნაირად სრულდება: 6-8 კაცი აწყობს ფერხულის ცეკვას. ბოლოს მეფერხულეთა მხრებზე ადიან სხვა მოცეკვავენი და ამრიგად ორსართულოვან ფერხულს აგრძელებენ. ბოლოს მესამე სართულსაც აწყობენ და ამრიგად 12-15-მდე კაცი ერთობს მთელ სოფელს. მეფერხულენი თან მღერიან:

“სამყრელო-სამყრელო,
ძირს ჩამოდი, სამყრელო!
ნუგეშ-ნუ გეშინია,
ცას ბენვები ჰკიდია
ქვეშ ბუმბული გიგია”...

“სამყრელოს” თამაშის შემდეგ თავდება ყველიერებაც და მეორე დღესვე იწყება დიდი მარხვაც.

აღსანიშნავია, რომ ეს ტრადიციული თამაში 1913 წლის შემდეგ არ გამეორებულა. ყველიერების დაულ-ზურნით ჭიდაობის წესი კი 1934 წლის შემდეგ არ გამეორებულა.

დიდ მარხვის ბოლოს მოდის აღდგომა, სადაც სამადლიანი დღესასწაული ტარდება. ყველა ოჯახი ამზადებს საუკეთესო

საჭმელებს. იწყება ჯგუფური ქეიფი და თამაში ქალ-ვაჟნი, საკვირაოდ ჩაცმულნი, ხელებში მრავალ ფერად შეღებილი კვერცხებით გროვდებიან სოფ. ხუროს მხარეზე ე.წ. ხანდაკებზე, იქვე ციხის მიდამოებში, მუსლუმანთა სასაფლაოებში. ეს მხარე ამ დღეებში უკვე ოდნავ გამწვანებულია. აი, ამ მიდამოებში ხდება ქეიფი, კვერცხის დაკვრის წესის გამეორება და მრავალნაირი ლხინი. აღსანიშნავია, რომ მიუხედავად მოღებისა და მღვდლების უთვალავი აგიტაციისა, რომ მხოლოდ თავიანთი რჯულია წმინდა და სხვა რჯული ცოდვებითაა სავსე, მუსლუმან მეზობლებს არასოდეს არ დაუშლიათ ქრისტიანი მეზობლებისათვის თავიანთი სასაფლაოზე სმა-ქეიფი და ცეკვა-თამაში.

სოფლის ადათთა შორის საინტერესოა აღინიშნოს ის, რომ ახალ წელს, ჩვეულებრივი ლხინის გარდა, ყმანვილები ჯგუფ-ჯგუფად დაივლიან ხოლმე ერდოებს პატარა კალათებზე თოკ-მობმული, ჩაჰკიდებენ ბუხრებში და თან დასძახებენ:

“ალათასა მალათასა,
ჩამოგკიდეთ კალათასა,
ადურძალო კვერცხი ჩადე,
ღმერთი მოქცემს ბარაქასა.”

ძახილით დაიარებიან, შეაგროვებენ საჭმელებს, კვერცხს, კაკალს, აპოხტსა და სხვასა და ნაიქეიფებენ

იმავე დღეს მუსლუმანი ყმანვილებიც იგივე წესით დაიარებიან ცალკე და ესენიც ბუხრებიდან ჩასძახებენ ხოლმე:

“ბუ გეჯა ილ გეჯასიდირ,
დოვლათლილარინ გეჯასიდურ.
ბახშიმ ვერანა ბირ ყოჩ ოდურ,
ვერმიანა ბირ ქორ ყიზ.
ოდა ბაჯადან დუშსუნ და
ფათლასინ და ჩათლასინ!”

რაც ქართულად ნიშნავს შემდეგს:

“ეს ღამე ახალი წლის ღამეა,
დოვლათიანების ღამეა.
საჩუქრის მომცემთ, ყოჩი შვილს მისცეს.
ვინც საჩუქარს არ მოგცემს, ბრმა ქალიშვილი მიეცეს,
ის ერდოდან გადმოვარდეს და გასკდეს და გაიხეთხოოს”.

კალათის ჩაკიდება ხდება განურჩევლად. როგორც - ქრისტიანებისა, ისე მუსლუმანების ბუხრებში, საჩუქრებს კი თანასწორად მიიღებენ ხოლმე.

ოქტომბრისა და მაისის დღესასწაულები⁴⁹ ტარდება ისე, როგორც საქართველოს დანარჩენ მხარეებში.

თუ მუსლუმანებში ხდება მხოლოდ ვაჟების მონათვლა, ქრისტიანებში კი ხდება ორივე სქესის ბავშვების მონათვლა. მონათვლის ცერემონიალი ეკლესიაშივე მთავრდება. ხანდისხან ეწყობა კიდევ მონათვლასთან დაკავშირებული ქეიფი. ქრისტიანებშიაც ნათლია მიღებულია როგორც მახლობელი ნათესავი, რომელსაც დიდი პატივისცემით ეპყრობიან.

ქორწილი ქრისტიანებშიაც ქალ-ვაჟთა შორის სიყვარულის საფუძველზე კი არ ხდება, არამედ ეს ხდება მშობლების თვალსაზრისით, ანგარიშის საფუძველზე გათხოვების შესახებ მუსლუმანებში ასეთი გამოთქმა მიღებულია: “ქალიშვილს თუ თავის ნებაზე გაუშვებ, უფროსი მეზურნეს გახყვებაო”. ეს აზრი ფესვადგმულია ქრისტიანულ მოსახლეობაშიაც.

ვაჟთა და ქალთა მხრიდან მოსულ მაჭანკლების მოღვაწეობის დადებითად დამთავრების შემდეგ ვაჟის რამოდენიმე მახლობელი ნათესავი სასიძოსთან ერთად თავიანთი ნიშნებით, ე.ი. სარძლოსათვის მოტანილი საჩუქრებით, ერთად ესტუმრებიან სარძლოს სახლს. იმართება შესაფერის თემაზე მუსაიფები რაც გადაიზრდება ხოლმე ქეიფში. თამადას ქალის ნათესავებიდან ირჩევენ.

49. ოქტომრისა და მაისის დღესასწაული - ესე იგი, 7-8 ნოემბერი და 1-2 მაისი: ოქტომბრის რევოლუციის დღეები და მშრომელთა საერთაშორისო დღეები

ნიშნობის დადებითად დამთავრების შემდეგ ე.წ. ჯვრის წერამდე ე.ი. ხელის მონერამდე, სასიძო დადის ქალის სახლში დრო გამოშვებით. ქალ-ვაჟის მშობლების შეთანხმებით ინიშნება საქორწილო დღე. ქალის მშობლები ქორწილს არ იხდიან, ვაჟის მშობლები აწყობენ ქორწილს. ქორწილი თითქმის იმავე წესით მიმდინარეობს, რაც საქართველოს ქართული ქრისტიანული მოსახლეობისათვის საერთოა ამიტომ, დანვრილებით აღწერაზე არ ვჩერდები.

ქრისტიანული ტირილი. როგორც მუსლუმანურ მოსახლეობაში, ქრისტიანულ მოსახლეობაშიაც დიდი პატივისცემით სარგებლობდა ექიმბაშები. სოფ. უდეში ბარათაშვილების ექიმბაშები განთქმული იყვნენ შორეულ მუსლუმანურ რაიონებშიაც. უსტა ტეფო განთქმული ექიმბაში იყო. პატივმოყვარულ ჭაღარას დიდი პრაქტიკა ჰქონდა განსაკუთრებით საქირურგო საქმეში, თუმცა იგი ყველაფერში ერეოდა. როგორც მისი წინაპრებიცა და ახლა შთამომავლობაც მიუხედავად მთავრობის მრავალგზითი აკრძალვისა. ქრისტიანებში ცხედრის შენახვა 2-3 დღემდე იცინან. ის აზრიც გავრცელებულია, რომ რაც უფრო გაგრძელდება ცხედრის შენახვა იმდენად ცოდვაა. მიცვალებულზე თმა გაშლილი ტირილი სირცხვილია. მღვდელი და დიაკვანი წესის აგების შემდეგ ხმამაღლა ლოცულობენ და ამის შემდეგ მიასვენებენ გარდაცვლილს სასაფლაოზე. (მუსიკით დაკრძალვაც უკანასკნელად, ბოლო დროს შემოვიდა). მიცვალებულის ოჯახი, შეძლებისდამიხედვით, აცხობს პურს და დიდი რაოდენობით მიაქვთ სასაფლაოზე, სადაც პურის გარდა პატივი უნდა სცენ მოსულებს ღვინო-ოტკითა და მოხარშული ხორცი (საქართველოს სხვა რაიონებში⁵⁰ კი ხორცს არ სჭამენ ცხედრის პატივსაცემად).

მიცვალებულის ჭირისუფლების და ახლობლების სახლში დაბრუნების შემდეგ გრძელდება ჭამა-სმა. გარდა ერბოიანისა, ყველაფრის გამოყენება შეიძლება სუფრაზე.

50. დასავლეთ საქართველოში

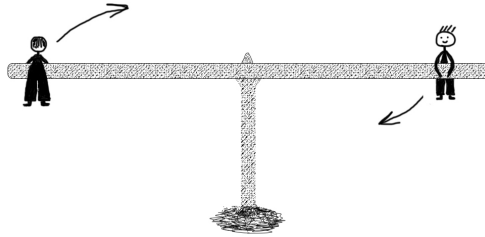
ცეკვა-თამაში ჭიდაობა

ორთავე სარწმუნოების ხალხისათვის, როგორც რელიგიურ დღესასწაულზე, ისე სახალხო დღესასწაულზე იმართება სახალხო ჭიდაობა. ჭიდაობის მოყვარულნი რამოდენიმე დღით ადრე აცხადებენ ჭიდაობის დღეს. სოფ. უდის ირგვლივ მყოფი მახლობელი 20-30 სოფლიდან თავს იყრის უმთავრესად მამრობითი სქესის მაყურებელი. ყოველი სოფელი ამაცობს თავისი მოჭიდავეთი. ხანდისხან, ჭიდაობის თაობაზე სოფელთა შორის სერიოზული უკმაყოფილებაც ხდება, რაც ფიზიკური ანგარიშსწორებით თავდება ხოლმე, ამიტომ ჭიდაობის დაწყებისას 2-3 ნეიტრალურ კაცს ირჩევენ ხოლმე. ჭიდაობა გრძელდება რამოდენიმე დღით. ყველიერებისას კი 15 დღიანი ჭიდაობა იციან. ჭიდაობა ხდება ისეთ დიდ კალოზე, რომლის მახლობლადაც ერდოები იქნება მაყურებელთა დასაჯდომად. ამ დღეებში დიდძალი ხალხი თავს იყრის. წესრიგის დამცველი 2-3 ვაჟი დაბლა იცავს წესრიგს მიმართავენ რომელიმე სოფლის წარმომადგენელს: “აბა თქვენი ფალავანი გამოიყვან”. ფალავანის გამოვლინებისას მოწესრიგეები თვითონ წელს ზემოთ ახდევინებენ ფალავანს, გამოიყვანებენ მოედანზე ორთავეს და ზემოთ - ერდოდან იწყება დოლ-ზურნის დაკვრა. ფალავნები, ჯერ, თავთავიანთი უნარისა და ხელობის საჩვენებლად თამაშობენ, 5-7 წუთის შემდეგ იწყება ჭიდაობა. გამარჯვებული სოფელი ცდილობს თავისი ფალავანი არ დააჭიდავებინოს სხვაზე, რომ პირველობა მათ შერჩეს. ერთი თაობის (1890-1895 წლებში დაბადებულების) ცნობილი მოჭიდავენი არიან: უდელები - შახმამედ ბარათაშვილი, ისა ჩილაშვილი, რასულ პეტაშვილი და ივანე ბალახაშვილი; სოფ. არლიდან - იაჰო-პეტრე აქოფაშვილი, ლელოვნიდან - მუსა, სოფ. წრიდან - ე.წ. წრელი მუსა, სოფ. ქვემო ენთელიდან - ბადალ ალა (1850 წელს დაბადებული).

ცეკვა

ცეკვათა შორის ცნობილია ქართულ პარი, ხორუმი, ქოჩარი, ლეკური, ე.წ. სიჩრათმა, შამილა, უზუნლარა, ბალდადური, თელ-ლოდა სხვა. პარი - ფერხული უმთავრესად მიღებულია ქორწილში და ყაინობის⁵¹ დროს. მუსლუმანურ ქორწილში დასაშვებია ქალთა ცეკვა მხოლოდ ქალების ოთახში როგორც ინდივიდუალური, ისე - მხოლოდ ქალთა, კოლექტიური.

გასართობთა შორის სახალისოა ახალგაზრდებისთვის “ჰო-ჭორა”. იგი მარტივი მოწყობილობისაა. 6-7 მეტრი სიგრძის ბოძს იღებენ, ხვრეტენ შუაზე. არჭობენ 1-2 მეტრის სიმაღლის მქონე სვეტზე ისე, რომ ბოძი მისივე ღერძის ირგვლივ ბრუნავდეს ჰორიზონტალურად. ბოძის თავებზე მოპირდაპირე მხრებზე - მიმართულებით ზედ მუცელზე მიჭდებიან და იწყებენ ტრიალს.

ამრიგად იმართება ბრუნვა თავიანთი ფეხებით. ერთი რომ მალლა ადის, მეორის ფეხები ძირს ეშვება, ურტყავს ფეხებს მიწაზე და მალლა ადის. მეორე ეშვება დაბლა. ისიც, ასევე, ფეხით აჩქარებს ბრუნვას და ასე გრძელდება წრე-ბრუნვა.

საკავშვო თამაშოხანი და სათამაშოეხი

ქალიშვილებისათვის მძივის გაგორება, ეს ჩვეულებრივი თა-

მაშთაგანია, რომლის ახსნა-განმარტებას არ შეეუდგები, რადგანაც საყოველთაო და მარტივი თამაშია.

ძმრა-ძმრა

“ძერა-ძერა” თამაში, ეს კოლექტიურია. ბავშვთა შორის მეთაური ბიჭი ან გოგო დგება წინ. მის უკან მორიგეობით დამწკვრივდებიან ყველა ბავშვები, ერთი მეორეს ხელს მოკიდებენ და იწყებენ დიდი წრე-ბრუნვას. ერთ-ერთი ბავშვთაგანი ძერას როლში დგას წრეხაზის ცენტრში. მეთაური ბავშვი კრუხის როლშია, მის მომდევნო ყველა ბავშვი წინილების როლებში გამოდიან. კრუხი თავისი წინილებით დადის წრეხაზის ირგვლივ. მისი მიზანია დაიცვას წინილები-ჭუჭყულები ძერასაგან, წინილები კი მასთან ერთად, კუდებზე ხელ მოკიდებული დაიარებიან წრის ირგვლივ. ძერა წრის შუაში დგას და მიწას ქექავს. კრუხი და წინილები ეკითხებიან ძერას:

კრუხი: - ძერა, რას ქექავ?

ძერა: - წინდასა.

კრუხი: - წინდა რათ გინდა?

ძერა: - ბიჭ ჩავაცვამ.

კრუხი: - ბიჭი რათ გინდა?

ძერა: - წყალს მამიჭანს.

კრუხი: - წყალი რათ გინდა?

ძერა: - ხორც შევდგამ.

კრუხი: - ხორცი რათ გინდა?

ძერა: - რბილებს მე ვჭამ და ძვლებს ძაღლებს გადაუყრი.

ძერა: - დედო-დედო ჩემი წინილა არ გინახავს?

კრუხი: - კედელ-კედელ ჩაიარე და იშოვნე (ძერა ასკინკილდება - ცალფეხით დაივლის, დაეძებს და ვერ იშოვნის. ისევ ბრუნდება უკან).

ძერა: - დედო-დედო, ჩემი წინილა არ გინახავს?

კრუხი: - პიჭკა⁵² ჩამოჰკარი, კვარი აანთე და დაეძებე (ძერა

52. პიჭკა (რუსულიდან) - სპიჭკა

კვლავ ასკინკილდება კვარით დაეძებს თავის წინილას. დაბრუნდება შუა წრეში).

ძერა: - დედო-დედო, ჩემი წინილა არ გინახავს?

ბოლოს კრუხის რომელიმე წინილაზე ხელს ნაავლებს და იძახის: “აი ჩემი წინილაო”. ძერა ასეთი ხერხით სათითაოდ ართმევს კრუხს ყველა წინილას. ძერა მოტაცებულ წინილებს ეუბნება: “დაჯექით, ერბოკვერცხი გააკეთეთ და ჭამეთ”.

კრუხი დარჩება დანალვლიანებული მარტოდ-მარტო. მეზობლები აქლემს მოუყვანებენ, დასვამენ აქლემზე, გაიყვანენ და დედოს თავს დაბანენ. ამით თავდება თამაში.

ყურთ-ყურუთ ვინ გაგაპარა?

ბავშვები დამწკვრივდებიან. ხელები ბინოკლის მსგავსად, თვალებზე აქვთ გაკეთებული და შორს იყურებიან. ერთი მათგანი გამოვა მწყობრიდან, უკნიდან მიეპარება რომელიმეს და თითის წელზე შეხებით გამოიყვანს 5-7 ნაბიჯით მწყობრიდან. გაჩერდებიან ორთავენი ისე, რომ ჯერ ყველას ხელები თავ-თავიანთ თვალებზე აქვთ გაკეთებული ბინოკლის მსგავსად. ვინც გაიყვანა თითით, მას ხელები თავისუფლად უჭირავს. ორთავენი მწკვრივის წინ დგანან. მწკვრივის უფროსი ბავშვი დასძახის წინ წაყვანილს - ყურთ-ყურუთ, ვინ გაგაპარა? თუ გამოიცნობს, მიმპარავი ჩადგება მწკვრივში და ის კი სხვას მიეპარება. თუ ვერ გამოიცნობს, ისევ ჩადგება მწკვრივში და განმეორდება თამაში.

ვეგოპანაი

ორი ან რამოდენიმე ბავშვი დასხდებიან წრეობრივად. ხელში აიღებენ 4-15-მდე ვეგს⁵³ ერთი მტკაველი⁵⁴ სიმაღლიდან დააყრიან რიგრიგობით. ვეგების დადებით მხარეს - ჭიტოლს, უარყოფით მხარეს კი თოხანს ეძახიან. ჭიტოლს რიცხვები ემატება

53. ვეგი - სათამაშო კოჭი, ცხვრის ფეხის ძუალი

54. მტკაველი - სიგრძის საზომი ერთეულისაქართველოში XIX საუკუნემდე, მანძილი გაშლილ ცერსა და ნეკს შორის. უდრიდა დაახლოებით 25,3 სმ

ყოველ აყრისას ყველა ამყრელს თავისთვის. თუ თოხანთა რაოდენობა წყვილია, გადაეცემა მორიგ ამყრელს და ის ჭიტოლად მჯდარი ვეგების რაოდენობაც მას - მორიგს მიემატება.

ჭრატანაკო

ვეგობანის სხვა სახეს ჭრატანკოს ეძახიან. რამოდენიმე თამაშე თანასწორი რაოდენობით ვეგს გამოიდებენ, დაამწკვრევენ ვეგებს, მის ირგვლივ მოავლებენ პატარა წრეხაზს, 3-4 ნაბიჯიდან სათითაოდ ვეგებს ესვრიან წრეში მყოფ დამწკრივებულ ვეგებს. ვინც წრიდან გამოიყვანს ვეგს, უფლება ეძლევა შემდეგ ვერ ესროლოს, თუ ვერ გამოიყვანს, მორიგი მსროლელი ესვრის. აღსანიშნავია, რომ წრის შიგნითა მყოფ ვეგთა წკვრივის ნაქცევის შემდეგ შორიდან კი არა, ზედ წრიდან იწყებენ რტყმას ვეგებს ვეგებზე. ვინც მეტ ვეგს გამოიყვანს, მისი იქნება. ვეგობანს საერთოდ ვაჟები თამაშობენ ხოლმე. აზარტიული სახისაა.

ჩიტალა ბატალა

რამოდენიმე ბიჭი, 3-10-მდე, თავთავიანთი ჯოხებით აირჩევენ დედოს. დედო ყველას გამოართმევს ჯოხებს, დაიჭერს ორთავე ხელით ჰორიზონტალურად და თავზე გავლით ზურგს უკან გადაჰყრის. დაყრილ ჯოხებს დაამწკვრივებენ ერთი მეორისაგან თვითო ნაბიჯზე. დედოს მხარეზე დარჩენილი ჯოხის პატრონი პირველად იწყებს თამაშს. უნდა გადახტეს ჯერ ყველა ჯოხზე და ცალფეხზე უნდა დადგეს - ასკინკილდეს, - და ასე, ყოველ ჯოხთა შორის უნდა გაიაროს სათითაოდ და ასე. აიღებს თავის ჯოხს. რიგი მოუვა შემდეგს თანდათანობით. ის პირი, რომელიც ან გადახტომის დროს, ან ჯოხებს შუა ასკინკილით გავლის დროს თუ ფეხი ჯოხს მოხვდება, ჩაჭრილად ჩაითვლება. დედო ჩაჭრილის ქუდს აიღებს და 20-30 ნაბიჯზე ჩარჭობილ ჯოხს ჩააცმევს. განსაზღვრულ სიშორიდან სათითაოდ ყველა ჯოხს ესვრის ქუდს. ქუდის პატრონი ნასროლ ჯოხებს კრეფს შემდეგნაირად: საიდანაც ესროლეს ჯოხები, იქიდან, სუნთქვის აულებლად, სირბილით უნდა მოკრიფოს ჯოხები და ნასროლი ადგილას მოუტანოს, თან

ხმამაღლა უნდა იძახოს - “ჭიტალა ბატალა”. თუ სუნთქვა აიღო - ისუნთქა, ისევ უნდა განმეორდეს ქუდზე სროლა. თუ შეძლო, ამით დაიხსნის თავის ქუდს და თამაში თავიდან გამოეორდება.

ტანტვრის თამაში

ფურნის ნიჩბის მსგავს პატარა ნიჩაბს აიღებს ბავშვი ხელში. ან ორი, ან ოთხი იქნებიან. 2-3 მეტრის დიამეტრის მქონე წრეხაზს გაავლებენ და შევლენ წრეში კენჭის ყრით. ერთ ხელში - ტანტვრა (ნიჩაბი), მეორე ხელში 10-20 სანტიმეტრის სიგრძის მქონე ჯოხის ნატეხს (ჭილი მილს) ამ ნიჩბის - ტანტვრის - დარტყმით გადაისვრიან ხოლმე, მეორე მხარემ, თუ ეს ჭილი-მილი უკან მოისროლა და წრეში ჩააგდო, მაშინ ტანტვრა გადავა მეორე ხელში და პირველი მხარე გამოვა წრიდან. წრეში გადმოსროლილ ჭილი-მილს თუ წრეში მყოფმა მოასწრო და ჰაერშივე უკან დაარტყა ტანტვრით, ეს მთავარია. წრეში მყოფი წრიდან იწყებს თვლას თუ რამდენ ნაბიჯზე გადასროლილია ჭილი-მილი. ას ნაბიჯამდე ვისიც ავა, ის გამარჯვებულად ჩაითვლება. ეს თამაში სამხედროობანას მოგვაგონებს.

ბრძელ ვირა

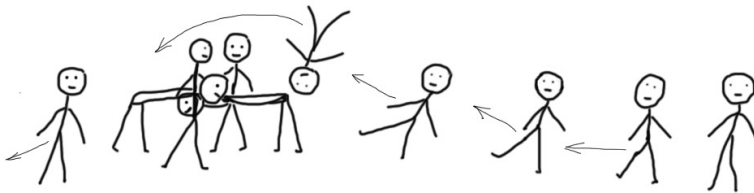
მოთამაშე ბიჭები მოახდენენ არჩევანს: “არჩევანი-არამე”, “პეტრე მე”, “ახმედაც მე”, “ივანეც მე” და მთავრდება მხარეთა შემადგენლობის შერჩევა. კენჭის ყრის შემდეგ ერთი მხარის მთელი შემადგენლობა ერთი მეორის მოყოლებით დაიბრუკებიან, შემდგომი ამხანაგი წინას წელზე ხელებით მოეხვევა ისე, რომ მეორის მხარის ბიჭები იწყებენ ამათზე ახტომას ბოლოდან და ჩოჩვით, ბიჭების ზურგებზე მივა სულ წინა ბიჭის მხარზე. მას მოჰყვება შემდგომებიც. შემჯდარი მხარის პირველი ბიჭი იწყებს სუნთქვის აულებლად თვლას ასამდე. თუ შეძლო, ყველა ჩამოვლენ და ხელახლად, იგივე მხარიდან სხვა ბიჭი შეხტება პირველად. და ახლა ის იწყებს თვლას, თუ ვერ შეძლო სუნთქვის აულებლად თვლა, იმ შემთხვევაში პირველი მხარე ადგება და მეორე მხარე დაწვება და ასე შემდეგ.

დაბალი ჯორი

არჩევანის შემდეგ ბიჭები ორ მხარეზე გაიყოფებიან (წყვილ-კენტობას მნიშვნელობა არა აქვს). კენტის ყრით ერთი მხარის ბიჭები ფეხზე დგომით ერთი მეორის მხრებზე მკლავებს დააყრდნობენ, თავებს დახრიან და ზვინს დაემსგავსებიან. ამ ჯგუფის ერთი უფროსთაგანი თავს დაადგება საყარაულოდ. მეორე მხარის ბიჭები ცდილობენ შეახტნენ თავდახრილებს ისე, რომ მხარდახრილების თავზე, ან ახტომის ან ტრიალის დროს ფეხით არ დაარტყან. თუ დაარტყა, მხარდახრილები გამოვლენ შესახტომად და ფეხზე მდგომები კი დაიხრებიან. ამრიგად, ვინც ჩაიჭრება, ის მხარე დაიხრება და ა. შ. ხანდისხან თვით დედოსაც შეაჯდებიან მიპარვით და იწყება ჟივილ-კივილი.

ყრა ტრიალა

(ესეც ვაჟთა თამაშია). არჩევანით დაიყოფიან 4-4 ადამიანად. კენტის ყრის შემდეგ ერთი მხარე დაიხრება, ორნი ერთი მეორის მხარეზე თავის დადებით დაიხრებიან, მეორე ორი ამხანაგი ერთი მარჯვნივ და მეორე მარცხნივ, ერთი მეორეზე ზურგშექცეულნი მიდგებიან, დახრილები კი ერთს - მარჯვენა, მეორეს მარცხენა მკლავით წელებზე მოეხვევიან სიმაგრისთვის.

ხან მარჯვნიდან მარცხნივ, ხან მარცხნიდან მარჯვნივ გადატრიალდებიან ოთხჯერ, შემდეგ დახრილები ადგებიან და ფეხზე მდგომნი დაიხრებიან და ა.შ.

ხელდაკრობანა

აირჩევენ დედოს. დედო რომელიმე მოთამაშეს თვალებს და-
უხუჭავს, ერთ ხელს თავისივე ზურგზე დაადებინებს და დანარ-
ჩენებიდან ვიცლა დახრილის ხელზე ხელს მიარტყავს. დედო გა-
ულებს თვალებს და ეტყვის, “აბა ვინ მომარტყა?”. თუ გაუგო, ვინ
მიარტყა, ახლა ის დაიხრება, თუ არადა ხელდარტყმობა განმე-
ორდება მისივე ხელზე.

ქამრობანა

არჩევანისა და კენჭის ყრის შემდეგ ერთი მხარე ყველა თავ-
-თავისი ქამრებით შევა დიდად გავლილ წრეხაზის შიგნით. ქამ-
რების თოხებს - თავებს (ანუ აბზინდებს) წრეხაზზე დადებენ
(ქამარი კი წრის შიგნით დარჩება). ერთი მეორისაგან თანაბარ
მანძილზე გაჩერდება. ყველა თავის ქამარს უყარაულებს. წრის
გარეთ დარჩენილი მეორე მხრის ბიჭები შეეცდებიან მოსტაცონ
ქამრები. თუ ქამრის მოყარაულებს ფეხით შეეხო მომტაცავს,
ამით გარეთაები ჩაიჭრებიან და შიგ წრეში ისინი შემოვლენ. თუ
ქამრებს მოსტაცებენ გარეთაები, წრის გარედან შემოიჭრებიან
და სცემენ იგივე ქამრებით წრის შიგნითებს მანამ, სანამ წრის
შიგნითებმა ფეხით არ შეხებიან გარეთაებს.

ასკინკილი

ეს უფრო ქალიშვილების თამაშია. მოთა-
მაშენი შეიძლება იყოს კენტი ან წყვილი. ჯერ
დახაზავენ საასკინკილო სახლს. კენჭის ყრით
ერთ-ერთი იწყებს თამაშს. დაახლოებით ვირის
ნალის ოდენა ბრტყელ ქვას გადაისვრის ნახაზ-
ზე ნაჩვენებ ფიცრებზე რიგრიგობით და ჯერ
ერთიდან გამოიყვანს ცალფეხზე სიარულით,
ასკინკილით, ისევ შემდეგ ნახაზზე გადაისვრის
და ისევ ცალფეხზე სვლით .

გამოიყვანს. გამოყვანა უნდა სწარმოებდეს

ციხე VIII	
ბლურბლი V	ქვაბი VII აკვანი VI ტაფა IV
III ფიცარი	
II ფიცარი	
I ფიცარი	

მუდამ პირველი ფიცრიდან. ერთ ჯერ ბოლომდე მიღწეული ერთი გახდება ქვის სროლის დროს ან ცალფეხით ქვის გამოყვანის დროს. თუ ქვა ხაზზე გაჩერდება ან მოკინკილე ფეხით ხაზს შეეხება, ჩაჭრილად ჩაითვლება. დაიწყებს თამაშს შემდგომი ამხანაგი.

წრეპურთი

არჩევანის და კენჭის ყრის შემდეგ ქამრობანის წრის მსგავსად გაავლებენ დიდ წრეს. ერთი მხარე წრეხაზის შიგნით, მეორე მხარე წრეხაზის გარეთ მოექცევიან. გარეთა მხარე ბურთს აიღებს და ესვრის შიდა მყოფთ, შიდა მხარე დაჯგუფებულნი არიან. გარეთაები დაფანტული არიან. თუ გარეთებმა ბურთი შიგნითაებს ურტყეს, ჩვეულებრივია, თუ შიგნითაებმა ბურთი გარეთაებს ურტყეს, გარეთაები ჩაიჭრებიან და შიგნითაები - გარეთ, გარეთა მხარე კი წრის შიგნით მოიქცევიან და ა.შ.

ყაიშინ იალლი?

(ქამარი გაქონილი გაქვს? ან - საულლე გაქონილი გაქვს?)
8-10 ბავშვი ერთი მეორეზე ხელჩართულნია. ერთი თავში მყოფი მეორე თავში მყოფს მისძახის:

- ყაიშინ იალლი? (ქამარი გაქონილი გაქვს?)
- იალლი. (მაქვს)
- ბალთანბილავლი? (ცულ გალესილ გაქვს?)
- ბილავლი. (კი)
- იარინ მეშაია გალურსუნ? (ხვალ ტყეში მოხვალ?)
- გალურუმ. (მოვალ).
- დაულინანმი ზურნაინანმი? (დოლითა თუ ზურნით?)
- დაულინანდა ზურნაინანდა. (დოლითაც და ზურნითაც.)

ამ სიტყვების დამთავრების შემდეგ ხელჩართულები - ერთი მხარე მარჯვნივ, მეორე მხარე კი - სანინალმდეგოდ გასწევენ, სანამ ხელჩართულების ჯაჭვი ერთ ადგილზე არ განწყდება. ამით დამთავრება ერთი ჯერი თამაში.

ოქროლილო

არჩევანით ბავშვები 2 ჯგუფად დაიყოფიან. ერთ ჯგუფთაგანი იღებს ინიციატივას. ორთავე მხარე ერთი მეორისაგან 10-15 მეტრის სიშორეზე პირისპირ დგანან ხელჩართულნი. ინიციატორის ჯგუფიდან ერთ-ერთი ბავშვი თავის ჯგუფს გამოეყოფა, თავისი ჯგუფის 2-3 ნაბიჯით წინ წარსდგება და დასცახებს მოპირდაპირედ მდგომ ჯგუფს.

- ოქროლილო!
- ღიღილილო, - უპასუხებს მოწინააღმდეგე ჯგუფი.
- ქალი მინდა!
- ჯერ მობრძანდი, - უპასუხებს მოპირისპირე ჯგუფი.
- გეახლები!
- ჩამობრძანდი!

გაჭენებით დაეტაკება მოპირდაპირე ჯგუფის ხელჩართულ ხელებს. თუ ხელები გააშვებინა, ორ ბავშვს წამოიყვანს თავის ჯგუფში. თუ ვერ გააწყვეტინა, თვითონ დარჩება მოპირდაპირეთა ჯგუფში რიგით წევრად.

ამ დატაკებაში რომელი მხარეც მოიგებს, ის იქნება შემდგომში იგივე მოქმედების ინიციატორი. თამაში გაგრძელდება მანამ სანამ ერთ-ერთ მხარეს წევრები არ გამოეღევა.

თვალხუჭოზანაი - აკკა-ბაკკა

უმთავრესად 13-12-ზე მცირე ნლოვანები, არჩევანის და კენჭისყრის შემდეგ, ერთ-ერთი მხარე თვალებს დახუჭავს, მეორე მხარე დაიმალება. თვალდახუჭულები თვალებს გააღებენ - აკკა-ბაკკას ძახილით დაუწყებენ დამალულთა ძებნას. ამ დროს დამალულებიდან რომელიმე გეეკიდება და თვალდახუჭულ მხარეთა რომელ წევრსაც დაიჭერს, მას დედომდე - იმ ადგილამდე, სადაც თვალს იხუჭავენ - შეაჭიდება და წააყვანინებს თავის თავს.

ასე შემდეგ განმეორდება მხარეთა ცვლით.

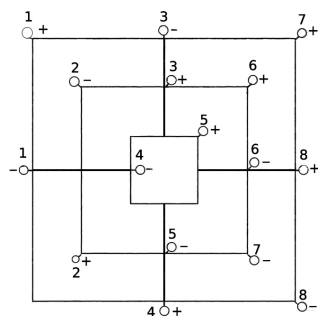
აი, ძირითადი თამაშები ჩვენი სოფლის ბავშვებისა.

გარდა ამისა ჩვენი სოფლის პოპულარული თამაშთაგანია: ტამა⁵⁵, ნარდი, კარტი (ქალალდი), შახმატი და დამკა. ესენიც თანამედროვე სათამაშოებია გავრცელებული. ლოტოსა და დომინოს თამაშსაც თამაშობენ დროგამოშვებით.

უფრო მოზრდილებისათვის მიღებულია: ნარდი, რომელსაც თამაშობენ ჩვეულებრივს და იაქ-იაქს.

ტამა ეს ჩვენი სოფლის ძველი სათამაშოა, რომელსაც უფრო ხნიერები ხალისობენ. დამკა ახალგაზრდულია, სწორის - დიუზის თამაში, ჩვეულებრივად, თავმოწონეთა გასართობია.

სწორის თამაშისას, პირველად, მონინააღმდეგეთა ქვების დანყოფა თავისუფალია. აი ამ დროს ქვების პირველადვე განლაგებას აქვს დიდი მნიშვნელობა. გამარჯვებულად ითვლება ის, ვინც მოახერხებს თავისი სამი ქვის განლაგებას სათამაშო, პერიოდში, ერთ სწორ ხაზზე. ქვები ერთი მეორეზე არ გადახტებიან, მხოლოდ მეზობელ კვანძში გადაინევიან, თუ მეზობლის კარი თავისუფალია. ქვათა ჯამი 8-8-ა.

სწორი დიუზის ფორმა და ქვების განლაგება

ტამას დაფა იგივეა რაც შახმატისა, მხოლოდ სახლები აქ ერთფეროვანია, ყველა ქვები კი - 16-16-ია. თამაში იგივეა რაც დამკის თამაშია. განსხვავება იმაშია, რომ დამკის ქვები ირიბულად მიდის და მოქმედობს, ტამისა კი პირდაპირი ხაზით მიდის და ჰკლავს. ვისი ქვაც მონინააღმდეგის ბოლო სახლამდე აყვავა, იგი ქვა გადაიქცევა ტამად.

შახმატი უფრო განათლებული წრის თამაშია, რადგან ეს უკანასკნელი ახალი და რთული სათამაშოა.

მუსიკალური ინსტრუმენტები

სოფ. უდის მოსახლეობა მრავალ ათეულ წლების განმავლო-

ბაში აწიოკება-დარბევების გამო მუსიკალური დეგრადაციის გზას ადგა. XIX საუკუნის დამლევსა და XX საუკუნის დამდეგიდან მუსიკალური ინსტრუმენტებიც და სიმღერა-ცეკვა-თამაშიც შეზავდა თურქული და ქართული ჩვევები: დღეისათვის, უმთავრესად, შემდეგ მუსიკალურ ინსტრუმენტებს ხმარობენ: სალამური, ნეი⁵⁶, ზურნა, ყავალი⁵⁷, ხანდისხან ჭიანურიც⁵⁸, დოლი, დაირა⁵⁹, ლაფი⁶⁰, გიტარა, მანდოლინა, გარმონი და სხვა მეორე ხარისხოვანები. პატეფონიც ხომ ახალ შენაძენთა სიაშია. კლარნეტი და პიანინოც სულ ბოლო ხნის ინსტრუმენტია.

56. ნეი - სალამური

57. ყავალი - უენო სალამური

58. ჭიანური - ქართული ხემიანი საკრავი

59. დაირა - დასარტყამი საკრავია

60. ლაფი - დოლი

ცრუმორწმუნოვანი, შელოცვაჲი, კუღიანაჲი, ალქაჯაჲი და სხვა

ჩვენს სოფელში, ისევე როგორც მთელ საქართველოში, ქრისტიანულ რელიგიას აქვს დიდი ხნის ისტორია, ხოლო მუსლუმანურ რელიგიას კი 2-3 საუკუნის ისტორია. ამიტომ ქრისტიანულ რელიგიას აქვს შენახული თავისი ყველა გამოცდილება ცრუმორწმუნეობის განმტკიცებისა და შენახვის საქმეში.

მუსლუმანური რელიგიის მიმდევრები უფრო ფანატიკოსობდნენ და მაგრად ებლაუჭებოდნენ ისლამს. გამომდინარე აქედან, ორთავე ცრუმორწმუნეობის მოსახლეობა თავთავიანთი აქტივებითა ცდილობდნენ მოქიშპეზე მაღლა დგომას, აი ამისათვის სოფ. უდეში ორთავე ცრუმორწმუნეობიდან ბევრ რამეს ვხვდებით. რომელ სოფელშიაც ერთი სახის რელიგიაა, ცრუმორწმუნეთა ასეთი აქტივობა არ ჩანს, უფრო მიყუჩებულია.

XVI-XVII საუკუნეებში საქართველო ძალზედ დაქსაქსული ერთეულებისაგან შედგებოდა. ოსმალებმა იწყეს შემოჭრა მცირერიცხოვან და უძლურ, საქართველოს მთლიანობას მონყევტილ მესხეთში. მესხეთის ათაბეგები მოკლებული იყვნენ რაიმე სახის დახმარების მიღებასა თურქების წინააღმდეგ. თურქებმა კი მესხეთის გამოგლეჯისა და ათვისებისათვის გამოიყენეს თავიანთი გამოცდილი იარაღი - ისლამის გავრცელება მესხეთში.

ახალციხის პირველი ფაშა ყოფილა ბექა ანუ საფარ-ფაშა. 1635 წლიდან აქ იწყება ათაბაგთა გვარიდან ფაშობა. 1626 წლიდან კი დანყებულა გამაჰმადიანება წარჩინებულთა წრეებიდან. შემდგომშიაც, შემტევი ფანატიკური თურქების ძალმომრეობისაგან თავდაცვის მიზნით, სოფ. უდის ქრისტიანებმა ზოგი ქრისტიანულ სოფლებთან ერთად მიაღწიეს კათოლიკობის მიღებას. აი, ამ ნიადაგზე სოფ. უდეში სწარმოებდა ამ ორ რელიგიათა შორის ქიშპობა. მის მოსპობას დასაბამი მისცა 1921 წლის საქართველოს გასაბჭოებამ.

დღესაც უდის მოხუცი ქალებისაგან მოისმენთ ყველა ავადმყოფობის შელოცვას.

60 წლის თეკლე აბუღაძე თვალის ალების - თვალის ცემის შელოცვას ახდენს შემდეგნაირად: ჯამში ჩასხმულ წყალში 7 ნახში-

რის ნატეხს ჩააგდებს; თვითეული ნატეხის ჩაგდების წინ გულში ფიქრობს ერთ ქვრივ ქალზე, მეორე ჯერზე კი - სხვა ქვრივ ქალზე და ასე შემდეგ. ნახშირის ჩაგდების წინ კი წაიკითხეს “მამაო ჩვენსა”-ს და “გიხაროდენ, მიმადლებულო მარიამ”: “მამაო ჩვენო, რომელი ხარ ცათა შინა, წმიდა იყოს სახელი შენი, მოვედ სუფევა შენი, იყოს ნება შენი, ვითარცა ცათა შინა, ეგრეცა ქვეყანასა ზედა. პური ჩვენი არსობისა მოგვეცე ჩვენ დღეს და მოგვიტევე ჩვენ თანანადებნი ჩვენნი, ვითარცა ჩვენ მიუზტევებთ თანამდებთა მათ ჩვენთა, ნუ შეგვიყვანე ჩვენ განსაცდელსა, არამედ გვიხსენ ჩვენ ბოროტისაგან. ამენ” “გიხაროდენ მომადლებულო მარიამ, უფალი შენთანა, კურთხეულ ხარ შენ დედათა შორის და კურთხეულ არს ნაყოფი მუცლისა შენისა იესო! წმინდა მარიამ, დედაო ღვთისა, მეოხ მეყავ ჩვენ ცოდვილთა ან და ჟამსა სიკვდილსა ჩვენიასა. ამენ”. “დიდება მამასა და ძესა და სულისა წმინდისა, ვითარცა პირველად იყო, ან და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე. ამენ.” ამ სამი ლოცვის წაკითხვის შემდეგ იწყება წყლიან ჯამში ზემოთ ხსენებული ნახშირების ჩაგდება; ნახშირის ყოველ ჩაგდებაზე წინ უნდა ილოცოს ხსენებული ლოცვებით. თუ ნახშირები ჩაიძირა, ე.ი. თვალია, თუ არა და ე.ი. თვალდაცემული - თვალალებული კი არაა, არამედ მას სხვა ავადმყოფობა ქირს.

შაკიკის შელოცვა

“შაკიკი შემოჩვეულა შაკიკისა ციხესა, ეგრეთ კვნიტავდა რკინასა, როგორც ცხვარი რკინისა. წმინდა სამებამ დასწყევლოს, იპარებოდეს დილასა”. ამის სამჯერ წაკითხვით შაკიკი შელოცვილად ითვლება.

თვალის ალუგის შელოცვა მუსლუმანებში

შვიდჯერ შელოცავენ შემდეგი ლოცვით და ლოცვის ყოველი დამთავრების შემდეგ სულს შეუბერავენ ავადმყოფს. თუ ლოცვის დროს შემლოცავს აამთქნარა ე. ი. თვალია, თუ არა და საეჭვოა.

“აღლაჰუმასალლი ალა მუჰამმადინ ვა ალა ალი მუჰამმად

ქამა კალღეითა ალა იბრაჰიმა, ვა ალა ალი იბრაჰიმ ინნა ქაჰა-მიდუნ მაჯიდ”.

ამრიგად შვიდჯერ შელოცვის შემდეგ ავადმყოფი შელოცვილად ჩაითვლება.

ქრისტიანებშიაც და მუსლუმანებშიაც აღქაჯებისა და სხვა უხილავთა რისხვისაგან თავის დასაღწევად 1932 წლებამდე მიღებული იყო ე.წ. “თასში ჩახედვა”. ბედის მარჩიელობის დროსაც და დაკარგულთა საპოვნელადაც მიმართავდნენ ხოლმე. კარტში ჩახედვას ნაკლებად იცნობენ.

თასში ჩაასხამენ წყალს, დადგამენ შუა სახლში, თასთან დააჯენენ არასრულწლოვან ვაჟს 10-14 წლოვანს გაავლებენ წრეხაზს ხანჯლითა და ერთ ადგილას წრეში ეშმაკებისათვის შესასვლელ კარებს უტოვებენ, წრის ორთავე ბოლო წერტილზე ხანჯლებს დასვამენ წვერებზე. მკითხავიც წრეხაზშია. ვაჟს თავზე ზენარს წაასხამენ, რომ იზოლირებული იყოს გარეშე საგნების ხილვისაგან. ბავშვი იხედება მხოლოდ თასში, მკითხავი იწყებს ბუტ-ბუტსა და “ლოცვას”, აკაკუნებს ფანქრითა თასს და ფანქრით რაცღა უაზროებას სწერს მარცხენა ხელის მთავარი თითის ფრჩხილზე. ამრიგად ალაპარაკებს ბავშვს: ჰაა აბა ვინ მოვიდა თასში? რას ხედავ? ვისთან? ხელში რა აქვს? რას ამბობს? რატომ? რა ფერისაა? სად მიდის? და სხვ. ა ბავშვი, რომელიც ზენრით იზოლირებულია, მართლაც, თასში დიდი ხნის ჩახედვით, თავბრუ ესხმის, ჰყვება მარჩიელის კითხვებსა და იწყებს უაზრო ბოდვას, ხანდახან მკითხავის შეკითხვებს პასუხსაც აძლევს ხოლმე. ამის შემდეგ მარჩიელი თავისი მხრიდან გამოჰყავს დასკვნა და წყვეტს საკითხს. მოსახლეობა ნამდვილად ენდობოდა ამათ და დიდ ჯილდოებსაც მიართმევდა.

მისი ლოცვა დიდ საიდუმლოებას არ წარმოადგენს, მარა საქმე “ნდობაშიაო” ე. ი. ღმერთი ამ მკითხავს დიდად ენდობა და მისთვის ნათელჰყოფს თუ რა ავადმყოფს რა ხსნის წამლობა სჭირდება. ან რა საიდუმლოება სად მარხია და სხვა. ლოცვით კი, ჩვეულებრივად, ლოცულობს შემდეგს: “ყულაუზუბი რაბბინნასი მალიკინნასი ილაჰინნას, მინ შარრინ ვასვასილ ხანნას, ალლაზი

იუ ვასვისუფი სუდურინნასი მინალ ჯინნათი ვანნას” (ყურანი-დან აღებული ჩვეულებრივი არაბული ლოცვა).

ავი ძაღლისგან თავდაცვისათვის ლოცვა შემდეგია:

“ვა ქალბიუნ ვასიტუნ ზირაჰი ბილვასიტ”. ეს ლოცვა სამჯერ უნდა წაიკითხო. ყოველ წაკითხვის შემდეგ ძაღლს სული უნდა დაუბერო, რითაც ძაღლის კბენას “გადარჩები” (გადმოგვცემს 66 წლის მამაჩემი და ფეზო ბერიძე).

გველის წინააღმდეგ ლოცვა

“ასპან აღა, დაჩან აღა, ბარი-ბარი თოხის ტარი”.

სამჯერ უნდა ილოცოს და თვითეულ ლოცვის შემდეგ გველს სული უნდა შეუბეროს. ისევე გველის “კბენას გადარჩებო” (გადმოგვცემს 75 წლის კოლმეურნე ქალი, თერეზინა ტეფოს ასული მაისურაძე).

მუცლის მოწყვეტის საწინააღმდეგო ლოცვა

“ეესემისა მინდორშია,
აფრაშა მის ხიდი იყო,
ქვეშ ცოდვილი წყალი მიდის,
ზედ დედა-შვილი მიდიოდა,
შვილმა დედას თავი სთხოვა,
არა დედა-შვილობასა,
ჩვენ ვიყავ ცხრანი დანი,
ცხრა კიდობანი შეეკარით,
ვხსენით-ვხსენით, ვერ გავხსენით,
ბლარო ისე დადექ დედიშენის მუცელში,
როგორც საფრა საძირკველში”

(გადმოცემულია 50 წლის კოლმეურნე ქალის, კატო ჭაღიაშვილის მიერ). ეს ლოცვა შვიდჯერ უნდა წაიკითხო და სტაქნით სავსე დასალევ წყალში სული უნდა შეუბერო და ავადმყოფს უნდა დააღვინო.

შელოცვა სიყვითლის წინააღმდეგ

“სამი ხე იდგა ტყეშია: თეთრი, ყვითელი და წითელი. მოფრინდა სამი ჩიტი: თეთრი, ყვითელი და წითელი. თეთრი ჩიტი დაჯდა თეთრ ხეზე, ყვითელი - ყვითელ ხეზე, წითელი - წითელ ხეზე. თეთრ ხეზე თეთრმა ჩიტმა თეთრი ბუდე გაიკეთა. ყვითელმა - ყვითელი, წითელმა - წითელი. თეთრმა ჩიტმა თეთრი კვერცხი დადო, ყვითელმა - ყვითელი, წითელმა - წითელი. თეთრმა ჩიტმა თეთრი ბარტყი გამოჩეკა, ყვითელმა - ყვითელი, წითელმა - წითელი. გაფრინდა თეთრი ბარტყი - გაქრა თეთრი ფერი, გაფრინდა ყვითელი ბარტყი - გაქრა სიყვითლე. გაფრინდა წითელი ბარტყი - დარჩა სინითლე” (იგივე თერეზინე მაისურაძის ნაამბობიდან).

შელოცვა, რომელიც უხდება შემდეგ ავადმყოფოებს:

ქარებს,
ქარბედნიერებისა,
წითელი ქარისა,
ზენისა,
ქართიდორისა,
ჯდომ ბუასლისა.

პირველად უნდა წაიკითხო “მამაო ჩვენო”, რის შემდეგაც:
“ჩვენ ვიყავით სამი ძმანი. დავდიოდით ზღვის პირას და ვეძებდით წამლებს: ქარისასა, ქარბედნიერისას, წითელქარისას, ქართიდორისა, ჯდომ ბუასლისას. რა არის თქვენი წამალიო? კანკრახი - კუნკრახი, ღორის ქონი, უცეცხლო⁶¹ თაფლი, დატკბით, დაშაქრდით, ბატონებო; ქალის ძუძუს მკერდივითა, ძროხის ძუძუს მკერდივითა, იის ყვავილივითა, გამოქარდით ქარდით ქარვით. გამონყალდით წყალივითა, გამოდით ხელი-სა და ფეხის ფრჩხილებში. არ გამოხვალთ და გამოგიყვანთ ელვითა და ბრუხუნითა,

61. უცეცხლო თაფლი - ცეცხლზე გაუხურებლად გამოღებული თაფლი (წინათ თაფლის ფიჭას ცეცხლზე ადნობდნენ და ისე არჩევდნენ სანთელ-ფიჭისაგან). წამლად ითვლებოდა

მარიამისა ნეკითა მოვიტან ჩემს შავტარიან დანას,
ნისკარტს მოგჭრი ქორივითა,
ყელ გამოგჭრი ღორივითა,
ავქენი, დავქენი ხორცსა შენსასა,
შევკიდამ ქვაბს ელვარესა,
ვხარშამ თერთმეტ დღესა და ღამესა.
არა მამამ იცის სულმა წმინდამა,
ავდუღდები, ქოთანით გავივსები,
ჩამოვცვინდები მუხის ღორჩოსავით,
დასწერე, ღმერთო ჩემო, ჯვარი შენი,
მოუხვდინე ღოცვაი ჩემი.

შელოცვის დამთავრების შემდეგ სიმსივნეებზე უნდა წაუსვან ზეთის-ზეთი შვიდ საღამოს.

სიყვითლის წამლობანი

უნიშნო წითელ ქათამს წითელი აბრეშუმის ძაფით დაახრჩობენ. უხმარ ქოთანში გადასვამენ ისე, რომ ნასაფხვენელი ნახშირით იყოს. მას დაუმატებენ: ყვითელი ქარვის ნაფხვენს, მერცხლის ბუდის ნაფხვენს, კვერცხის გულს. უცეცხლო თაფლით შერევა-მოზელის შემდეგ ავადმყოფს წაუსვამენ ტანზე. ზენარზე შეხვეულად დააძინებენ, სამჯერ გაიმეორებენ, რითაც “დამთავრდება მკურნალობა”. (ფანბა ბარათაშვილი (ან განსვენებული)).

იარის, ჭრილობის მკურნალობა

იარაზე უმთავრესად მაღამოს ხმარობენ, რომელსაც ამზადებენ შემდეგნაირად: თანაბარი წონით იღებენ კატრის (ფიჭვის) ფისს, კარაქს, თხის ქონს, თაფლის სანთელს, ზეთის-ზეთს, ჰავაჯუვას (სინდიყს), ზელენ ერთმანეთში, აადუღებენ. გაცივებისას გამაგრდება. აი, ეს მაღამო გახლავს. მაღამოს წაუსვამენ სუფთა ნაჭერზე და დაადებენ ჭრილობაზე - იარაზე. თუ იარა ერთი მხრიდან მეორე მხარეში გადის ნახვრეტით, ამ შემთხვევაში ნარმის ნაჭერს გაავლებენ მაღამოში

და გაუყრიან იარის ხვრელს და ამნაირად გრძელდება მკურ-
ნალობა.

ციებ-ცხელება სძულთ უდელებს, რისთვისაც მიუძღვნიათ
შემდეგი ლექსი:

“ეი, ალაღარ, სიზა თარიფ ეილიემ,
ისითმანინ ვასვიჰალინ სოილიემ.
დორთ აი ჯეზალარა ყოიდი ნეილიემ.
იეთმიშ იქი დართდან ბაშდურ ისითმა.

ისითმა ილა გეთდუხ ირანა ხოია,
გოთურდუმ ბარა ბარ დუგუნა-თოია.
ისტარქი ყასდინან დარიმი სოია.
ეთმიშ იქი დართდან ბაშდურ ისითმა.

ისითმა ტუთუი ოლდუმ ნაილაჩ,
ყოიმადი თანიმდა თაყყათუ ილლაჩ.
იქინდი დაა ნიდა ედარ გოზუნ აჩ.
ეთმის იქი დართდან ბაშდურ ისითმა/

სალამ ვერიბ იუქსაქ თაროდან⁶² გალდი,
მისაფირ ოლუბ იანიმდა ყალდი,
ერბოს წყაროდა თანიდი ბულდი.
ეთმიშ იქი დართდან ბაშდურ ისითმა.

ისითმასარიმდა ეილადი ყარარ,
არზ ედარ ბუთანიმ ლუყმანი არარ.
ჰარ ტუთუშდა დორთ ყათ იორღანა სარარ.
იეთმიშ იქი დართდან ბაშდურ ისითმა.

62. თარო იგივეა რაც მთაშაშვის წვერი

ისითმა სიხმიშდი ყაფა თასიმი,
ას ყალა ბოშათდი ჯან ყაფასიმი.
ყარიბ იგით დეიბ ჩაქინ იასიმი.
ეთმიშ იქი დართდან ბაშდურ ისითმა.”

თარგმანი:

ჰეი, ბატონებო, მე მოგიყვებით ამბავს,
მალარიის ამბავს აგინერთ.
რა ვენა, არ ვიცი, ოთხი თვის ტანჯვას როგორ გავუძლო.
მტანჯავს მალარია სამოცდათორმეტ ავადმყოფობაზე უარესად!
წავედი ირანს ხოიაში, დღესასწაულზე წავედი, ქორწილში.
მალარიაც თან წავიყვანე.
უნდა გამატყავოს, მომკლავს, მომინელებს!
მტანჯავს მალარია სამოცდათორმეტ ავადმყოფობაზე უარესად!
როგორც კი მალარიამ ხელი მომკიდა, გავხდი მოურჩენელი.
ძალა აღარ დამიტოვა ტანში, რომ გავუმკლავდე.
ნამაზი მიყვირის: “გაახილე თვალი!”
მტანჯავს მალარია სამოცდათორმეტ ავადმყოფობაზე უარესად!
მომესალმა ისე, თითქოს მთაშაშვის წვერიდან ჩამოვიდა.
დარჩა ჩემთან, როგორც სტუმარი.
ერბოს წყარო ნახა ჩემში.
მტანჯავს მალარია სამოცდათორმეტ ავადმყოფობაზე უარესად!
მალარიას უნდა სულ დამიმორჩილოს,
ჩემი სხეული უნდა იგემოს.
ყოველ შეტევის დროს ოთხ საბანში მახვევს.
მტანჯავს მალარია სამოცდათორმეტ ავადმყოფობაზე უარესად!
მოუჭირა მაგრად ჩემი თავის ქალას,
კინალამ სული დავლიე.
მიტირეთ, როგორც უცხო ყმანვილს
მტანჯავს მალარია სამოცდათორმეტ ავადმყოფობაზე უარესად!

მალერიაზე ხალხს დიდი ხანია ისეთი წარმოდგენა ჰქონდა,
თითქოს რაიმე სულიერი რამაა და ადამიანის სულში ბუდობის

შემდეგ იწყება ციებ-ცხელება. იყო შემთხვევა, თურმე ახალგაზრდები თოხნაზე ყოფნისას, შარიფ ბაქრაძე გააცხელ გამწარებულმა მიმართა სხვებს: ვინც შეისყიდის ჩემს ციებას ერთი წყვილ კამეჩის ქალამანს მივსცემო. ეს თურმე შეისყიდა აბას ბარათაშვილმა და იმავე დღეს მიატოვა შერიფი და გააცხელა აბას ბარათაშვილი (ეს 40-50 წლის წინანდელი ამბავია).

მალერიის სარჩენად სოფლის ექიმბაშები ხმარობენ შემდეგს: სარმოშა-საფუელას ყვავილს წყალში ხარშავენ მანამ, სანამ $\frac{1}{4}$ დარჩებოდეს წყლისა. დარჩენილ მწარე წვეს ავადმყოფს ასმევენ წვეთობით, 5-7 წვეთს - დღეში სამჯერ.

თუმცა ბევრნაირი არაპოპულარულ წამლობათა მეთოდებიც არსებობს, ამასთანავე, არსებობს შელოცვით “წამლობაც”.

მუნის - საძეძელას მკურნალობა

იღებენ თანაბარი წონის შარდს, ნავთს, გოგირდს, საპონს მოურევნ და აადულებენ. დანადგარ წამალს სამჯერ წაუსვამენ ავადმყოფის იარებზე. დღეგამოშვებით ყოველი წასმის წინ ტანი საპნით უნდა დაიბანოს (69 წლის კეკე თუმანიშვილი).

ავი ჭირის მკურნალობა

ავი ჭირს ჰაბებით მკურნალობენ, რომელსაც ამზადებენ შემდეგნაირად: იღებენ თანაბარი რაოდენობით ვერცხლისწყალს, სულემას, სუფთა პურის ქბილს, ექიმბაშის პირიდან გამოსული ნერწყვით ზელავენ, ამრგვალევენ თხილების ოდენებს და დღეში ორს აყლაპინებენ. დიდი ტანის კი - სამ-ოთხს (ვანო სტეფანეს ძე მერაბიშვილი).

ჭირის მკურნალობა

მოხარშული და გამოწურული ატამი და ატმის ფოთლის წვენი ერთი ჭიქის ოდენა უნდა დააღვენიო უზმოზე, რითაც ჭიებს დააყრევინებს (ვანო სტეფანეს ძე მერაბიშვილი).

საშვილოსნოს ანთების მკურნალობა

წყალში აადულებენ მატყლს, ჰიგიენისთვის. ნიგოზების ოდენას დაამრგვალებენ ამ მატყლსა 9-12 ცალს. ამ მომრგვალებულ მატყლს ერთ დღეს იქონიებენ უცეცხლო თაფლში, მეორე დღეს ამ კაკლებად დამრგვალებულ უცეცხლო თაფლში დარჩენილ კაკლებს ყოველ დღე თვითონ ჩაუდებენ საშვილოსნო მილის თავზე. ყოველ 18-20 საათში ერთხელ ამოიღებენ. 5-6 საათის შესვენების შემდეგ ისევ ჩაუდებენ, სანამ ეს 12 ცალი მორჩებოდეს. (ვანო სტეფანეს ძე მერაბიშვილი)

სიყვითლის მკურნალობა

ექიმბაშები სიყვითლის წინააღმდეგ იღებენ ასკილის ფესვს, ფხეკენ მის მერქანს, აადულებენ და მის წვენს დღეში 2 ჯერ დააღვინებენ. ამრიგად სიყვითლე იმკურნალეს. (ვანო სტეფანეს ძე მერაბიშვილი)

შეშინებული მკურნალობა

დაფქვავენ შავ ქვას, შეურევენ პურის ქბილში და რძით დააღვინებენ დღეში სამჯერ სუფრის კოვზით. ამ წამალს მუმიას⁶³ უნოდებენ.

სხვანაირად, მეორე სახის მკურნალობა შეშინებულისა: შესწვამენ ნიორს ან მოხარშავენ და თაფლით აჭმევენ დღეში 4-5 ჯერ თითო სუფრის კოვზის ოდენას. ნიორი თუ არ იშოვება, ბოლოკითაც შეიძლება. ან ვარდსა და ღვინოს გაურევენ და დააღვინებენ 2-3 ჯერ.

მოტახილობის მკურნალობა

ავადმყოფს დანტვრეულ ძვლებს გაუსწორებენ, დააღაგებენ თავთავის ადგილას და გარედან გადააკრავენ შავ ფისს, რის გარედანაც რამოდენიმე მსუბუქად გათლილი ფიჩხებით შეკრავენ ხოლმე (ანტონ დოსტაქარი მერაბიშვილი)

63. მუმიო - იგულისხმება მუმიო

სისხლისღენის წინააღმდეგ მკურნალობა

ხშირად ადამიანს ცხვირიდან, თითქმის გამუდმებით, მოსდის სისხლი. აი, ასეთ შემთხვევაში დანაყვენ მარმარილოს ცხვირის შიგნით ასუნთქინებენ ისე, რომ დანაყული მარმარილოს მტვერი მოედოს იარას, რითაც სისხლის დენა ჩერდებაო, ამბობს 55 წლის ივანე მერაბიშვილი, ექიმბაში.

სირწვილის მკურნალობა

იგივე ექიმბაშის ახსნით, სირწვილის საუკეთესო წამალს წარმოადგენს ზეთის ზეთის წასმის წესიო. მერაბიშვილებიდან ე.წ. ტეფიათ ოჯახის რამოდენიმე შთამომავლობა ცნობილი ექიმბაშებია. აი, ჩემი მეათე კლასის მოწაფემ, ანტონ ივანის ძე მერაბიშვილმა თვითონ შეაგროვა და გადმომცა მათი ოჯახის სამკურნალო გამოცდილების ზოგი ცნობები. ისე კი, ეს უსტა ვანო - ექიმბაში, სხვების მსგავსად, მალავს საერთოდ წამლების დამზადების წესებსა და მკურნალობის თავიანთ მეთოდებს. გასაბჭოების შემდეგ ექიმბაშობის წინააღმდეგ სერიოზული ბრძოლაა გამოცხადებული, მაგრამ ისინი ხალხის ერთი ნაწილის უვიცობით სარგებლობენ და აგრძელებენ თავიანთ ბნელ საქმეებს. ახალგაზრდობამ კი მთავრობის მხარდაჭერით სასტიკი ბრძოლა გააჩაღა მათ წინააღმდეგ. 21 ოქტომბერს 1935 წელს გაზეთ “კომუნისტმა” მოათავსა შემდეგი კორესპონდენცია “ექიმბაშების თარეშს ბოლო არ ეღება” სადაც ეწერა:

“ადიგენის რაიონის სოფ. უდეში არის ექიმბაში, ანტონ მერაბიშვილი. იგი აკეთებს წამლებს ძაღლის განავლისაგან (ციების “საწინააღმდეგოდ”), მკვდარი ძაღლის ძვლებისაგან, ადამიანის შარდისაგან, ფრინველთა განავლის ნარევისაგან და სხვა. ექიმბაშობისათვის იგი საპატიმროში იჯდა, მაგრამ სასჯელის მოხდის შემდეგ ისევ განაგრძობს ავადმყოფთა ფარულ “მკურნალობას”.

ამას წინათ სოფ. უდის მცხოვრებ, მამედ აბას ოღლი ჩილაშვილმა მკლავი მოიტეხა, საექიმოდ მერაბიშვილს მიმართა. იმანაც დაუწყო “მკურნალობა” და შვიდ დღეში სიცოცხლეს გამოასალმა. იმავე სოფლის მცხოვრებ ანტონ სიმონის ძე მერაბიშ-

ვილს ბავშვი გაუხდა ავად. ექიმბაში მერაბიშვილი მაშინვე იქ გაჩნდა და დაჟანგული ნემსით უცნობი წამალი შეუშხაპუნა ხერხემლის ტვინში. ბავშვს ნემსის ადგილას იარა გაუჩნდა და მოკვდა, ანტონმა კი გაავრცელა ხმა, თითქოს ბავშვი მოკლა ექიმმა, რომელსაც მშობლებმა მიმართეს ანტონის “ექიმობის” შემდეგ...

ერთ ახალგაზრდას, სტეფანე პეტაშვილს მუშაობის დროს წელების გადახლართვა დაემართა. აქაც გაჩნდა ექიმბაში ანტონ მერაბიშვილი. ავადმყოფს მისცა თავისი დამზადებული “წამალი” და უმაღლესი სიცოცხლეს გამოასალმა. შემდეგ კი ასე იმართებდა თავს: “რა ვუყოთ, ღმერთს ეგრე დაუწერია მისი ბედიო!...”

ამ ვაჟბატონმა გამოასალმა სიცოცხლეს: ა. მერაბიშვილი თამო იუსუფ ოღლი კიკნაძე, ჯალალ ბილალ ოღლი კანჭაძე, მ. პარუნაშვილი და სხვა მრავალი. გარდა მისი ექიმბაშობის აშკარა მავნებლობისა, იგი სიტყვიერ პროვოკაციასაც ეწევა იმ ახალგაზრდათა მიმართ, რომლებიც მედიცინას ეუფლებიან. ის ცდილობს აქედანვე დასცეს მათი ავტორიტეტი. მიუხედავად რაიონის ჯანმრთელობის განყოფილების გამგის, ამხ. ნ. შენგელიას მიერ მიღებული ზომებისა, ექიმბაში მერაბიშვილი მაინც სარგებლობს ხალხის ერთი ნაწილის უფიცობით, მეზობლურ-მამამშვილური დამოკიდებულებით და განაგრძობს თავის “საქმიანობას”. ბოლო ხანებში მან ისარგებლა იმით, რომ რაიონის მრავალ სოფელს ექიმი არა ჰყავს და ფართოდ გაშალა თავისი “მუშაობა”.

საჭიროა პასუხისგებაში იქნეს მიცემული სოფ. უდის ექიმბაში ანტონ მერაბიშვილი და მისი თანამებრძოლი, კეკელ თუმანიშვილი (იგი გინეკოლოგია), პაშა მერაბიშვილი (ის “სტომატოლოგობს”), ვანო მერაბიშვილი (“ვენეროლოგობს”), სოფ. ვარხნის მცხოვრები ემინ ალა (“ქირურგი სტომატოლოგია”), სოფ. ფლატის მცხოვრები მუსლიმ ემინ ოღლი (“ქირურგია”), ასლან ალი ოღლი (“შინაგანი”) და სხვა წვრილფეხა მათი დამქაშები.

საჭიროა რაიონის სათანადო ორგანიზაციებმა მოკიდონ ხელი ამ ფრიად სერიოზულ საქმეს და ხალხს მოუშორონ ზემოხსენებული წურბელები. ჯანმრთელობის სახკომმა კი უზრუნველჰყოფს რაიონი სათანადო მედპერსონალით.

აი, ამ კორესპონდენციას როგორ გამოეხმაურა რესპუბლიკის პროკურორი. 14 აპრილს 1936 წ.

გაზეთ “კომუნისტში” გასული წლის 21 ოქტომბერს მოთავსებული იყო კორესპონდენცია სათაურით: “ექიმბაშობას ბოლო არ ელევა”. კორესპონდენტი ამჟღავნებდა სოფ. უდის მცხოვრები ვინმე ანტონ მერაბიშვილის მოქმედებას, რომ მან თავისი ექიმბაშობით არა ერთი ადამიანი გამოასალმა წუთისოფელს და, რომ ის ფარულად ეწევა ახალგაზრდებისა და მედიცინის წინააღმდეგ აგიტაციას.

აღნიშნული კორესპონდენციის გამო საქართველოს რესპუბლიკის პროკურატურამ მიმდინარე წლის ოქტომბერს გაუგზავნა შეკითხვა ადიგენის რაიონის პროკურორს ამხ. ბერაძეს, რათა მას ეცნობებია პროკურორისათვის, თუ რა ზომები მიიღო მან კორესპონდენციაში აღნიშნული ფაქტების გამოსარკვევად და ექიმბაშ ანტონ მერაბიშვილის და სხვა ექიმბაშთა (რომლებიც, როგორც კორესპონდენციიდან სჩანს, საკმაოდ მოიპოვებიან აღნიშნულ სოფელში) პასუხისგებაში მისაცემად. რესპუბლიკის პროკურორის აღნიშნული მიმართვის შემდეგ, მიუხედავად არა ერთი გახსენებისა, ადიგენის რაიონის პროკურორმა ამხანაგმა ბერაძემ მხოლოდ ოთხი თვის შემდეგ, ამა წლის 10 თებერვალს აცნობა რესპუბლიკის პროკურატურას, რომ მას არავითარი გამოძიება აღნიშნულ კორესპონდენციის გამო არ უწარმოებია გამომძიებლის მიმდინარე წლის 8 დეკემბერს პასუხისგებაში მიცემის გამო. რესპუბლიკის პროკურატურის წინადადებაზე, რომ თვითონ მას მოეხდინა გამოძიება აღნიშნულ საქმეზე, მაინც თითქმის თვენახევრის განმავლობაში არ აცნობა პროკურატურას, თუ რა გააკეთა მან რესპუბლიკის პროკურატურის აღნიშნული დავალების შესასრულებლად.

საქართველოს რესპუბლიკის პროკურატურა ადიგენის რაიონის პროკურორის ამხანაგი ბერაძის მოქმედებას თვლის ყოვლად დაუშვებლად რესპუბლიკის პროკურატურის მუშაობის პრაქტიკაში. კერძოდ, მშრომელთა ჯანმრთელობის დაცვის საქმეში პროკურორმა ბერაძემ არამცთუ არ მიმართა დროულად რეგო-

ლუციონური კანონიერების მახვილი ექიმბაშების მიმართ, რომელთა წყალობით გამოესალმა სიცოცხლეს არაერთი და ორი მშრომელი, არამედ მას “კომუნისტის” კორესპონდენციისა და საქართველოს რესპუბლიკის პროკურატურის დავალებისადმი თავისი ბიუროკრატიული, ჩინოვნიკური და უპასუხისმგებლო მოქცევით, გამოიჩინა სრული უმოქმედობა და უსულგულობა მშრომელთა ჯანმრთელობის დაცვის საქმეში.

ზემოაღნიშნულის გამო ადიგენის რაიონის პროკურორს ამხანაგ ბერაძეს ვუცხადებ სასტიკ საყვედურს გაფრთხილებით, რომ თუ მის მიერ შემდგომში განმეორებული იქნება მსგავსი მოქმედება, ის მოხსნილი იქნება სამსახურიდან და მიცემული პასუხისგებაში.

ვუბრძანებ მას, ხუთი დღის ვადაში დაამთავროს გამოძიება აღნიშნული კორესპონდენციის მიხედვით და შედეგი მომახსენოს.

ეს ბრძანება დაეგზავნოს ყველა რაიონების პროკურორებს და სასამართლოებს.

ა.რამიშვილი

1936 წ. 14 აპრილი

ამოცანები

1. ერთმა მეცხვარემ უთხრა მეორე მეცხვარეს, თუ ერთ ას ცხვარს მომცემ, მაშინ ორჯერ მეტი ცხვარი მეყოლება შენსაზეო. მეორემ უპასუხა არა, თუ შენ ას ცხვარს მომცემ, ორთავეს თანაბარი რაოდენობის ცხვრები გვეყოლებაო. რამდენი ცხვარი ჰყოლია მათ? (ერთს - 500, მეორეს - 700).
2. დამსხდარმა ბატმა შესძახა ჰაერში მფრინავ ბატებს: “გამარჯობათ, ასო ბატო!” მაღლიდან უპასუხეს: “ჩვენ არა ვართ ასნი. ჩვენ, ერთი ც ჩვენს ოდენა, ერთი ც ჩვენის ნახევარი, ერთი ც მისი ნახევარი და ერთი ც შენ რომ იყო, მაშინ ვიქნებით ასიო”. რამდენია ბატია ჰაერში? (36 ბატი).
3. მეფემ გამოაცხადა, რომ ჩემი ტყუპი ვაჟები და ქალი 10-11 წლისანი არიან. ერთი მეორეს ძალზე ჰგვანან ყველაფრით. 10 ტყუპში ვინც გამოიცნობს, თუ რომელია ვაჟი და რომელია ქალიშვილი 10 მეტრის სიშორიდან, მას მისი წონის ოქროს მივცემ, თუ არა და მოვჰკლავო. გამოცდილმა მწყემსმა ქურთმა იცის გამოცნობა. ვაჟურად ჩაცმულ 10 ბავშვში შერეული იყო ქალიშვილიც. მან 10 მეტრის სიშორეზე გრძელ სკამზე დააჯინა ბავშვები და უბრძანა: აი, 10 ვაშლი, სათითაოდ გადმოგისვრით, ვინც ვერ დაიჭერს, ვცემო. მონდომებულ ბავშვებს ქურთმა სათითაოდ თითო ვაშლი ესროლა. მსხედარი ბავშვები კი გადმოსროლილ ვაშლებს იჭერდენ. აღმოჩნდა, რომ ყველა, დაჭერის დროს მოიშველია ფეხებიც. ფეხებს კუმავდენ, რომ ვაშლი არ გადავარდეს, ქალიშვილი კი, რომელიც კაბის ჩაცმულობაზეა ნაჩვევი, მას ეგონა, რომ ისევ კაბა აცვია და ფეხები გაშალა, რომ კალთაც მოიშველიოს ვაშლის დაჭერაში. ამით გამოიცნო ქურთმა მწყემსმა, ქალი რომელი იყო და მიიღო ჯილდო.
4. მეფეს მზეთუნახავი ქალიშვილი დევებმა მოსტაცეს. ვერვინ მიაგნო კვალს. მეფემ გამოაცხადა, ვინც მიპოვნის ჩემს მზეთუნახავს, მას სიძედ გავხდიო. გამოჩნდა სასიძო, რომელმაც ჩაიხედა თავის სარკესა და აღმოაჩინა, რომ შო-

რეულ ზღვაში, დევების სასახლეშია მეოთხე სართულზე, ცხრაკლიტულში. მეფემ ისევ გამოაცხადა, ვინც ჩემს ქალიშვილს მომიყვანს, სიძედ გავხდით. გამორჩა ახალგაზრდა, რომელმაც თავისი მფრინავი ხალიჩით გაფრინდა და მოიყვანა, მაგრამ ქალიშვილი სიკვდილის პირას იდგა ავადმყოფობით. ვერვინ უშველა რა. მეფემ კვლავ გამოაცხადა, ვინც მოარჩენს მის მზეთუნახავ ქალიშვილს, მას სიძედ გავხდის. აღმოჩნდა ექიმი, რომელმაც თავისი ერთადერთი სიკვდილისაგან მოსარჩენი ვაშლი აჭამა და ამ უებარი წამლით მოარჩინა ქალიშვილი სიკვდილს. გაიმართა კამათი, თუ ვის უნდა მიეცეს ქალიშვილი. გაიმართა სასამართლო. (ქალიშვილი ეკუთვნის ვაშლის პატრონს იმიტომ, რომ მან თავისი ვაშლი აჭამა, რის შემდეგად უვაშლო დარჩა, დაწარჩენებს კი თავიანთი საკვირველებანი ისევ დაურჩათ). (ვანო ქალიშვილი გიგოს ძე).

5. იყო სამი ქაჩალი, რომლებიც ერთი მეორეს არ ანდობდნენ თავიანთ ცოლებს. მგზავრობისას ერთად მიადგენ მდინარეს თავ-თავიანთი ცოლებით გადასასვლელად. აღმოჩნდა მხოლოდ ერთი ნავი, რომელშიაც ჯდომა შეიძლება მხოლოდ ორი კაცისა. ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ ამ ნავით ისე გაიყვანოთ ეს ქაჩლები, რომ ერთის ცოლი მეორესთან არ მოჰყვეს. პასუხი: ჯერ ერთი წყვილი გავლენ, ცოლს დატოვებს და დაბრუნდება, ჩაჯდება ორი ქალი, გადავა, ე.ი. გაღმაა 3 ქალი, გამოღმა - 3 ქმარი. ერთი ქალი ნავს უკან გადმოიყვანს, დარჩება თავისი ქმართან, ორი ქმარი ჩაჯდება და გადავლენ თავ-თავიანთი ცოლებთან, ერთი წყვილი გადმოვა გამოღმა, გამოღმა ორი წყვილია, გაღმა ერთია, ნავი გამოღმაა. ჩაჯდება ორი ქმარი და გადავა. გადმოვა ერთი ქალი და წაიყვან ერთ ქალს, მეორეჯერ ისევ გადმოვა და გადაიყვან მეორე ქალსაც და თვითონაც გადავა. გავლენ ისე, რომ ვერც ერთ მეორის ცოლს ვერ შეხვდება ქმრის არყოფნის დროს.

6. მოცემულია მგელი, კრავი და თივა. გასასვლელია ვიწრო ხიდზე ისე, რომ მგელმა - კრავი, კრავმა - თივა არ შეჭამოს. პასუხი: ჯერ გაიყვანება კრავი. გამოლმა დარჩა მგელი და თივა, რომლებიც ერთი მეორეს ვერ შეჭამენ. დაბრუნდება და გადაიყვანს მგელს და კრავს უკან გადმოიყვანს, რომ კრავი არ შეჭამოს, კრავს გამოლმა დატოვებს და თივას წაიღებს დატოვებს და გადმოვა. ბოლოს კრავს წაიყვანს და დამთავრდება.

ანდაზები

1. კაჭკაჭს სარგებელი რომ არ ქონდეს, კამეჩს ზურგს არ დაკენკავს.
2. ჯანსალი გონება ჯანსაღ სხეულშიაო.
3. მწოლიარე ლომს მოხეტიალე მელია აჯობებს.
4. რასაც დასთესავ, იმას მოიმკიო.
5. დედა ნახე, მამა ნახე, შვილი ისე გამონახე.
6. ბრმა თავის ორ თვალს დასტირის.
7. სიკვდილი უნდა აჩვენო, რომ დაბნედას დასჯერდეს.
8. პური მეპურეს გამოაცხოზინე და ერთი პური ზედმეტი მიეცეო.
9. ყველას გულში თვითო ლომი ძევს, ჩემსაში კი ორიო.
10. ურემი რომ გადაბრუნდება, გზა დიდი გამოჩნდებაო.
11. მოიგებს ის, ვინც ადრე ადგება და ადრე დასახლდება (დაქორწინდება).
12. უშვილობას ქალიშვილის ყოლა ჯობიაო.
13. ძმა რომ კარგი ყოფილიყო, ღმერთსაც ეყოლებოდა ძმაო.
14. შორს და მშვიდობითო.
15. ცუდი მუშა საღამო ხანს გააჩაღებს მუშაობასო.
16. ბრმა ვერ დაინახავს, მარა იგრძნობსო.
17. ვინც ერდო მოხნა, ისიც მოკვდაო.
18. მისთვის ხუთიც ხუთია, თუთხმეტიც.
19. აღმართის ძირას ქერს ძალა არა აქვს.
20. დღევანდელი ქათამი ხვალინდელ ბატს ჯობია.
21. საულლეს ჰკითხე, კამეჩი რამდენსა სწევსო.
22. თუ ხახვი არ გიჭამია, პირი რატომ გყარს.
23. ნემსის ქურდიც ქურდია და აქლემის ქურდიც.
24. ოთახი დაცალე, ბზე უნდა ჩავყარო.
25. მამალი უდროოდ თუ იყივლებს, მას დაჰკლავენ.
26. გაქცეული თევზი დიდი იქნება.
27. ვისაც აბაზიანი არ მოსწონს, ხუთ შაურიანი გამოიღოს.
28. თეთრი თხა ქონიანი ეგონათ.
29. ხილს პირი რომ ქონდეს, თავის თავს შეჭამს.
30. ფიცი მწამს, ბოლო მაკვირვებს.

31. ხუცესმა უთხრა ხუცესსაო, ალად არის რუსეთსაო, წასვლა არ მეზარება, თუკი გამიძღებენ მუცელსაო.
32. ტაშ ტაშინან ტუვარ ოლურ. - ქვა ქვითა კედელი გახდება.
33. იამან იში აზელბაშდან ალლარლარ, სორა დონუბ ფიშმან ოლსან ფაიდა ნე? - ცუდი საქმე თავიდან უნდა იტყურო, ბოლოს ტირილი რა სარგებელს მოგცემს?
34. ეილუგ ეთდა ტაშ ალთინა ყოი. - სიკეთე ქმენი და ქვის ქვეშ შეინახეო.
35. ბინ იშჯიდან ბირ ბაშჯი ეიდურ. - ათას მუშას სჯობია ერთი მეთაური.
36. ზორ ფანდი ბოზარ. - ძალა აღმართსა ხნავს.
37. იოლ გეზმაინან ბორჯ ვერმაინან თუქანურ. - ვალი მიცემითა და გზა სიარულით დაიღვეო.
38. ყურბათ ელ ჯანნათ ოლსა, გენა ვათან იახშიდურ. - უცხო ქვეყანა სამოთხეც რომ იყოს, ისეც სამშობლო კარგია.
39. იეთიმინ ყარნინი ტოურდა ბაშხასინა ყარიშმა. - ობოლს მუცელი გაუძღე და სხვა არ გეკითხება.
40. იეთიმინ ყარნინა ვურმიშლარდა ვაი არხამ დემიშ. - ობოლს მუცელზე ურტყეს და “ვაი, ზურგი” იძახა.
41. ეშაგა ბინმასი ბირ აიბ ენმასი იქი აიბ. - ვირზე შეჯდომა ერთი სირცხვილია და ჩამოჯდომა ორი სირცხვილიაო.
42. შეითანდან შაფაათ ოლმაზ. - ეშმაკისგან წყალობა არ იქნება.
43. ვარლი ვარინდან ყორხარ, იოხსულ ნაინდან ყორხარ? - მდიდარს სიმდიდრის დაკარგვის ეშინია, ღარიბს კი რისი უნდა ეშინოდეს?
44. აზ ოლსუნდა ფაქ ოლსუნ. - ცოტა იყოს და სუფთა იყოს.
45. დელია ჰარ გუნ ბაირამდურ. - გიჟისთვის ყოველ დღე ბაირამიაო.
46. ჩარშანბადანსონრა ფარშანბა დურ. - ოთხშაბათის შემდეგ ხუთშაბათიაო.
47. სორუ ქი, ოლ ქი ბილიჯი ოლასინ. - მკითხველი უნდა იყო, რომ მცოდნე იყო.
48. იგიდინ ქოთუსი ოლმაზ აგარ იოხსულ ოლმასა. - ვაჟკაცი

- ცუდი არ იქნება, თუ ღარიბი არაა.
49. ზაჰმათის რაჰმათ ოლმაზ. - უშრომოდ სიტკბოება არ იქნებაო.
 50. ბაღბან ბირ გულ იუჩუნ ბინ ხარა ხიზმათქარ ოლურ. - მებაღლე ერთი ვარდის გულისთვის ათას ეკალს ემსახურება.
 51. ნაქი ტოლრარსინ ჩანაღან ო დუშარ ყაშულან. - რასაც ჩაიყრი ჯამში, იგი მოგივა კოვზშიო.
 52. ჩირქინინან პალ იემა, გოზალინან ტაშ ტაში. - უშნოსთან ერთად თაფლს ნუ სჭამ, ლამაზთან ერთად ზურგით ქვა ზიდევო.
 53. ქორა ნაქი მუმ ბაჰალი დურ. - ბრმისთვის სულ ერთია სანთლის სიძვირე თუ სიიაფე.
 54. ბან დიერიმ სალამ ალეიქუმ, ო დიერ სანი ტოლრიერიმ.- მე სალამს ვაძლევ, ის მპასუხობს - ტაბიკებს ვჭრიო.
 55. თურფუნუნ სიხინდან სეირაგი ეიდურ. - ბოლოკის თხელი სქელს ჯობიაო.
 56. გეჩმა ნამართ ქოფრუსუნდან ყოი აფარსინ სელ სანი, გეჩმა თილქი ტალდასინა ყოი იესინ ასლან სანი. - ნუ გახვალ მუხანათის ხიდზე, დე წყალმა წაგიყვანოს, ნუ მიეფარები მელიას ჩრდილს, დე შეგჭამოს ლომმაო.
 57. დუშმან სანი ტაშინან საან დუშმანი აშინან. - მტერი თუ ქვით მოგეპყრობა, შენ პურით მოეპყარიო.
 58. აიახ ტაფულტისინან ფაბუჩ ბურადა ტურიერ. - ფეხების ბრახუნით ფეხსაცმელს ატოვებინებსო.
 59. აშიხ გულაგან, დართლი სოილაგან ოლურ. - მგოსანი მცინარე, დარდიანი კი მოლაპარაკე იქნება.
 60. ვერდულუნ ბირ იუმურთა, ოლდურდუნ დურთა-დურთა. - იძლევი ერთ კვერცხსა და მუჯღუგუნით მომკალიო.
 61. დართ ბირ ოლსა, აღლამაღა ნა გარაქ. - დარდი ერთი რომ ყოფილიყო, ტირილს რა უნდოდა.
 62. ყიზი გენდი ქეიფინა ყოისან ზურნაჯი ბაშინა ქოჩარ იდი. - ქალიშვილი თავის ნებაზე რომ მიატოვო, უფროს მეზურნეს მითხოვდებაო.
 63. ბირ ყარინან ბირ ყოჯა ჰალვა იარ ჰარ გეჯა. - ერთი ცოლი და ერთი ქმარი ყოველ ღამე ჰალვას სჭამენ.

64. იეთიმ ქი ხირსიზლულა ჩიხარ ილქ ახშამდან აი ტოლარ. -
ობოლი რომ საქურდად გამოვა, სალამოსვე მთვარე ამოვაო.
65. ფარა საიშ ოგრადურ, ურბა გეზიშ ოგრადურ. - ფული თვლას
შეასწავლის, ტანთსაცმელი - სიარულს.
66. ჰეჩ იოხდან ქოსა ეიდურ. - უქონელს აჯობებს ქოსაო.
67. ბაიაზინ ადი, ყარანინტადი. - თეთრის სახელი, შავის კი სიტკბო.
68. ახლინ ვარ ისა ნეინარსინ ვარ, ახლინ იოხ ისა ნეინარსინ ვა-
რი. - თუ ჭკვა გაქვს, რათ გინდა ქონება, თუ ჭკვა არა გაქვს,
რათ გინდა ქონება.
69. ახილ იაშდა იოხ, ბაშდა ოლურ. - ჭკვა წლოვანობაში კი არა,
თავში იქნებაო.
70. ახილ ახილდან უსთუნდურ ვარანა ყადარ. - ჭკვა ჭკვაზე მა-
ღალი აღმოჩნდა დაუსრულებლადო.
71. აღნამიან დოსთდან დუშმან ეიდურ. - შეუგნებელ მეგობარს
მტერი სჯობიაო.
72. ჰარ ყუშ უჩანდა ბირშეი იოხ, ბილდირჩინა - ჰელჰელ დერ-
ლარ. - ყოველ ჩიტს არაფერი და მწყერი რომ აფრინდება,
ჩერჩეტიან, იტყვიან.
73. აშ ოლ, ქაშ ოლ, და ხამურ იშინა ყარიშმა. - შეგიძლია საქმე-
ლი იყო, ქაში იყო, მარა ცომის საქმეში ნუ ჩეერევი.
74. სირქა ილა სარმუსალი ჰესაბ ედან, ფაჩაი იამაზ. - ვინც ძმარ-
სა და ნიორს იანგარიშებს, თავფეხის ჭამას ვერ მოახერხებს.
75. გეჩინვარსუჩუნვარ. - თხა თუ გყავს, ბრალდებულიც ხარ.
76. ვახითსიზ გელან მისაფირ ოზ ქისასინდან იარ. - უდროოდ
მოსული სტუმარი თავისი ჯიბიდან ჭამს.
77. დაავათსიზ მისაფირ მინდარსიზ ოთურურ. - დაუპატიჟებე-
ლი სტუმარი უქვეშსაგებოდ დაჯდებაო.
78. დავაია ბურჯ ლაზიმ ოლსა ბოინუნი უზათურ. - თუ აქლემს
ნეკერი⁶⁴ სჭირდება, კისერი ასწიოს.
79. ვერასია შარაბ იჩან იქი ქარა ზარხოშ ოლურ. - ნისია ღვინის
მსმელი ორჯერ დათვრებაო.

64. ნეკერი - ხის ქვედა ტოტები.

80. ბუხარინ აგრილულუნა ბახმა, თუთუნუნ დუზ ჩიხ მასინა ბახ.
- ბუხრის ხვეულს კი არა, კვამლის სნორ ასელას უყურეო.
81. ნაქი გედარ ბალდან გედარ, ბალბანჩიდან ნა გედარ. - რაც
წავა - წავა ბალიდან, მებალესგან რა წავა.
82. აღანინ მალი გედარ ხიზმათქარინ ჯანი გედარ. - ბატონის
დაკარგული საქონლისთვის მოჯამაგირეს სული მისდის.
83. ავდაქი ბაზარ ჩარშიდა გეჩმაზ. - სახლში ნაფიქრალი გარეთ
არ მართლდებაო.
84. სუ გედარდა ყუმ ყალურ. - წყალი წავა და სილა დარჩებაო.
85. არიფა ტარიფ ისტამაზ. - მცოდნეს ახსნა არ სჭირდება.
86. ევ იხანინ ევი ოლმაზ. - სახლის მაოხრებელს სახლი არ
ექნებაო.
87. სარჩა ნა დურ ქი, ბაში ნა ოლა. - ბელურა რაღაა, რომ მისი
თავი რაღა იყოს.
88. თაუხ სუ იჩარ ალლაჰა ბახარ. - ქათამი წყალს რომ დაღევს,
ღმერთს შეხედავსო.
89. კაპექდა ვარ კაპექდა. - კაპეიკიც არის და კაპეიკიც.
90. მეივასინი იე და აღაჯინი სორმაი. - ხილი ჭამე და ხეს ნუ
იკითხავ.
91. სირთ სირქა ყაბინა ზორ ედარ. - მაგარი ძმარი თავის ჭურ-
ჭელს დაანვებაო - ზიანს მიაყენებსო.
92. თოქულან სირქა ყაბინი ტოლდურმაზ. - დაქცეული ძმარი
თავის ჭურჭელს არ აავსებს.
93. სუთ თოქმიშ ქადი ქიმი ტურიერ. - რძის დამქცევი კატასა-
ვით დგასო.
94. ითდან ყუზი ტოლმას. - ძაღლისგან ცხვარი არ დაიბადება.
95. სიჩანდან ტოლან ტავარჯუხ ქესარ. - თავისგან დაბადებუ-
ლი ტომარას მოჭრისო.
96. მუმ დიბინა იშიხ ვერმაზ. - სანთელი თავის ძირს არ
გაანათებსო.
97. სუ ქუზასი სუ იოლუნდა ყირილურ. - წყლის კოკა წყლის
გზაზე გატყდება.
98. სახლა სამანი, გალურ ზამანი. - ბზე შეინახე და მოუვა დრო.

99. დოღმა ბაშხასინინ ყაფისინი დოგარლარ ყაფინი. - ნუ აკაკუნებ სხვის კარს, თორემ დაგიკაკუნებენ შენცაო.
100. იოლი ეშაქ ყურთდან ყორხმაზ. - კვდარ ვირს მგლის არ შეეშინდებაო.
101. ყაზანან ოგუნმასინ იან ოგუნსუნ. - მომგებმა კი არა, მჭამელმა იტრაბახოსო.
102. პალ ტუთან პარმახ იალარ. - ვისაც თავლი ხელში უჭირავს, თითებს დალოკავს ხოლმე.
103. იენგა ნერალი ისა ხოჯადა ორალიდურ. - ფოფადია სადაურიცაა, მღვდელიც იქაურია.

ანჰიმეზა შელოცვით

ხდება შემთხვევა, რომ იწყება გვალვები. აი, ასეთ შემთხვევაში მოსახლეობა ყოველგვარ ზომებს მიმართავს ხოლმე. ეს ერთი აიხსნება, რომ კანალიზაციას⁶⁵ ადრე უფრო ნაკლებად ეწეოდნენ. ერთადერთი არხი, რომელიც მთიდან მოდიოდა, ვერ აკმაყოფილებდა მინდვრების მოთხოვნილებას გაცხარებულ სიცხეებში. გვალვას შიმშილი მოყვებოდა. ასეთ დროს მოსახლეობას ერთადერთი იმედი რჩებოდა - ღმერთი თუ გადაარჩენს შიმშილს და მიმართავდნენ ღმერთს. **ბავშვები** შემოგროვდებიან, ცოცხს ქალად შეკაზმავენ, გაუყრიან ჯოხს და ორთავე თავები და ჯოხისა დაიჭერენ და კარი-კარ ივლიან და იძახიან:

“ქაფჩა-ხათუნ, ნა ისთარ?
 ალლაჰდან იალმურ ისტარ.
 იალსინ, იალსინ ბოლ ოლსუნ,
 სირთ ადრაფი სელ ოლსუნ.
 ნანა ხათუნ, ყალხ სანა,
 პალ გუვაჯინა ბახსანა,
 ბიზი იოლა სალ სანა.
 აამინ!”

65. ნაგულისხმევია სარწყავი არხები (რუს. канал-იდან)

თარგმანი:

“რა უნდა ქაფჩა ხათუნს⁶⁶? უნდა რომ უფალმა
წვიმა გამოგზავნოს.
დიდი წვიმა რომ მოვიდეს.
ნიაღვრები წამოვიდენ მთიდან.
ბებო, წამოდექ, ნახე ქოთანში თაფლი, და გაგვაცილე! ამენ!”

დაამთავრებენ ამ კოლექტიურად თქმულ ლექსს, დიასახლისები კი ამ გროვა ბავშვებს მისცემენ რაიმე საჩუქარს - ქბილს ან ერბოს ან სხვას და უკნიდან მათ მისახამენ წყალს. ბავშვები შეგროვილ ნაჩუქრებით იკანპანიებენ⁶⁷ ხოლმე.

გამწვავებულ გვალვების შემთხვევაში მუსლუმანი მოსახლეობის წინამძღვარი მოლები შეწირულებებს შეაგროვებენ, იყიდიან მსხვილფეხა რქოსან საქონელს. სოფლის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, მღებრიშვილების, მანანოთ კარების წინ, საიდანაც იხედება სოფლის მთელ მინდვრებს, აი, ამ სერის თავზე დგას მოზრდილი ქვა, რომლის შესახებაც ამბობენ, რომ ორსულ ქალს, რომელიღაც შუა რამაზანის დროს წმინდა ღამეებში უნახავს, რომ ცა გაიხსნა (აი ამ ცის გახსნის დროს, ვინც რასაც ინატვრებს შეუსრულდებაო). აი, ამ მომენტში, ამ ორსულ ქალს, რატომღაც, უნატვრია “ღმერთო, ქვად გადამაქციეო”. ღმერთს შეუსმენია და ქვად გადაუქცევია ეს ქალი. დიდი ხანია ეს ქვა მუსლუმანი მოსახლეობისათვის წმინდა ადგილად ითვლება და, აი, იქ მოაქვთ ის შეგროვილი შენაწირი, ნაყიდ საქონელსა ამ ქვის ძირას ჰკლავენ და დიდის ცერემონიით დაურიგებენ ხორცს მოსახლეობას და ინატრებენ ღმერთისაგან წვიმებს. გვალვების დროს უდის ქრისტიანი მოსახლეობაც მღვდლის წინამძღვრობით “წმინდა ივლიტის ეკლესიიდან” დიდი ცერემონიალით მოასვენებენ ღვთისმშობლის ხატსა და ორი-სამი დღის ლოცვების შემდეგ ისევ გადაასვენებენ ივლიტაში.

66. ხათუნ (თურქ.) - ქალბატონი

67. იკანპანიებენ - რუსული “კომპანიი”-დან, - ე.ი. ერთად იხალისებენ და პურს სჭამენ.

გამოცანები

1. ცხენზე მაღალი, ძალზე დაბალი (პასუხი: უნაგირია).
2. თავი ხერხი, ბოლო ნამგალი, განა ვერ იცანი. (პასუხი: მამალი).
3. ნანა ათლანდი, ყაიშ ყათლანდი, სუ ბულანდი, ყუმ ტოლანდი (ჯავაბ: ჩეჩილ პენირ). - ბებია ცხენზე შეჯდა, ღვედი ორად ჩაიკეცა, წყალი აიმღრა, ქვიშა ატრიალდა (პასუხი: ყველი ჩეჩილი).
4. იაზინ ტოვარ ყიშინ აჩილურ (ჯავაბ: ყურუთ). - გაზაფხულში მაგრდება, ზამთარში გაიხსნება (პასუხი: ყურუთ).
5. ყიშინ ტოვარ, იაზინ აჩილურ (ჯავაბ: ბუზ). - ზამთარში მაგრდება, ზაფხულში გაიხსნება (პასუხი: ყინული).
6. ბირ ოქუზუმ ვარ ქი, იათდული იერდა ოთ ბითმაზ (ჯავაბ: ატაშ). - მე მყავს ერთი ხარი. სადაც ის დანეცება, მანდ ბალახი აღარ გაიზრდება (პასუხი: ცეცხლი).
7. ბეშ ოქუზუმ ვარ, დორდი იათარ, ბირი ტოლანურ (ჯავაბ: ჩორაბ შიშლარი). - მე ხუთი ხარი მყავს. ოთხნი წვანან, მეხუთე წრეს ურტყავს (პასუხი: წინდის ჩხირები).
8. იოლ უსთუნდა ქითლი ზანდუხ (ჯავაბ: მაზარ). - გზაზე სკივრი დგას ჩაკეტილი (პასუხი: საფლავე).
9. იოლ უსთუნდა ყაზან ყაინარ (ჯავაბ: ყარინჯა იუვასი). - გზაზე ქვაბი დუღს (პასუხი: ჭიანჭველას ბუდე).
10. ათ დედიმ, თათ დედიმ, გეთ ყაფინინ არდინდა იათ დედიმ (ჯავაბ: სუფურგა). - მე ვთქვი - დააგდე, ვთქვი - იქეთ-აქეთ გაიქნე, ვთქვი - წადი, კარს უკან წამოწე (პასუხი: ცოცხი).
11. ბენ გალდიმ ბანთდან, სას გალდი ქართდან, აღზი გამუქდან, საყალი ათდან (ჯავაბ: ხოროზ). - კამხალიდან მოვედი, სოფლიდან ხმა მოისმა, პირი ზვლის, წვერი ხორცის (პასუხი: მამალი).
12. ბან გედარიმ ო გედარ, ოგუმდა რაკ რუკ ედარ (ჯავაბ: დაგანაგი). - მე წავალ, ისიც წამოვა, ჩემს წინ აკაკუნებს (პასუხი: ჯოხი).
13. იქი ალი ვარ, იქი აიალი, ბაში ბელინდა, მარიფათი დილინდა-დირ (პასუხი: ტარაზი). - ორი ხელი, ორი ფეხი, თავი ზურგზე, ღირსება ენაზე (პასუხი: სასწორი, ყანთარი).

სიმღერები

სოფ. უდეში გავრცელებული სიმღერები მეტად თავისებურია. როგორც ზემოთ იყო ნაჩვენები, ამ სოფლის მოსახლეობის სარწმუნოებრივი მიმართულება ერთმანეთის მოპირდაპირეა, ცრუმორწმუნეობისა და ქრისტიანობისა და მუსლუმანობის. გამომდინარე აქედან ამისა, ქრისტიანები ცდილობენ, რომ მათი სიმღერები უკეთესი იყოს და ამისათვის საქართველოს სხვადასხვა მხარეში მოწონილ სიმღერებს ავრცელებენ.

მუსლუმანები კი, თავისი მხრით, ცდილობენ აჯობონ ქრისტიანების სიმღერებსა და ისინიც ავრცელებენ ხან თურქულ, ხან სპარსულ, ხან აზარბეიჯანულ სიმღერებს. აი ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ ჩვენი სოფლის მოსახლეობას არა აქვს ან ჩამოყალიბებული თავისი საკუთარი სოფლის სიმღერები, ან რაიმე ერის ენაზე შემუშავებული სოფლის სიმღერა. ამის გამო, იძულებული ვარ, ერთავესგან უმთავრესად პოპულიარული სიმღერები გაცნოთ.

ჰავადა ლაჩინ ოინარ

ჰავადა ლაჩინ ოინარ,
გოგდა გოგარჩინ ოინარ.
იარ ხათრიმა გალანდა
ტალიმდა საჩიმ ოინარ.

რეიჰან აქდიმ ტუარა,
ქიმსამ იოხ ქი სუვარა.
ბან ჯაჰილ, იარიმ ჯავან,
ბელქი ანამ სუვარა.

გამი გალურ არალი,
იჩი ტოლი იარალი,
იჩინდა ბირ გოზალ ვარ
აზერბაიჯან მარალი.

გამი გალურ იან-იანა,
სუ ირდომ ყანაყანა.
სანი ტოლურან ანა
ბანა ოლსუნ გაინანა.

ყალადან ენდომ დუზა,
სუ ბალლადიმ ნარგიზა.
იედდი ილ ხიზმათ ეთდომ
ბირ ალა გოზალი ყიზა.

თარგმანი:

ლაჩინი ჰაერში ცეკვავს

ლაჩინი ჰაერში ცეკვავს,
ცაში მტრედი ცეკვავს.
შეყვარებულს რომ ვიხსენებ,
მხრებზე ჩემი თმა ცეკვავს.

დავთესე რეჰანი კედელზე,
არავინა მყავს მერაბი.
ახალგაზრდა ვარ და ახალგაზრდაა შეყვარებული.
ეგება დედაჩემმა მორწყას რეჰანი.

გემი მოვა შორეთიდან,
გემი, დაჭრილებით სავსე,
მათ შორის - მზეთუნახავი,
შველი აზერბაიჯანის.

გვერდი-გვერდ მოდიან გემები.
მე წყალს დავენაფე, ვფიქრობდი -
ნეტავ დედა შენი მშობელი,
გახდეს ჩემი სიდედრი.

კლდეებიდან ველზე ჩამოვედი.
ვრწყავდი ნარგიზსა.
შვიდი წელი ვემსახურე
რუხთვალეზა ქალიშვილსა.

* * *

*ახალციხეში სასტუმრად ჩამოსული ვიცლა ართვინელი ბო-
ჩიკაშვილების ნათესავს მოსწონებია ქართველი ქალიშვილი და
შემდეგი ლექსი შეუთხზავს მისთვის თურქულად:*

ისმინ ტუიუზ არზედუბან გალმიშამ,
ნა საბაბდან გორმაზ ოლდი გოზლარიმ.
გუნდუზ ხაიატიმდა გეჯა დუშუმდა
ნა საბაბდან გორმაზ ოლდი გოზლარიმ.
ისმინ ტუიანლარ ოლმიშლარ აშიყ,
ბან სანინ ადან ოლმიშიმ აშიყ.
ბიზიმ არამიზდა ყოიმა ბულაშუხ,
ბან გედარიმ სანდა ყალურ გოზლარიმ.
შაჰარი ახისხადურ მილლათი გურჯი
იიხდინ, ვერან ოლდი გონლუმუნ ბურჯი.
გოზალლარ იჩინდა სანსინ ბირინჯი.
ბან გედარიმ სანდა ყალურ გოზლარიმ.
საფილი და სოილარ სოზუნი ჰაყდან,
იახინ ისთამამ გორსამ ირაცდან.
აი ინსაფსიზ გოზალ, ოლდუმ მარაცდან,
ბან გედარიმ სანდა ყალურ გოზლარიმ.

თარგმანი:

შენი სახელი რომ გავიგე, მოვედი მე, არზედუბან,
თვალეზი რატომ დამიბნელდა, ჩემი თვალეზი!

დღისით შენ დამყვები, ღამით სულ შენზე ვოცნებობ.
რატომ თვალები მე დამიბნელდა, ჩემი თვალები!

შენმა მშვენებამ ყველა დაიპყრო,
მე შევიყვარე შენი სახელი,
არ დაუშვა რომ ნაიბილნოს ჩვენი ურთიერთობა!
მე წავალ, და თვალები ჩემი შენზე დარჩება.
ჩემი ქალაქია ახისხა⁶⁸, ვარ ეროვნებით ქართველი.
შენ ჩემი სული დაცალე,
ო, მზეთუნახავო მზეთუნახავო!
მე წავალ, და თვალები ჩემი შენზე დარჩება.

და საფილიც⁶⁹ სიტყვას ამბობს:
შორიდან რომ დავინახო, ახლოს მოსვლას არ ვინდომებ!
ო, მზეთუნახავო ულმობელო, მე ჩავიდევლფე კაეშანიტა...
მე წავალ და თვალები ჩემი შენზე დარჩება!

ანაბანი ბირ ჩოჯულა ვერდილარ

საბახ ოლურ, ყახარ გედარ ოიუნა,
ახშამაჩან აშუხ თოფლარ ყოინუნა,
ანაბანი ბირ ჩოჯულა ვერდილარ.
ვერდილარდა, ნაიმა ლაიხ გორდილარ?

ავლაიაჩან ჩარუხჩორაბ გეტამაზ,
ახშამაჩან იარიმ ათმაქ იამაზ.
ანაბანი ბირ ჩოჯულა ვერდილარ.
ვერდილარდა, გუნაჰიმა გირდილარ?

ყუთნი იასთუხ, ყუთნი დოშაქ იუმუშახ.
ყოინუმა ვერდილარ ბირ ქორფა უშახ,

68. ახისხა - ახალციხე

69. საფილი - აშული სოფ. ფლატედან

ოფმას ბილმაზ, ყუჯმას ბილმაზ, ყონუშას.
ანაბანი ბირ ჩოჯულა ვერდილარ.

ინაქ დაგულ ოთურაიმ სალაიმ,
იგით დაგულ სარილაიმ იათაიმ.
ანაბანი ბირ ჩოჯულა ვერდილარ,
ვერდილარდა, გუნაჰიმა გირდილარ.

თარგმანი:

ერთ ბავშვს ანბანი მისცეს

დილა გათენდება, ადგება წავა სათამაშოდ.
სალამომდე მოაგროვებს უბეში კოჭებს⁷⁰.
ერთ ბავშვს ანბანი მისცეს.
მისცეს, და რითი დაიმსახურა?

სადილამდე ვერ ჩაიცვამს წინდას,
სალამომდე პურის ყუას ვერ შეჭამს.
ერთ ბავშვს ანბანი მისცეს.
მისცეს და ჩემი რა ბრალია?

ბალიშიც რბილია, ნალიც,
ხელში ჩამაჩეჩეს ჩვილი,
კოცნა არ იცის, ვერც მომეხვევა, არც ლაპარაკი სცოდნია,
ერთ ბავშვს ანბანი მისცეს,
მისცეს და ჩემი რა ბრალია?

ეს ძროხა არ არის, რომ ვწველო,
ვაჟუკი არ არის, რომ გვერდზე მივუწვე.
ერთ ბავშვს ანბანი მისცეს.
მისცეს და ჩემი რა ბრალია?

70. კოჭი - ცხვრის უკანა ფეხის ძვალი, ბავშვები იყენებდნენ სათამაშოდ

*ამ სიმღერაში გამოხატულია მუსლუმანი ქალების პროტესტი
იმის გამო იმაში, რომ მათ არ იციან ცოლად ვის აძლევენ - მო-
ხუცს თუ ბავშვს. ეს დამოკიდებულია საქმროს სიმდიდრეზე.*

ჰაიდუ გედას ტაშ ალთინა

ჰაიდუ გედას ტაშ ალტინა, ბალაბა ბალა ბალა გეზმაგა!
ორდაგ ოლუბ გოლუსთანდა უზმაგა, იარ

ხირდაჯა ბალამ იარ,
გოზლარი ხუმარი იარ.
ნა ტურურსან ტად ბაშინდა ბალა ბალა ბალა ყარქიბი.
მამალარინ ჰაივა ქიმი, ნარ ქიმი, იარ იარალიჯანიმ იარ.

ხირდაჯა ბალამ იარ,
გოზლარი ხუმარი იარ.

თარგმანი:

მოდი, წავიდეთ იმ კლდისკენ

მოდი, წავიდეთ იმ კლდისკენ სასეირნოდ.
ერთად ვისეირნოთ, ო, ჩემო დაჭრილო სულო!

ჩემი პატარა შეყვარებული,
მიბნედილი თვალებით!

რას დგებარ, მთის წვერზე თოვლივით?
შენი ძუძუები კომშივით, ბროწეულივით არის,
ო, ჩემო დაჭრილო სულო!

ჩემი პატარა შეყვარებული,
მიბნედილი თვალებით!

ბუ ტაღინ არდინდა ლადიფ სასი ვარ

ბუ ტაღინ არდინდა ლადიფ სასი ვარ,
გედინ ბახინ ჩანთასინდა ნასი ვარ!
ბირ ჩივთ კონდურაინან ბირ ტალ ფასი ვარ.

ალამდა ბილურ ბან და ლადიფამ,
ლადიფამ, ლადიფამ, ლადიფამ,
ალამდა ბილურ ბან და ლადიფამ.

აგილ ტაღლარ აგილ უსთუნდან აშემ.
ასქარდან ყურთულემ იარა ყაუშემ,
თაზა თაღიმ ჩიხმიშ, ნასილ ალიშემ?

ალამდა ბილურ ბან და ლადიფამ
ლადიფამ, ლადიფამ, ლადიფამ
ალამდა ბილურ ბან და ლადიფამ

ბუ ტაღინ არდინდა ჩივთ ფუარ ახარ.
ანა მინამ ბაბამ იოლლარა ბახარ.
ქუჩუქ ხანიმ დუისა სარაი იახარ.

ალამდა ბილურ ბან და ლადიფამ
ლადიფამ, ლადიფამ, ლადიფამ
ალამდა ბილურ ბან და ლადიფამ

ბირ ბინჯაქ თიქდურდუმ, ყოლი ტარ ოლდი.
ასქარინ გეიდუგი ყარა ალ ოლდი.
ოხუდუმ არაბჯა, დილიმ ლალ ოლდი.

ალამდა ბილურ ბან და ლადიფამ
ლადიფამ, ლადიფამ, ლადიფამ
ალამდა ბილურ ბან და ლადიფამ

თარგმანი:

ამ მთის იქით ლადიფის ხმა ისმის

ამ მთის იქით ლადიფის ხმა ისმის.
მიდით, ნახეთ რა აქვს ჩანთაში!
ერთი წყვილი კონდურა,
და ერთი ტალ ფასი.

და მთელმა ქვეყანამ იცის, რომ მე ვარ ლადიფი!

ბრძენი ცხრა მთას გადავა,
მოვიშორებ ჯარს და შევეურთდები საყვარელს.
ახალი სწავლება დაიწყო, როგორ შევეჩვიო?

და მთელმა ქვეყანამ იცის, რომ მე ვარ ლადიფი!

ამ მთის იქით ორი წყარო ჩამოდის.
დედა და მამა გზას გასცქერიან.
პატარა ხანიმ დუისა სასახლეს გადააბრუნებს.

და მთელმა ქვეყანამ იცის, რომ მე ვარ ლადიფი!

მე ერთი პიჯაკი შევუკვეთე, სახელოები ვინრო აღმოჩნდა.
ჯარისკაცის ტანსაცმელი შავ-წითლად შეიღება,
არაბულს ვსწავლობდი, დავმუნჯდი.

და მთელმა ქვეყანამ იცის, რომ მე ვარ ლადიფი!

დოხთორ

ამან დოხთორ, ჯანიმ ჩიხდი დოხთორ ,
დარდიმა ბირ ჩარა!
ჩარასიზ დართლარა დუშდუმ
დოხთორ ბეგიმ, ბირ ჩარა!
მანდილიმინ ყუშლარი,
ჩხამამ იოხუშლარი.
ბანი იარდან აირდილარ
ისტან ბოლუნ ფუშთლარი.

მანდილიმინ იაშილი,
ბენ კაიზ ეთდიმ ეშიმი.
ალ ბუ მანდილ სანდა ყალსინ,
სილ გოზლარინ იაშინი!

მანდილიმ ბანაქ ბანაქ,
ორთასი ჩარხუფალაქ.
იაზი ბარაბარ იაზლადუხ,
ყიში აირდინ ფალაქ.

მანდილიმდა ყარა ვარ,
იურაგიმდა იარავარ,
ნა ბან ოლდუმ, ნა სან ბანდან ყურთულდუნ,
ნადარდიმა ჩარა ვარ.

თარგმანი:

ექიმი

ვაი, ექიმო, ვკვდები, ვკვდები!
დამეხმარე გასაჭირში!
მე ჩავვარდი მძიმე დღეში,
ექიმო-ჯან, დამეხმარე!

ჩემს მანდილზე ჩიტებია,
მე ვერ შევძლებ მაღლა ასვლას.
სტამბოლის დარდიმანდებმა
საყვარელს დამაშორეს.

სიმწვანეა ჩემს მანდილზე,
დავკარგე მეუღლე.
ეს მანდილი დარჩეს შენთან,
და ცრემლები შეიმშრალე.

ფოლაქები ჩემს მანდილზე,
შუაშია კი ბედ-იღბალი.
ერთად ვიყავით ზაფხულში,
დაგვაშორა ჩვენ ზამთარმა.

ჩემს მანდილზე - კუპრი შავი.
გულში მენვის იარა.
მე ვერ მოვკვდი, შენც სულ დარდობ,
ჩვენს გასაჭირს ბოლო არ აქვს.

დურნამ

ნერდან გალიერსინ?
ასლინ სანინ მარაშდან,
ყანათლარინ ისლანმიშ
იაღმურლარდან იალიშდან.

ყარფუზ ქასდიმ იან იოხ,
ჰეჩ ჰალიმი სორან იოხ,
ბენ იარიმა ყაუშდიმ,
გოზუნ აიდინ დიან იოხ!
დურნამ.

ბან ბურალარდა დურმამ,

გელარ ისან გალმამ,
სარალ ისან სოლმამ,
დაულსუზ, ზურნასიზ ასლა გალინ ოლმამ.

ყარფუზ ქასდიმ ყან ქიბი,
იარინ გონლი ვარ ქიბი,
აჩდიმ ფანჯარაი ბახდიმ,
იარ იათიერ ყარ ქიბი.
ახდურნამ.

თარგმანი:

ჩემო წერო

საიდან მოდიხარ, ჩემო წერო?
შენი მოდგმა მარაშიდან არის,
ფრთები დაგისველა წვიმებმა.
საზამთრო გავჭერი - მჭამელი არ ჩანს.
არავინ კითხულობს თავს როგორა ვგრძნობ.
საყვარელს შევუერთდი,
მომლოცავები არ ჩანს.
ო, ჩემო წეროვ!

იმ ადგილებში მე არ დავრჩები.
შენ თუ გახვალ, მე იქ არ მოვალ.
შენ რომც დაჭკნე, მე არ დავჭკნები.
დოლ-ზურნის გარეშე არ ვიდედოფლებ.

მე საზამთრო გავჭერი, ის წითელია სისხლივით.
მგონი, მოვწონვარ ჩემს ტურფას.
ფანჯარა გავალე, გავხედე -
გულით სიხარული წევს თეთრი თოვლივით.
ვაჰ, ჩემო წეროვ!

(ყოველი ტაეპის შემდეგ მეორდება პირველი ტაეპი).

ქორწილობის დროს, ან რაიმე ლხინის დროს სოფლის თავ-
მომწონე ახალგაზრდები, განსაკუთრებით ქრისტიანი თავმომ-
წონე მოწინავე კაცები დაიჯგუფებიან მოპირდაპირე მხარეებად
და ერთი მეორეს სიმღერებით შეკითხვებს აძლევენ. ან ერთი
მხარის დამღერას მეორე მხარის დამღერა უნდა აბათილებდეს,
ან მეორესი. ნინაალმდეგ შემთხვევაში ეს მხარე დამარცხდება და
სხვაგან მოპირდაპირე წნელის როლში ვერ გამოვა. ეს ქართულ
შაირობას ჰგავს.

კითხვა: სადაი სარ დასთა. სარ ნადან ოლდი?

ჯანნათ ნურდან იდი. ნურ ნადან ოლდი?

ტუბანინ თამალი ნაინ უსთუნა?

პასუხი: სადაი სარ დასთა სარანდან ოლდი.

ჯანნათ ნურდან იდი ნურ და ხუდანინ შანინდან.

ტუბანინ თამალი ანინ უსთუნა.

კითხვა: უსთამ, ბილურმისინ ილმინ ბაშინი?

ო ქიმ იდი ქესდი განდი ბაშინი?

ბუნი ბილან აშიყ უსთად ოლმიშდირ.

პასუხი: ილმინბაში ბუ დურ - ეილამაქ საბრ.

განდი ბაშინ ქესან გოგდა ბულუთდურ.

უნი ბილან აშიყ უსთად ოლმიშდურ.

და სხვა.

თარგმანი:

კითხვა:

საიდან ჩნდება შეკრული კონები?

სამოთხე სინათლისგან შეიქმნა, სინათლე - რისგან?

ტუბას⁷¹ ფესვები რაზე იზრდება?

პასუხი:

შეკრული კონები მოდის შემკრავისგან.

სამოთხე წარმოიშვა სინათლისგან, სინათლე კი გაჩნდა
ღმრთის ნება-სურვილით.

ტუბას ფესვები მესხიერებიდან იზრდება.

71. ტუბა - დიდი ხე მუსლუმანურ სამოთხეში, რომელიც
იზრდება ზევიდან ქვევით

კითხვა:

უსტა, შენ იცი მეცნიერების დასაწყისი?
ვინ იყო ის, ვინც თავისი თავი მოიჭრა?
იმან ვინც ეს იცოდა, აშილების უსტა იყო.

პასუხი:

მეცნიერების დასაწყისი მოთმინებაა.
თავისი თავი მოიჭრა ცის ღრუბელმა.
ვინც ეს იცოდა, აშილების უსტაბაში ყოფილა.

1925-1930 წლებამდე მთელი ახალციხის მაზრაში გავრცელებული იყო და პოპულიარობით სარგებლობდა ე.წ. აშილები, ე.ი. მომღერლები. აშილები თავიანთი შემოქმედებას კი არა, არამედ ადრევე შესწავლილ და დაზეპირებულ მოთხრობებს მოჰყვებოდნენ და მასვე მიაყოლებდნენ ლექსს. ასეთი ლექსები იყო უმთავრესად:

1. აშილ ყარიბის მოთხრობა, მისივე სიმღერებით.
2. ქარამის მოთხრობა, მისივე სიმღერებით.
3. აშილ ომარის, მისივე სიმღერებით.
4. იარალი მაჰმუდის, მისივე სიმღერებით.
5. მალიქშაჰის, მისივე სიმღერებით.
6. ლატიფშაჰის, მისივე სიმღერებით.
7. შაჰისმაილის, მისივე სიმღერებით.
8. ქოროღლის შვიდივე ნაწილი, მისივე სიმღერებით.
9. თაარ მირზასი
10. ადიგენის რაიონში 1870-იან წლებში თვალსაჩინო ყაჩაღი ალისულთანის და სხვა.

ამე.წ. ჰეჩიებს⁷² აშილები მოჰყვებოდნენ. აშილს ჰყავს მონაფეც. ხანდახან მარტო დადის სოფლებში თავისივე საზით მხარზე. სალამოს მოგროვდებიან მთელი სოფლის მამაკაცები რომელიმე მოზრდილ სახლში და აშილი მიმართავს, ხალხს, რომ მან იცის შემდეგი ჰეჩიები, აქედან რომელი მოგიყვეთ. და მთელი ღამე მოჰყვება ჰეჩიას, მიაყოლებს სიმღერას და გათავდება დილაზე ან გადაიტანება მეორე ღამისათვის. დროგამოშვებით, აშილის მოსვენების დროს, ფულს მოკრეფენ ვისაც რა შეუძლია. ყველაზე განთქმული აშილი იყო ასპინძის რაიონიდან სოფ. ერკოტელი, მოლა მამედ - იგივე ჰაიზადამი.

ქართული სიმღერები, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოდან გადმოჰქონდა მიმავალ-მომავალი მოწინავე ახალგაზრდობას, ბოლო ხანებში კი პატეფონის პლასტინკებითა და რადიოთი სოფ. უდუშიაც გავრცელდა ყველა ის ქართული

სიმღერები, რაც, ჩვეულებრივად, ყოველ დღე ვისმენტ რადიოთი ან პატეფონებით.

წარმოდგენა კი სოფ. უდეში პირველად 1919 წლის ზამთარში დაიდგა მენშევიკი ახალგაზრდობის მიერ.

რაც სკოლის შენობაში დადგეს “არშინ მალალანი” და “აშილ ყარიბი”. უმთავრეს როლებში გამოვიდნენ მღვდელი ტერ-თომას ქალიშვილები და ვაჟი ანტონი, ნენეთ პავლე - მაისურაძე პაული, პეტიკო ფარცალაშვილი და სხვა. სოფ. უდის კულტურული აყვავება დაიწყო 1924-1925 წლებიდან. სოფელში მეფის რუსეთის ბატონობის დროს 1892-1893 წლებში გაიხსნა დაწყებითი ოთხკლასიანი სკოლა, სადაც სწავლა მიმდინარეობდა რუსულ ენაზე. მიუხედავად იმისა, რომ ამ სოფელში არც რუსი მოსახლეობა იყო და არც რუსი მასწავლებელი. ეკლესიასთან ქრისტიანი მშობლები თავიანთი ბავშვებისთვის ქართული ანბანის სწავლებას ცდილობდნენ. დიაკვანი ყოველ მონაფეს ბრტყელ ფიცარზე უწერდა ანბანსა და ბავშვს ეს ფიცარი თოკით კისერზე ჰქონდა ჩამოკიდებული. ის დიაკვანი, რომელიც წლის ბოლოსათვის ანბანს შეასწავლიდა ზეპირად, კარგ დიაკვნად-ოსტატად ითვლებოდა. ასეთები იყვნენ: ობოლათ ოსეი - ყაბაოსე, მუშო - ობოლათ ვენა - იოანე, ჰაკოთ პავლე - თუმანიშვილი პავლე, ჭალაშვილი იოსები - ბუდოთ ოსეი, სარაშვილი პელა - კუნტი პელა და სხვა.

მუსლუმანი მშობლები კი მოლასთან ასწავლიდნენ ბავშვებს მთელ ანბანსა და უცხო ენაზე - არაბულად - ლოცვებს. წერა-კითხვა ათასში ერთმა თუ იცოდა, ისიც, მცირე მცოდნე იყო.

რელიგიური თვალსაზრისით, მუსლუმანები ზოგ რუსულ სკოლას არამცთუ პატივს არ სცემდნენ, არამედ სძულდათ. სოფ. კახარეთში მცხოვრებთა შორის ერთი ახალგაზრდა ადო ბეგი თბილისში რუსულ სკოლაში აღზარდეს. ზამთარში 1911 წელს, როცა ჩამოვიდა სოფ. კახარეთში მშობლების სანახავად, თავზე რუსული შაფხა⁷³ ეხურა. აი, ამის გულისათვის ყმანვილი მოჰკლეს გზაზე, რადგან მან “ულალატა” მუსლუმანობას და შაფხა

73. შაფხა - შაჰკა(რუსულიდან)

დაიხურა. მთელ ახალციხის მაზრაში იმ წელიწადს ეს იყო სალა-
პარაკო საგანი, რომ “მადლობა ღმერთს, მოიცილეს ეს “ურჯუ-
ლი”-ო. ცხადია ამის შემდეგ ვინ გაბედავდა მსგავსი შაფხის და-
ხურვას და რუსულის სწავლას.

1924 წელს განსვენებული ვანო მერაბიშვილის, პრუსია ვა-
ნოს ინიციატივით სოფ. უდეში გაიხსნა შვიდწლედ, რომელიც
1925 წლისათვის გლეხთა ახალგაზრდობის სკოლად გადაკეთდა.
ედო სარაშვილისა და გიგო მამულაშვილის ინიციატივით 1937
წელს, ეს სკოლა საშუალო სკოლად გადაიქცა, რომლის პირველი
გამოშვება 1940 წლის ზაფხულში მოხდა. ჩემდა საბედნიეროდ,
1939-1940 სასწავლო წელს ამ სკოლის ქართულ კლასებში ისტო-
რია-გეოგრაფიის გაკვეთილებს მეხუთე-მეათე კლასებში მეც
ვასწავლიდი.

ზღაპრები

ჩვეულებრივად ზღაპრების მოყოლას ასე იწყებენ ჩვენში:
“იყო და აღარ იყო რა, ღმერთზე უკეთესი რაღა იქნებოდა, იყო
ერთი ” ზღაპრები კი ასე თავდება - ბოლოვდება ხოლმე: “ჭირი
იქა, ლხინი აქა, ქატო იქა, ქბილი აქა”

ათაშფარა

“იყო ბრძენი და ხნიერი სამართლიანი მეფე, რომელისაც ჰყავდა შვიდი ვაჟიშვილი. სიკვდილის ჟამს მეფემ დაიბარა შვილები, მისცა რჩევა-დარიგებანი და დასტოვა ანდერძი: შვილებო, ყოველ მიმართულებით იარეთ და აღმოსავლეთისკენ აღარ ნახვიდეთო. პატივცემული მშობლის სიკვდილის შემდეგ ყოველი ძმა დამოუკიდებელი გახდა. ყველაში გაიღვიძა ინტერესმა, იმისა, რომ აღმოსავლეთში ენახა ის საინტერესო, რაც ასე მკაცრად აუკრძალა მომაკვდავმა მამამ. პირველად აღმოსავლეთისაკენ გალაშქრება მოაწყო უფროსმა ძმამ. თავისი ლაშქრით გაიარა მამის ყოფილი საზღვრები. უცხო ტერიტორია უწყლო უდაბნოს ნააგავდა. ყველაფერი დამწვარი, განადგურებული იყო ამ უცხო ტერიტორიაში ერთი დღის სიარულის შემდეგ შორს, ჰორიზონტზე გამოჩნდა შავი ღრუბლის ლაქა, რომელიც თან მოდიოდა და თან მსხვილდებოდა და შავდებოდა. ბოლოს დაჰფარა მთელი ცა და დაუწყო ჯერ ფერფლის ყრა, რომელიც შემდეგ ცეცხლის წვიმად გადაიქცა და გაანადგურა არე-მარე. ხელმწიფის ამაყი შვილის ლაშქრიდან არავითარი ნიშანთვისება აღარ დარჩა.

გავიდა დღეები, კვირები და თვეები, მაგრამ უნცროსმა ძმებმა ვერაფერი ამბავი შეიტყვეს უფროსი ძმის ლაშქრობის შედეგების შესახებ. უფროსი ძმის საძებნელად მთელი თავისი ძალებით გაილაშქრა შემდგომმა ძმამ, რომელსაც ასევე უფროსის ბედი ეწვია. ასე შემდგომ. ექვსმა ძმამაც უგზო - უკვალოდ, უამბოთა და უნიშნოთ დაიკარგენ. მეშვიდე შვილმა ყველაზე უნცროსმა ძმამაც შეაგროვა თავისი ძალები და გასწია აღმოსავლეთისაკენ, საიდუმლოებით სავსე მიდამოებში, იქ, სადაც მისი უფროსი ექვსი ძმა უკვალოდ გაქრნენ. აი, ამ ადგილებში განმეორდა უფროსი ძმების თავგადასავლები, მხოლოდ, ამ უნცროსმა ძმამ ცოტა ადრე იღონა და თავისთვის საიმედო ადგილას, კლდეების ღრმა ღრუებში თავი შეაფარა და ამით გადარჩა ცეცხლმოფრქვეველთა სისასტიკეს. რამოდენიმე ხნის შემდეგ ცა გაიწმინდა. თავისი ამალიდან არავინ არ იყო დარჩენილი. სასტიკად დამარცხდა მეშ-

ვიდე ძმა, შვიდივეს სურდა რაღაც არაჩვეულებრივის ნახვა, არ დაუჯერეს საკუთარ მამას. უსაზღვრო ნაღველიანმა უნცროსმა ძმამ მარტოდ მარტომ განაგრძო თავისი მოგზაურობა კვლავ აღმოსავლეთისაკენ. შვიდი დღე და ღამის სიარულის შემდეგ მიუახლოვდა უღრან ტყეს, რომლის შუაში დაინახა ორსართულიანი თეთრი სახლის ბუხრიდან ცისაკენ წაგრძელებული კომლის სვეტი.

ეს იყო მესამე უფროსი დევქალიშვილის ბინა, რომლის აღმოსავლეთით შუათანა დის სასახლეც იდგა და უფრო აღმოსავლეთით კი სულ უნცროსი დის სასახლეც იდგა. აი, ამ უნცროსი ქალიშვილ-დეეს სძულდა ადამიანიშვილები და თუკი მის ტერიტორიაზე ფეხს დაადგამდა ადამიანიშვილი, ის შეახტებოდა თავისი მარეს, სადაც ადამიანის ფეხი მოხვდებოდა ნაცარ-ტუტად აქცევდა ხოლმე.

დასავლეთით მცხოვრები უფროსი დები ძალზე უკმაყოფილონი იყვნენ თავიანთი უნცროსი დის ამ მოქმედებითა, რადგანაც, მას შემდეგ რაც მან შეისწავლა ამ საკვირველი - ცეცხლმფრქვეველ ცხენზე ჯდომა, აი, ამის შემდეგ უფროსმა დებმა არ იციან ადამიანის ხორცის გემო. დიდი ხანია მრავალჯერაც ითათბირეს, მაგრამ გამოსავალი არსად არა სჩანდა.

მეფის შვილმა შორიდან ორსართულიანი შენობა დაინახა თუ არა, მიიშურა იქითკენ. თავისი ამაღლის მოსპობის შემდეგ, აი, ერთი კვირა გავიდა და მას ჯერ ადამიანის შვილისათვის ხმა არ გაუყვია და არც მოუსმენია ადამიანის ხმა.

ორსართულიანი თეთრი სახლიდან შემთხვევით გაიხედა სახლის პატრონმა, დევქალმა. მისდა საბედნიეროდ გამოჩნდა ადამიანიშვილი, რომელიც თავისივე ფეხით მოდიოდა მისკენ. დევქალიშვილმა გაინმინდა კბილები, ღმერთს მადლობა გადაუხადა და გასწია ადამიანის შვილისაკენ, მის საჭმელად. მეფის შვილი დაქანცული და მშვიერი იყო, მაგრამ ყველაზე მეტად წყუროდა სასტიკად. ბევრი სიარულისგან მუხლები აღარ ემორჩილებოდა. დევებზე კი წარმოდგენაც კი არ ჰქონდა და არც კი ეშინოდა. მეფის შვილმა შეამჩნია, რომ ვიღაც ქალი ელვის სისწრაფით მოქ-

როდა ტყეში მყოფი სასახლიდან. ვაჟს გაეხარდა, აი ეხლა მეშვე-
ლაო. ჯერ მეფის შვილამდე ას ნაბიჯზე მეტი გზა იყო, რომ მეფის
შვილმა ამ ქალიშვილს შორიდან მიმართა: ბატონიშვილო, ერთი
ყლინტი წყალი მითავაზეთო! რატომღაც ამ საიდუმლო წინადა-
დებით გადაურჩა მეფის შვილი შესანსვლას.

- ეხ, ადამიანიშვილო, ნეტავი ეს სიტყვა აღარ გეთქვაო, რამ-
დენი წელიწადია ადამიანის ხორცის გემო დაგვაგინწყდაო! - და
სტუმრად წაიყვანა თავის სასახლეში.

- ჩვენში, დევებში ჩვეულება გვაქვს, რომ თუ ადამიანმა წყა-
ლის ან პურის თხოვა მოგვასწრო, იგი შეჭმას გადარჩებაო, სთქვა
დევის ქალიშვილმა და მეფის შვილი წყლითაც და საჭმლეთაც
დააკმაყოფილა. სადილობის შემდეგ ბალკონზე გამოსულებმა
ერთი მეორის თავგადასავალი და ვინაობა გაიცნეს.

დევის ქალიშვილი იყო ტანად უზარმაზარი, სახით შავგვრიმა-
ნი და მიმზიდველი, სტუმართმოყვარე. მისი ქონებას შეადგენდა
ხუთი ათეული საქონელი, ორი სამ დღის სავალი ტყე და მასში
მყოფი გარეული ცხოველები.

მეფის შვილი ახალი ჯვარდანერილი იყო მისსავე მეზობელ
მეფის ქალიშვილზე, საშუალო ტანის, შავთვალწარბა. მეფის
შვილზე ზედვე შერჩენოდა მეფური ტანთსაცმელი და საბრძო-
ლო იარაღები, რომელიც ძალზე ამშვენებდა ისედაც ლამაზ მე-
ფის შვილის ვაჟკაცობას.

ერთი მეორის გაცნობის შემდეგ მეფის შვილისათვის გასაგე-
ბი გახდა ის რაც იცოდა მამამისმა და რატომ მომაკვდავმა მამამ
აუკრძალა შვილებს აღმოსავლეთისკენ ლაშქრობა.

დევექალიშვილმა მეფის შვილს ასეთი წინადადება მისცა: “მე
გასწავლი იმ ხერხებს, რომლითაც შენ შეგიძლია დაიმორჩილო
ცეცხლისმფრქვევი ჩემი უნცროსი და. თუკი მას შეირთავ, შენ იქ-
ნები უბედნიერესი და უძლიერესი არსება მსოფლიოში, მხოლოდ
ნუ ერჩი ადამიანებს, რომ ჩვენც ხანდისხან ვიგემოთ ადამიანთა
ხორციო. ახლა წადი ისევ აღმოსავლეთით, ორი დღის სავალზე
შეგხვდება ჩემზე უნცროსი, ჩვენი საშუალო და. ის, როგორც მე,
დიდი ხანია ადამიანის ხორცს მოკლებულია და ისეთივე სისწ-

რაფით მოვა შენი საქმელად. ეცადე, რომ სწრაფად მოსთხოვო ნყალი, წინააღმდეგ შემთხვევაში შეგსანსლავსო. მეფის შვილმა დარიგების მიხედვით მოიქცა და გადარჩა შესანსვლას. გააცნო თავისი ვინაობა და მისი უფროსი დის აზრი, რომ მე გამადონ სიძედ. მეფის შვილი ორ-სამ დღეს დარჩა საშუალო დასთან სტუმრად. საშუალო დამ სასიძოს აუხსნა შემდეგი ხერხი, რომლითაც სასიძომ უნდა დაიმორჩილოს და შეირთოს უნცროსი დევქალიშვილი, ცეცხლის მფრქვევი.

- ჩვენ უნცროს დას, ცეცხლისმფრქვევს ჰყავს მფრინავი ცხენი, - მოჰყვა საშუალო დამ, - ოცი წელია ეს ცხენი შეიძინა ქაჯებთან ბრძოლების შედეგად.

როდესაც რომელიმე ადამიანი ფეხს დაადგამს ჩვენს ტერიტორიას, მფრინავი ცხენი იგრძნობს ამას და იჭიხვინებს. ჩვენი უნცროსი და მაშინათვე შეჯდება ცხენზე, იფრინავს ყველგან, სადაც იშოვნის. იქვე ცეცხლს დააწვამებს იმ არე-მარეს, ნაცარტუტად გადააქცევს და დაბრუნდება თავის სასახლეში. კვირა დღეებით მას ჩვევია სასახლის მეორე სართულიდან თმების დაეარცხნა. აი, შენ ორი ლურსმანი, ამით შენ მისი თმები უნდა დააჭედო კედელზე, სხვა რამით მას ვერ დაიმორჩილებო. კვირადღით, მზის ამოსვლისას ის მუდამ დაიარება საზღვრების მიდამოებში. შეეცადე, რომ ამ დროს შეხვიდე ცხენის ბაგას ქვეშ - ე.ი. იქ, სადაც ცხენი საკვებს იღებს, და იქ, სადაც დაბმულია. საზღვრების დათვალიერებიდან როცა დაბრუნდება, ცხენს დააბამს ბოსელში, თვითონ ავა სასაუზმედ. აი, ამ დროს შენ მოეჩვენე ცხენს. ცხენი აჭიხვინდება, ქალიშვილი ისევ შეჯდება და დაიწყებს მთელ ტერიტორიაზე ძებნას, თუ სადაა ადამიანი. დაღლილი ისევ დაბრუნდება, ცხენს დააბანს და ისევ ავა სასაუზმედ. შენ ისევ მოეჩვენე ცხენს. ის ისევ გაიმეორებს ფრენას და მესამე ჯერზე ის ცხენს სილას დაარტყამს, რითაც ცხენი გაიბუტება და დაიწყებს ტირილს. ამის შემდეგ რომ მოეჩვენო ცხენს, ის აღარ იჭიხვინებს. აი, ახლოს თმებგაშლილი იქნება ჩემი და და, აი, ამ ორ ლურსმანით მარდად დაჭედე ორთავე ნაწნავი კედელზე. მოსთხოვე მორჩილება, აუხსენი ჩვენი თანხმობა, რომ შენი თავი

სიძედ გვინდა, ნაწნავები მოხსენი თუკი მამის სულს დაიფიცებს.

სასიძო მეფის შვილმა ზუსტად შეასრულა დარიგება და ცეცხლმფრქვევი დევის უნცროსი ქალიშვილი შეირთო ცოლად. თავი მიანებეს ცეცხლისმფრქვევობას. ცოლი სახლის საქმეებით იყო გართობილი. ხან კერავდა, ხან რეცხავდა და ამშვენებდა სასახლეს. ქმარისათვის გასაგები იყო, რომ სასახლისათვის რაიმე ავეჯი ან მორთობილობა საკმარისი იყო და მხოლოდ მფრინავი ცხენით სანადიროდ დადიოდა ხშირად. მხოლოდ ორნი იყვნენ ამ ვეებერთელა სასახლეში, რაც ხანდისხან მოწყვნილობას იწვევდა, განსაკუთრებით ქალში. მაგრამ მაინც თავს ბედნიერად თვლიდა. ამათგან სამხრეთით, ცხრა მთის იქით არსებობდა ძლიერი მეფე - ინდოსტანისა. მეფე უცოლო იყო. მეფეს ბევრმა ბევრი რჩევა-დარიგება მისცა, თუ ვინ შეერთო. ბოლოს ერთმა მონადირემ ურჩია, რომ შეერთო დევის ულამაზესი ცეცხლისმფრქვევი ქალიშვილი.

მეფემ დალაღებს გამოუცხადებინა, ვინც მას ცეცხლმფრქვევს მომიყვანს, მისი წონის ოქროთი დავაჯილდოვებ. აი, აღმოჩნდა კუდიანი, მოხუცი ქალი, რომელმაც იკისრა ამ საშიში საქმის შესრულება. ის ჩაჯდა თავისი თალისმიან ჭურში, იქნია ბოლო, აფრინდა ჭური და ჩაჯდა ცეცხლმფრქვევ ქალის სასახლის ახლო-მახლოდ. კუდიანმა დედაბერმა გამოიცვალა სახე - გახდა ახალგაზრდა ქალიშვილი. ცოტახნის სიარულის შემდეგ იგი შეხვდა მეფის შვილს, რომელიც სანადიროდ დაფრინავდა აქაურობაში. კუდიანმა გააცნო ამ ქალის ვინაობა, თავისი თავი კი გაუსალა ობოლ ქალიშვილად. მეფის შვილმა წინადადება მისცა, თუკი ის მისი ცოლი იქნება - ე.ი. გოგოდ იმუშავენს, მას უხვად დააჯილდოებდა. კუდიანსაც ეს უნდოდა. მეფის შვილმა გოგო აიყვანა ცხენზე და წამოიყვანა სასახლეში. ცხენი შფოთავდა, მაგრამ ყურადღება არ მიაქციეს. გააცნო ერთი მეორეს ეს ახალი “მეგობრები” და ორთავენი ძლიერი კმაყოფილები დარჩენ. პატარძალს მოსამსახურე გაუჩნდა და დიდათ განთავისუფლდა საშინაო საქმეებისაგან.

მეფის შვილი ისევ ნადირობით იყო გართული, ქალები კი ერთფეროვან, მოსაწყენ საქმეებით ბეზრდებოდნენ.

გადიოდა დრონი და მათი მდგომარეობა კი არ იცვლებოდა. ერთ დღეს, როდესაც ქმარი სანადიროდ წასულიყო, ქალბატონმა უბრძანა, ცოტაოდენი ვისეირნოთ. კუდიან დედაბერსაც ეს უნდოდა. გავიდენ სასახლიდან. ცოტათი სიარულის შემდეგ - "გოგომ" ბოდიში მოითხოვა, თქვენ თუ დასაღევ წყალს მოითხოვთ მე რით უნდა დაგაღვეინოთ? დაიწყებდა თავისი თავი და იკურცხლა სასახლისაკენ ოქროს კრუშკის მოსატანად (მაშრაფის).

სასახლეში კედელზე ეკიდა ხმალი. თუკი ამ ხმალს ამოიღებდი ქარქაშიდან, მეფის შვილი უსულოდ დარჩებოდა. აი, კუდიანმა ეს იცოდა. ამოიღო ხმალი ქარქაშიდან და შორს ისროლა. აიღო ოქროს მაშრაფა და სირობილით დაენია ქალბატონს. კუდიანმა ქალბატონი ბევრი ატარა და მიიყვანა იმ ადგილას, სადაც მისი მფრინავი თილისმიანი ქვევრი იყო შენახული. მოგზაურმა ქალებმა აღმოიჩინეს ეს ქვევრი და შიგ ჩაიხედეს. ნახეს ორი საუკეთესო ვაშლი. "გოგომ" ეს ვაშლები ვერ ამოიღო, რადგან მხველი და უხეში რამ იყო. ქალბატონმა ჩაყო ხელი, რომ ამოეღო ვაშლები. ამ დროს კუდიანმა თავისი ქალბატონს ფეხებზე მოჰკიდა ხელი და შიგ ჭურში ჩასვა. თვითონაც გამოიცვალა სახე და იქნია კუდი. დაიძრა ქოთანს და ცხრა მთის გადაფრენის შემდეგ ჩაჯდა ინდოსტანის მეფის სასახლეში. კუდიანმა დედაბერმა დევის ქალიშვილი ჩააბარა ინდოსტანის მეფეს და მიიღო აღთქმული თავისი წონის ოქრო.

გადიოდა დღენი. ქალბატონი არ თანხმდებოდა მეფის ცოლობაზე. ის ფიქრობდა, რომ მისი ქმარი მას უშველიდა და ამიტომ აჭიანურებდა. მეფე ნერვიულობდა. ქალბატონი ღელავდა. დევების სიძე კი არსად არ ჩანდა.

მეფის შვილის პირველი და მეორე დევის ქალიშვილების სტუმრობიდან გასვლის შემდეგ კარგახანი გასულიყო. უფროსმა დევექალიშვილებმა გადანყვიტეს ენახულათ უნცროსი და და გაეგოთ მათი მოწყობილი გეგმების შედეგები. დიდი ხნის უნახავმა დებმა შესაფერისი საჩუქრებით ესტუმრენ უნცროსი ქალიშვილის სასახლეს, მაგრამ არც ქალიშვილი და არც მეფის შვილი არსად იყო. თავლაში ცხენიც არ იყო. სასახლის მიდამოების დათვა-

ლიერებისას აღმოჩნდა რომ სიძის ხმალი ქარქაშიდან ამოღებულ-
ლი და გადანასროლილი იყო სანაგვეში. ერთმა დამ ერთი მეორემ
მეორე საქმეები გადაალაგა სასახლეში და ხმალის განმენდის
შემდეგ ისიც ჩადეს ქარქაშში. და გლოვა ტირილით დაბრუნდენ
თავ-თავიანთი სასახლეებში.

ხმალის ქარქაშში ჩადებისთანავე სიძემ სული მოითქვა. დაის-
რისა თვალები და ამოამთქნარა, რამდენს ხანს მიძინიაო. ადგო-
მისთანავე მარდად ახტა ცხენზე. ცხენი, რომელიც 39 დღეა მის
თავს დასტრიალებდა და თვალცრემლიანი მიწას თხრიდა წინა
ფეხებით ალაპარაკდა “ჰეი, შენ უხასიათო ადამიანის შვილო,
რატომ არ უკვირდები ამ ჩემი თვალებით შექმნილ ტბას? ნუთუ
ერთჯერ ხელის წამოსმის ღირსი არა ვარ?” მეფის შვილმა მო-
ინდომა ჩამოჯდომა, მაგრამ ცხენმა დაუმატა, “ისწრაფე, დღეს
უკანასკნელი დღეა, ქალბატონს გართმევნო” და მოუყო ყვე-
ლაფერი, რაც ხდებოდა მეფის შვილის ძილში ყოფნის დროს და
ადრეც. “აქედან იქ დიდი საფრენი გზაა, - უთხრა ცხენმა. - შუა-
ში ცხრა მთაა, ეცადე, დეზები ისე დამარტყა, რომ ორთავე ფერ-
დებიდან სისხლი გამომივიდეს, რომ მალლა ფრენა შეეძლოო. თუ
არა და შეიძლება შუაგზაზე მთებში დავრჩეთო”.

მეფის შვილმა ცხენის დარიგებისამებრ ჰკრა დეზები ისე,
რომ ცხენს ორთავე ფერდიდან სისხლი გამოუვიდა. აფრინდა,
გაერია ღრუბლებში და ცხრა მთის გადაფრენის შემდეგ მივიდა
იმ ქალაქში, სადაც იმყოფებოდა მისი ცოლი.

მეფის შვილმა ესტუმრა ვიცლა ლარიბ დედაბერს და ამ ქალს
სთხოვა, აი, ჩემი ბეჭედი, რაიმეფრად სასწრაფოდ უნდა აჩვენო
მეფის საცოლესო და უხვ ჯილდოს მიიღებო. დედაბერმა შეძლო
ამ ბეჭედის ჩვენება მეფის საცოლესათვის.

დედაბერმა მეფის შვილს მოუტანა ამბავი, რომ მეფის საცო-
ლეს ორმოცი დღეა მეფეს ასეთი წინადადება მოუცია: თუკი ქა-
ლაქის ერთ-ერთ თავისუფალ უბანში მარმარილოსაგან ააშენებს
აბანოს, აი, ამ აბანოში ვიბანავებ და მის შემდეგ კი დაგემორჩილ-
დები. მეფემ ის აბანო ააშენა და მისი საცოლე დღეს იქ უნდა იბა-
ნავოსო. ქმარს შემოუთვალა, გზის ნაპირზე ქვაზე ასულ მდგო-

მარეობაში დამიცადოს და გადმოხტეს ჩემს ცხენზე და წელზე მაგრად მომკიდოს, თორემ გვიანი იქნებაო!

ასეც მოხდა. მეფის საცოლე წავიდა აბანოში, იბანავა და მობრუნების დროს, დევქალის ქმარის დარიგებისამებრ, გზის ნაპირზე ავიდა მაღალ ქვაზე და მისი ცოლი თავისი ცეცხლის მფრქვევ ცხენით გამოვლის დროს ახტა ცხენზე, ორთავე ხელებით მაგრად მოეხვია საყვარელ ცოლს, ცოლმა ჰკრა დეხები და აფრინდა ცის პირველ სართულზე. იტრიალა ამ ქალაქის ირგვლივ სამჯერ და დაუნყო ცეცხლის დანვიმება ისეთი სიმკაცრითა, რომ ერთი საათის შემდეგ ქალაქი ნაცარტუტად იყო ქცეული, რის შემდეგაც გადაფრინდნენ ცოლქმარნი ძველ სასახლეზე და განაგრძენ ტკბილი ცხოვრება.

ქატო იქა, ქბილი აქა, ჭირი იქა, ლხინი აქა.

ნაამბობი კოსტა კოპაძესი, 66 წლის კოლმეურნე.

მრი ძმანი

იყო და აღარა იყო რა, ღმერთის უკეთესი რაღა იქნებოდა, იყო ერთი ქერივი ქალი, რომელსაც ჰყავდა უფროსი და უნცროსი შვილები. უფროსი შვილი ნორმალური ჭკუისა იყო, უნცროსი კი ჭკვაზე ცოტა აფრაკად იყო - სულელი. ამათ ჰყავდათ მხოლოდ ერთი ძროხა, ისიც შავი, ურქო და კუდა იყო. თანახმად დედის დარიგებისა, უფროსი შვილს ვაჭრობა, თესვა-მომკა, ბალის მოვლა ევალებოდა, აფრაკას კი - ძროხის ძოება, წყლის მოტანა, შემით მომარაგება. დედა კი საშინაო საქმეებს განაგებდა.

ერთ-ერთ უბედურ დღეს შვილებს მოუკვდათ დედა. ნათესავ-მეზობლების დახმარებით დამარხეს დედა. სახლი დარჩა უუფროსოდ. აფრაკ ძმას ხან ადრე, ხან გვიან მიჰყავდა ძროხა საბალახოდ. ერთ დრეს საძოვარზე მყოფმა უნცროსმა ძმამ ძროხა სვეტთან მიაბარა. მიაბა და თვითონ ამხანაგებთან სათამაშოდ წავიდა. ძროხა მგლებმა შეჭამეს. მეორე დღეს მოაგონდა, რომ ძროხა მიბარებული ჰყავდა სვეტისათვის და წავიდა მოსაყვანად, რადგან დღეს ქალაქში წასული ძმა მოსასვლელი იყო. წავიდა იმ სვეტთან, მაგრამ ძროხა აღარ იყო. სვეტო, რა უყავი ჩემი

შავკუდაო? გაჰყიდე განა? ხმა არ ისმოდა. გულმოსული აფრაკი ნავიდა სახლში, მოიტანა ნაჯახი ე.ი. პატარა ცული და ძირფესვიანად ამოთხარა ხე სიბრაზით. ხის ძირიდან ორი ქოთანი ოქრო გამოვიდა. აფრაკმა ერთი ქოთანი - ხურჯუნის⁷⁴ ერთ თვალში, მეორე კი მეორე თვალში ჩაყარა და გაუდგა სახლის გზას. ამასობაში დაღამებულია. მთვარის სინათლე აკაშკაშებდა დედამინას. უცბად უკან გაიხედა, ჩრდილი გამოჩნდა. რაო, შენც გაიგე რომ ოქრო მაქვს განა? აჰა, ჩაიკვნესე და გაეთრიეო, ერთი ჭაჭვი ოქრო ამოუგდო და მისცა თავისი ჩრდილს, რომელიც მათხოვარი ეგონა. ამ “მათხოვარს” მრავალჯერ მისცა ოქრო, ისე რომ სახლში მოსვლამდე ხურჯუნის ერთი მხარე გაცალიერებული იყო. ქალაქიდან მეორე დღეს დაბრუნებულმა უფროსმა ჭკვიანმა ძმამ ხურჯუნის ერთი თვალი ოქროთი სავსე რომ დაინახა, შეშინდა, რომ აფრაკმა ალბათ რაიმე უბედურება დამართა, გაჰყიდა ყველაფერი და გაექცა იქაურობას. შვიდი დღე და ღამე იარა და ბოლოს მარტოდმარტო შეეხიზნა ტყეში, ერთ სასახლეს. ამ დროს აფრაკი ძმაც დეენია. ამ სასახლეში არა კაცი არ იყო შიგ. ბოლოს ერთ სახლში ავადმყოფი მწოლიარე დედაბერი დახვდათ. უფროსმა ძმას გაუნდო თავიანთი ვინაობა და სამშობლოდან გამოქცევის მიზეზები. დედაბერმაც უთხრა, რომ მე ვარ შვიდი დევის დედა და ისინი მალე მოვლენო. ძმებს შეშინდათ დევებისაგან, რომ არ შეგვჭამონო. დედაბერმა ისინი ცალკე ოთახში შეინახა. როცა შვიდნი ძმანი დევნი მოვიდნენ, ჰკითხეს: დედა, ადამიანის შვილის სუნია სასახლეში? კი შვილებო, მაგრამ მე ისინი ვიშვილეო და გააცნო იმათი თავი დევებს და ისინიც გახდნენ დევების ძმანი.

ყველას ჰქონდა თავისი საქმე. აფრაკ ძმას მისცეს დედაბრისათვის მოვლა-სამსახურის საქმე. ეს უნცროსი ძმა აფრაკაი დედას მონდომებით უვლიდა და ემსახურებოდა მწოლიარე დედაბერს. ერთ დღეს იფიქრა, დედაბერს ფაფა ეყვარება, რადგან რბილია და ლეჭვა არ სჭირდებაო და დაამზადა ფაფა დიდი რაო-

⁷⁴ხურჯუნი - ხურჯინი (დიალ.)

დენობით ერბოც დაადნო და მძინარე დედაბერს გაღებულ პირში ერთბაშად ჩაუსხა. ამით დედაბერმა სული ღმერთს ჩააბარა და პირისახე დაღრეჰჯილი დარჩა. აფრაკას ეგონა, რომ ჩემ დედობილს ძალზე ეამა ერბოს ჭამა და ახლა ფაფასაც თხოულობსო და ძალით ჩატენა ცხელი ფაფაც.

რამოდენიმე ხნის შემდეგ იფიქრა, სანამ ძმები მოვლენ, მანამ კარგად დავბან ჩემს დედობილსო და ადუღებულ ქვაბში ჩასვა, “დაჰბანა” და ისევ დაანვინა ლოგინში.

რატომღაც დღეს აფრაკის უფროსი მმიშარა ძმა უფრო ადრე მოსულა სამუშაოდან, ვიდრე დევის შვილები. მოსვლისთანავე, როცა დაინახა, რომ დეების დედა მკვდარია, დაღრეჰჯილი და მთელი ტყავიც ლოპოდ იყო გადაქცეული, შეშინებულმა ხელი მოჰკიდა აფრაკას და უთხრა, სანამ დევის შვილები მოვიდნენ, თავს ვუშველოთო და გასწიეს გაურკვეველი მიმართულებით ისე, რომ დედის შვილებმა დიდხანს ეძებეს, მაგრამ ვერ მიაგნეს.

ჭირი იქა, ლხინი აქა, ქატო იქა, ქბილი აქა. ამინ!

შაჰპაზ აბულაძეს ნაამბობი, 54 წლის კოლნევი

მამის ანდერძის წინააღმდეგ

იყო და არა იყო რა, ღმერთის უკეთესი რალა იქნებოდა, დროის ერთში ერთ მოზრდილ სოფელში იყო ცნობილი ექიმბაში, ლომანოზა. ლომანოზას იცნობდა შორეულ სოფლების ადამიანებიც. იგი იმდენად ჭკვიერი იყო, რომ ვისაც თავი სტკიოდა, ვისაც რაიმე ცხოვრების გასაჭირი ჰქონდა, ყველა ლომანოზასთან მოდიოდა რჩევა დარიგებისათვის.

ლომანოზა ხანში შესული იყო და სიკვდილის კარზე იდგა. ლომანოზას ჰყავდა ერთადერთი ვაჟი, რომელიც ახალგაზრდობის გამო ჯერ არ იყო დასახლებული. ლომანოზამ ანდერძი დაუტოვა შვილს, რომ “ახალ მოსახლისაგან ვალს და ზარმაცი ოჯახიდან ქალს ნუ აიყვანო”. შვილმა მამის სიკვდილის შემდეგ ბევრი ფიქრის შემდეგ დაადგინა, რომ განზრახ მინდა დავამტკიცო მამაჩემი მართლაც ბრძენი იყო თუ არა და შეირთო ღარიბის ქალიშვილი. ქორწილისათვის ისესხა ახალ მოსახლისაგან ფული.

არაფერს არ ამჩნევდა. ბრძენი ექიმბაშის შვილმა ვერ მოითმინა და ერთ დღეს გადანყვიტა, მოეკლა ცხვარი, შეენახა საბზელში და ცოლი გაეშინჯა. “ცოლო, კაცი მომიკვდა ხელში, ტომარაში ჩავაგდე და საბზელში შეეინახე. არ გაგინყრეს ღმერთი და არავისთან არ ილაპარაკო”. ცოლმა თანხმობა მისცა. ამ საიდუმლოებას არავის არ ვეტყვიო.

მეორე დღეს, მზის ამოსვლამდე ჯერ დედასთან წავიდა და შემდეგ მეზობლები ინახულა, დაბრუნდა თუ არა სახლში, ისევ ვერ მოითმინა ცოლმა და ცალი კასრი ცალი კოკა აიღო და წყაროზე წყლის მოსატანად წავიდა. ჯერ რამოდენიმეს თავისი რიგი მისცა ზრდილობისათვის, რადგან ეს პატარძალია. ბოლოს ღრმად ამოიოხრა ისე, რომ შესამჩნევი გახდა მისი ამოოხრება. ჰკითხეს თუ რაშია საქმე, რატომ ხარ დაღვრემილიო? თუ არავის არ ეტყვი, გეტყვითო. ყველამ ერთ ხმად პირობა მისცა. ზოგმა დაიფიცა კიდევაც, რომ არავის არ ეტყოდენ. სწორედ დედაც ასე დააფიცა და მეზობლებიც, რომ არავის არ ეტყოდენ და ახლა, ამათი ფიციც რახან დასაჯერებელი გახდა, მოუყო. თუ ღმერთი გნამთ, არავის არ უთხრათ და არ დაგვლუპოთო. მაგრამ გუშინ ყანაში ჩემს ქმარს ხელში კაცი შემოაკვდა, მანაც შეშინებულმა ჩადო ტომარაში და ჩვენს საბზელში შეინახაო. მრავალმა მრავალნაირად იფიქრა და იმსჯელა. შუა დღესას მეფემ გამოგზავნა იასაულები, ექიმბაში ლომანოზას შვილი და მის საბზელში ტომარაში მყოფი მკვდარი კაცი მომგვარეთო. მეფის კაცებმა ხელად შეასრულეს მეფის ბრძანება.

მეფემ ჰკითხვა ლომანოზას შვილს, სადაა კაცი, რომელიც მოჰკალიო? ლომანოზას შვილმა უპასუხა: ყველა თქვენთაგანისთვის ცნობილმა მამაჩემმა ანდერძი დამიტოვა, ზარმაცი ოჯახის ქალიშვილს ნუ შეირთავ და ახლად დასახლებულისაგან ვალს ნუ აიღებო. მამაჩემის სიტყვის დასამტკიცებლად ტომარაში, რომლის პირიც შეკერილი მქონდა, ჩავდევი შიგ ცხვრის ხორცი და ზარმაცი ოჯახისაგან შერთული ჩემს საყვარელი ცოლის შემონებისათვის იგი მოვატყუეო. აი, ეს მინდოდა, თუ რამდენად მართალი იყო მამაჩემი. აი, ეხლა სასახლის გარეთამდე კარებამდე

მომყვა იმ ახალ დასახლებულმა მეზობელმა, რომლისაგანაც საშინჯელად ავიღე ვალი და როცა გაიგეს, რომ მე მიჭერდენ, მიუხედავად იმისა, რომ სახლში ყველაფერი მქონდა მისი ვალის გასასტუმრებლად, მან იარაღების წინაშე სული ყელზე მომიყვანა: მომეცი ჩემი ვალი და სადაც გინდა იქ წადიო, ე.ი. მან მე ერთ დროს, როცა მომყავდენ სამსჯავროზე, მაშინ კი არ დემეხმარა, არამედ ამტკიცებდა, რომ ვარ ნამდვილი ბოროტი, კაცის მკელელი და არამზადაო. აი, რისთვის ჩავიდინე მე ყველა ესაო.

მეფემ მოუსმინა, მოუწონა ამ ახალგაზრდას შინჯვის გზები და გაანთავისუფლა სასჯელისაგან.

ჭირი იქა, ლხინი აქა, ქატო იქა, ქბილი აქა. ამინ!

ისა ჩილაშვილის ნაამბობი 62 წლის კოლმეურენ

განვრთნა მთავარია თუ შთამომავლობა - ჯიში?

იყო და აღარა იყო რა, ღმერთზე უკეთესი რაღა იქნებოდა! იყო ერთი ჭაღარა, დარბაისელი, ბრძენი, პატივმოყვარე, დიდებული მეფე. იგი ყოველ კვირას მოინგევდა თავის მრჩეველებს და რომელიმე სადაო საკითხს გაარჩევიანებდა ხოლმე.

აი, დღესაც მის სასახლის საკრებო დარბაზში მოგროვილი იყო ყველა ვეზირი და სწავლულები. მეფემ ამ კრებას ასეთი შეკითხვა მისცა: განვრთნა ჯიშს დაიმორჩილებს, თუ ჯიში განვრთნას? უმრავლესობამ გამოსთქვა აზრი, ჯიშს დასძლევს აღზრდა - გამოწვრთვნაო. უმცირესობა ჯიშის პირველობის თვალსაზრისზე იდგა.

მეფემ კიდევ ერთი კვირა ნება მისცა კამათის გაგრძელები-სა. დისკუსია გაგრძელდა მეორე კვირასაც. ერთმა სწავლულთაგანმა კრებას სთხოვა მესამე კვირის დისკუსია ჩემს სახლში განვაგრძოთ და პრაქტიკულად დარწმუნდებით, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონია აღზრდასაო. ერთმა მოწინააღმდეგეთაგანმა გაუგო, რომ მას სახლში ჰყოლია გამოწვრთნილი კატა, რომლისთვისაც სუფრის გაშლა და აკრება უსწავლებიათ.

შემდგომი კამათისათვის ერთმა ვეზირ - სწავლულმა თავისი დარბაზი მოამზადა. დღეს კამათში გამარჯვების ერთადერთი

იმედი იყო მისი გამონჭრთნილი კატა. მან ამ კვირაში უფრო მეტად გაანჭრთნა.

აი გათენდა კვირა დღეც. მეფის ამაღლამ დაიძრა დანიშნული ადგილისაკენ, სადაც უნდა გადანყდეს ოთხი კვირის დისკუსიის შედეგები.

მეფის პირველმა ვეზირმა როცა გაუგო, რომ მონინალმდევე ვეზირს იმედი ქონდა კატის განჭრთნილობით მოეგო საქმე, ამიტომ ამანაც დაიჭირა ერთი თავგი, და ჩაიდო ყუთით ჯიბეში.

მივიდნენ დანიშნულ ადგილას. ყველამ თავ თავიანთ ადგილი დაიკავა. მეფემ გახსნა კამათი. მასპინძელმა სიტყვა აიღო და დაუძახა ოქროსფერ კატას. კატამ სტუმრებს სათითაო ჭიქა დაურიგა. სტუმრებს უსაზღვროდ გაუკვირდათ კატის მოქმედება. დაინყეს კამათი. ყველა ამართლებდა ალზრდას, პირველობას ანიჭებდა. საკითხი დასასრულს უახლოვდებოდა. ყველაფერი გასაგები იყო. აბა ვის რა დარჩენოდა კიდევ, საამისოდ ეთქვა. განა არაა საკვირველი, რომ კატას ადამიანის მოვალეობა შეუსრულებია? მაშ გასაგები იყო, რომ ალზრდა მდგომილა ჯიბეში, რადგან კატის ჯიბმა თუ არ იცის ლაქიობა, ალზრდით შეიძლება დასძლიოს მის ჯიბს პასიობა და გახდეს სულ სხვა ვინემ მისი ჯიბია.

საქმელი გათავდა. საკითხიც გადანყვეტილსა ჰგავდა.

სწავლულმა თავმომწონედ უბრძანა თავის კატას: “აბა, ჩემო კატავ, დაალაგე სუფრა და ჭიქეულობა ისევ თავზე ტარებით წაიღეო”. კატას, როცა დიდ თეფშზე დანყობილი მრავალი ჭიქა მიჰქონდა, ამ დროს უფროსმა ვეზირმა ჯიბედან ამოიღო ყუთი და თავგი გადაისროლა ისე, რომ კატას ენახა. კატამ, დაინახა თუ არა თავგი, მიაგდო შუშეულობა და ყველა დაანტვრია. თვითონ კი გაიქცა თავგის დასაჭერად. მიატოვა კრებული და დაუნყო დაჭერილი თავგის ათამაშება. ამ დროს უთხრა უფროსმა ვეზირმა, აბა ვინაა კიდევ ჩემი აზრის წინააღმდეგი?

ამის მნახველმა მეფემ მოიწონა ვეზირის ოსტატურად საქმის მოგება და თვით მეფემაც დაიცვა ვეზირი შემდეგი დასკვნითი სიტყვებით.

არ ჩვევია ჯიში მისი,
არ შეჯდება მწყერი ხესა.
ქატო იქა, ქბილი აქა.
ჭირი იქა, ლხინი აქა.

*77 წლის მენისქვილე
პაპა აზირაშვილის ნათქვამიდან*

ძროს კვერთხი

იყო და არა იყო რა, ღმერთზე უკეთესი რალა იქნებოდა, დრო-ის ერთში იყო ერთი მეფე, რომელმაც ერთ მშვენიერ დღეს შემდეგი ახირებული განცხადება გამოაცხადა: ვინც ასეთ ტყვილს ილაპარაკებს, რომ დამარწმუნოს, ჩემს ოქროს კვერთხს ვაჩუქებო, თუ არადა თავს მოვკვეთავო. გამოჩნდა მრავალი მეტყვილეები, რომლებმაც იმსხვერპლა თავისი თავი და შვილები - ობლად, ცოლები ქერივებად დასტოვა, მეგობრები კი - ნადვლიანად. აღმოჩნდა მწყემსი, რომელიც სიღარიბით მობეზრებული იყო და გაჰბედა მეფისათვის ტყვილის ლაპარაკი.

- ბედნიერო ხელმწიფევ, აი ქვევრი, რომელიც თქვენ წინაშე მომიტანია. ამ ქვევრით მამაჩემს ათი ფუთი ოქრო ჰქონდა შენახული. განსვენებულ მამა თქვენს ათი ფუთი ოქრო დასჭირებია და მამა ჩემს ეს ოქრო უსესხებია მამა თქვენისათვისო.

მეფემ უარყო: ეს ხომ ტყვილიაო! მაშინ მწყემსმა მოუგო, თუ ეს ტყვილია მომეცი თქვენი ოქროს კვერთხიო. მოხდენილი ტყვილისთვისო, ეს ხომ თქვენი პირობა იყო და, რომ ვერ მომეხერხებია ტყვილის ლაპარაკი, ხომ უნდა მოგეკლა ჩემი თავიო. ამით მწყემსმა მოუგო მეფეს ოქროს კვერთხი.

ჭირი იქა, ლხინი აქა.
ქატო იქა, ქბილი აქა. ამინ!

*79 წლის კოლმეურნე ტეპკა
გზირიშვილის ნაამბობი*

სამი ქაჩალი

იყო და აღარა იყო რა, ღმერთზე უკეთესი რაღა იქნებოდა, დროის ერთში იყო სამი ქაჩალი, რომლებიც თავიანთი სიავეთა და ტყვილებით მოსვენებას აღარ აძლევდენ მეზობლებს. სიავეში უფროსი ქაჩალი უნცროსებსაც ანუხებდა. ერთ-ერთ დღეს უფროსი ქაჩალი მოკვდა. დასაფლავებისათვის შვილმა წისქვილში ერთი ტომარა ხორბალი წაიღო დასაფქვევად. ხელად იქ გაჩნდნენ უნცროსი ქაჩლები, ახალგაზრდას ურჩიეს, რომ მამის სულის საცხონებლად აქაც, წისქვილშიაც პატარა პური უნდა ეჭმევიათ ხალხს. მოუტანეს ვეებერთელა, გობი ჩაუყარეს ქბილი, ჩაუსხეს წყალი და ცომი რბილი გამოვიდა. ნორმალური ცომის მისაღებად მოუმატებინეს ქბილი ჭარბად და ცომი მაგარი შეიქმნა. მოუმატეს წყალი და რბილი გახდა და ა. შ.

ისე რომ ყველა ქბილი ცომად გადააქცევიან და დახარჯეს სულ. ახალგაზრდა სახლში ხელცარიელი დაბრუნდა. დედამ ურჩია, შვილო ჩვენი ხარი გაჰყიდე და ხარჯები ამით დავფაროთო. ბიჭმა ხარი წაიყვანა ბაზარში, სადაც ნაკლები ფასი მისცეს. აი, აქაც გამოჩნდა ორთავე ქაჩალი და ურჩიეს, თუ ხარს კუდსაც და რქებს მოაცილებდა, ხარი დიდფასად გაიყიდებოდა. ბიჭმა დაუჯერა და ხარს რქები და კუდი მოაცილა, რითაც ისევ აზარალეს და იცინეს.

ქაჩლები იმიტომ ემტერებოდნენ ამ ახალგაზრდასა, რომ ამისი მამა მათ ყოველმხრივ ერევოდა და ჩაგრავდა.

ახალგაზრდამ გაუგო მათი გულისნადები. დედამისთან შეთანხმების შემდეგ აიღო საქონლის ნაწლავები, შიგ ჩაასხა სისხლი და დედამისს წელზე მოახვია. დაიპატიჟა ქაჩალი ბიძიები. ქეიფის მსვლელობაში დედამისს სთხოვა, დედა! მე დუდუკს დავკვრავ, შენც ითამაშეო, მინდა, რომ “ბიძიები” ვასიამოვნოო. დედამ უარი უთხრა თამაშზე, მოხუცებულობა მოიმიზეზა. შვილმა, ვითომდა გულმოსულმა, აიღო ხანჯალი და დედამის მუცელში გაუყარა. ადრე შეხვეულ ნაწლავებიდან სისხლი გამოვიდა. ქაჩლები კი ტკბებოდნენ. ეგონათ, რომ ბავშვს დედა მოაკვლევინეს.

ახალგაზრდამ კი აიღო დუდუკი და დაიწყო დაკვრა. ამ ხმაზე მოხუცი ადგა და დაიწყო ცეკვა. ქაჩლებს ეგონათ, რომ ამ დუდუკშია რაცხა ძალა და ეს თილისმიანი დუდუკი ორი ხარის ფასად იყიდეს. უნდოდათ, რომ დიდად პატივცემულ სტუმართან მოეკლათ ცოლები და სტუმრებისთვისაც და ცოლებისთვისაც ეჩვენებიათ ამ დუდუკის ძალა და ჯადოსნური სასწაული. აი, ასეც მოექცენ, ცოლებიც დახოცეს და სასამართლოსაც ათასნაირი უბედურობით გადარჩენ და თქვეს:

ამ ახალგაზრდას მამამის გადაუჭარბებია, საჭიროა მისი მოსპობაო. მის სახლში მოსვლისთანავე დაიჭირეს ეს ყმანვილი, ჩასვეს ტომარაში, ტომრის პირი თოკით შეკვრეს, გადაიკიდეს ზურგზე და წავიდნენ დიდი მდინარის ღრმა ადგილისკენ ბიჭის დასახრჩობად. გზაზე მათ შეხვდათ მეცხვარე, რომელსაც მოპარეს კრავი, მისი შეწვისა და ჭამამდე ტომარაში მყოფი ბიჭი ახლო-მახლო ბალახებში დამალეს. იმ დროს, როდესაც ქაჩლები მეცხვარისაგან მალულად კრავის ხორცს მიირთმევდნენ, ცხვრის ფარის ერთი ნაწილი შეჩერდა ერთ ალაგას, სადაც თურმე ტომრით ბიჭი იყო დამალული, ცხვრები დაფრთხნენ, მეცხვარე მივიდა, გახსნა ტომარა და აღმოჩნდა ბიჭი! ეს ყმანვილი კი. ყვიროდა: “არ მინდა! მეფის სიძედ არ გავხდები! მე სხვა მიყვარს!” მეცხვარემ ჰკითხა: რას იძახი? რაშია საქმეო? ყმანვილმა უთხრა: “თქვენ გინდათ, რომ მეფის სიძედ გამხადოთ? არ მინდა!”

ასეთი “არ მინდა-ს ძახილით მეცხვარემ დაარწმუნა, რომ მეფის კაცებს უნდათ ეს ყმანვილი მეფის სიძედ გახადონ, ამ ყმანვილს კი არ ნდომებია, რადგან მას თავისი საყვარელი ჰყოლია. მეცხვარემ უთხრა, მაშ შენს მაგივრად მე გავხდები მეფის სიძედ. შენ გამოდი, მწყემსი გახდი, მე წავალ შენს მაგივრად. ასეც მოხდა. ქაჩლებმა გაბრიყვებული მწყემსი გადააგდეს ღრმა მდინარეში და სიცილი მოაყარეს ქაჩლებმა, შენ თუ ცოლები მოგვაკვლევინე, არც შენ დარჩები ცოცხალიო. სინამდვილეში კი, ბიჭი მეცხვარის ტანისამოსში დადიოდა. რამოდენიმე დღე ქაჩლები დაიმაღნენ, რომ პასუხი არ აგებინონო. რამოდენიმე დღის შემდეგ ორთავე ქაჩალი წააწყდა მათ მეძებრს, რომელიც დახრჩო-

ბილი ეგულეობდათ. ჰკითხეს:

- შენ უფროსი ქაჩლის შვილი ხარ?

- კი,- უპასუხა ყმანვილმა.

- მერე როგორ მოხდა და ცოცხალი გამოხვედი პირ-შეკრული ტომრის შიგნიდანო?

- არ ვიცი, რით უნდა გადაგიხადოთ თქვენი სიკეთე. იქ მდინარის ძირას თურმე ცხოვრობდა მეცხვარეთა მამამთავარი და აი მან მაჩუქა ეს ფარაო.

- შენ ხომ ჩვენი უფროსი ძმის შვილი ხარ, ქენ სიკეთე და ჩვენც გადაგვასროლე იმ ადგილას, ეგებ ამ სიღარიბეს გადავრჩეთო.

- დიდი სიამოვნებით, მაგრამ თანახმად ჩემი გაგებისა, ის კაცი უხვი მოწყალეა იმათთვის, ვისაც პირშეკერილ ტომარაში დაინახავს.

- მაშ ჯერ მე ჩამსვი ტომარაში და გადამასროლე იმ მეცხვარეთა მამამთავართან.

- არა, არა. ჯერ მე, - მიუგო უნცროსმა ქაჩალმა. ამრიგად. ქაჩლების თხოვნისამებრ, ორთავენი ცალ-ცალკე ჩასვა ტომარებში, ნააკერა ტომრების პირები და გადაისროლა მდინარის ღრმა ადგილას ცხვრის ფარის საშოვნელად. რითაც ეს ყმანვილი გადარჩა ამ ორ ქაჩლის მუდმივი მტრობას.

ჭირი იქა, ლხინი აქა.

ქატო იქა, ქბილი აქა. ამინ!

*45 წლის კოლმეურნე პეტრე ტეპოს ძე აბულაძე
ან აბულათ კანფეს ნაამბობი*

ოქროსტანიანი ბიჭი

იყო და აღარა იყო რა, ღმერთზე უკეთესი რაღა იქნებოდა, დროის ერთში იყო უშვილო მეფე. იგი, თუმცა მთელი ქვეყნის წამლობას მიმართა, მაგრამ ამაოდ.

ერთ მშვენიერ დღეს, შვილის შეძენის მიზნით, თავისი ცოლი-თურთ გაეშურა შორეულ აბანოში. ამ აბანოდან დაბრუნებისას

მეფეს შეხვდა უხუცესი, ვიცლა ბერი. ბერმა მიმართა მეფეს.

-ბედნიერო ხელმწიფევ, რა განუხებს, რომ ნალველი დაგჩნია სახეზედაცო. მეფემ დაუმალა.

-მადლობა ღმერთს არაფერი არ მაკლიაო.

-ღმერთს ერთი შვილიც რომ მიეცა შენთვის, რაღას იზამდი სამადლოდო.

-ჩემი სიმდიდრის ნახევარს დავხარჯავდიო.

-მაშ, თუ ასეა, აი, თქვენ ერთი ვაშლი, საღამოს დაწოლისას ნახევარი შენ შეჭამე, ნახევარი კი შენს ცოლს აჭამე და შვილი გეყოლებათ, მხოლოდ სახელი მე დამარქმევინეო. შენგან სხვა არაფერი არ მინდა.

მეფემ პირობა მისცა. ვაშლი გამოართვა მეფემა და ბერი იქვე დაიკარგა. გაოცდენ მეფე და დედოფალი. სახლში დაბრუნებისას, გარიგების თანახმად, დაწოლაზე ადრე გათაღეს ვაშლი და ნახევარი - მეფემ, ნახევარი კი დედოფალმა ჭამეს. გავიდა დრო - ცხრა დღე, ცხრა თვე, ცხრა საათიც და დაიბადა მშვენიერი შესახედავი ვაჟი. მეფე უკვე თავის თავს ქვეყნის უბედნიერესი მეფეთა შორის სთვლიდა.

ვაჟი კი იზრდებოდა ისე, როგორც შეშვენის მეფის შვილს. ვაჟი უკვე 15 წლისა გახდა ისე, რომ ჯერაც უსახელოდ დადის, რადგან მეფემ მოხუც ბერს პირობა მისცა, რომ სახელს, ბერი დაარქმევს. და, აი, უკვე 15 წელია ბერიც არა ჩანს, ბავშვიც უსახელოდ დაიარება. ნუხდა მეფე, ნუხდნენ ვეზირებიც, არანაკლებ ნუხდა თვით ყმანვილი, რომელიც ყველასაგან განირჩეოდა სილამაზე-სიკოხტაობით, მარა უსახელო იყო დღესაც.

ვეზირებმა აიყოლიეს მეფე, გაატეხინეს ფიცი და მოიწვიეს დარბაზი მეფის შვილის სახელის დასარქმევად. სახელის დარქმევასთან დაკავშირებული ლხინი გაგრძელდა გვიან ღამემდე. მოულოდნელად მეფის დარბაზში გაჩნდა ის ბერი, რომელმაც მეფეს ვაშლი მისცა და რომელსაც მეფემ პირობა მისცა, რომ სახელს შენ დაგარქმევინებო. ბერმა მოულოცა ქორწილი - ლხინი. საკმაოდ დროის მასლაათის შემდეგ ყველამ მიმართა ბერს, აბა სახელი თქვენ დაარქვითო.

მოიყვანეს მეფის შვილი. ჩააცვეს საკვირაო ტანთსაცმელი და ყმანვილი წარდგა ბერის წინაშე. ყველა დუმდა.

-ამ ყმანვილს ერქმევა ოქრო - გამოაცხადა ბერმა და მოჰკიდა ქამარზე ხელი თუ არა, უჩინარი გახდენ ბერიცა და ყმაცვილიც.

მეფემ ოთხივე მხარეს კაცები გაგზავნა, დიდხანს ეძებეს, მაგრამ უშედეგოდ. დღესაც კი არ იციან, საით გაჰქრენ ბერი ან ბავშვი.

ბერმა ბავშვი ჩაიყვანა მიწის ქვეშა საკუთარ ქვეყანაში, სადაც სიუხვე და უკაცური იყო. ბერს თმაზე მუდამ ეკიდა ასი გასაღები ასი სახლისა.

ერთ დღეს შემთხვევით ბერს გასაღები სახლში დარჩენოდა, ამ ყმანვილმა ზოგი გასაღებით გააღო ზოგი სახლი და აღმოჩნდა, რომ ყოველი სახლი თავისთვის ცალკე სამოთხეს წარმოადგენდა. ერთში აღმოჩნდა ერთ-ერთი მეფის ასული, რომელიც ისეთავე მოტყუების წესით მოეყვანა ბერს. ამ ქალიშვილის ნაამბობიდან გამოირკვა, რომ ეს ბერი მუდამ თვის ბოლოს ასეთი წესით მოყვანილ ერთ ადამიანის შვილსა ჭამდა, და ძვლებს კი მეორმოცდაათე სახლში მყოფ ლომებსა და მგლებს აჭმევდა.

ეს ყმანვილი და ქალიშვილი ერთი მეორის ვინაობის გაცნობის შემდეგ ფიცი დასდეს და დაძმობილდენ.

დამ უთხრა ამას, აი ამ თვის ბოლოს რიგი ჩემია. მე უნდა შემეჭამოს ბერმაო. შემდეგ კი შენი რიგი იქნებაო.

ამ ახალმა დაძმადნაფიცებმა გადაწყვიტეს, რომ მოხუცი ბერი მოეკლათ და ამ საიდუმლო ქვეყნიდან გადარჩენილიყვნენ. ასეც მოიქცნენ. ძმამ ბერი თავისივე ხმლით ორად დააპო ძილის დროს და დარჩენ დაძმანი თავისუფალი. დამ პირველი ოთახის გასაღები აიღო, გაუღო პირველი ოთახი და ძმას მისცა ორი თეთრი ბალანი. ამ ორ თეთრ ბალანს ერთჯერ თუ ჩამოჰკრავ ერთმანეთს, შენს წინ გამოჩნდება ტარტაროზი და გეტყვის მიბრძანდითო. რასაც უბრძანებ, იმას შეასრულებს. ორჯერ თუ ჩამოჰკრავ, შენს წინ გამოჩნდება ცხენი, რომლის უნაგირზევეა ჩამოკიდებული ხმალი, ხანჯალი და ტანისამოსიც. სამჯერ თუ ჩამოჰკრავ, გამოჩნდება ოქროსთმიანი ვერძი. თუ შეაჯდები და ინატრებ რაიმე ადგილს, იქ წაგიყვანსო. შეთანხმების შემდეგ ბაღნები აიღო და

სამჯერ ჩამოჰკრა ერთმანეთს. გამოჩნდა ოქროს ვერძი, შეაჯდა და ინატრა მზიან ქვეყანაში წამიყვანეო! ვერძი დაიძრა, აფრინდა და თვალის დახამხამებაზე მზიან ქვეყანაში აღმოჩნდენ. ვერძი გამოუშვა. კაი ხანს იარა და მეცხვარეს შეხვდა. მისგან გაიგო, თუ ეს რა ქვეყანაა. მეცხვარეს გაუცვალა თავისი ძვირფასი ტანთსაცმელი და ცოტათი სიარულის შემდეგ ვიცლა მებოსტნეს შეხვდა. ამ მებოსტნესთან კაიხელა საუბრის შემდეგ ყმანვილი დათანხმდა მებოსტნისათვის მოჯამაგირედ ემუშავნა. ეს მეფის-შვილი, ახლა მოჯამაგირემ, როდესაც ბერი მოჰკლა უსინათლო ქვეყანაში, იქ ერთ-ერთ ოთახში ოქროს წყაროს წყალით იბანავა და მთელი მისი ტანი - კანი ოქროდ გადაიქცა. აქ მებოსტნესთან ამას მალავდა.

ერთხელ, როდესაც მდინარეში მარტო ბანაობდა, შემთხვევით, მეფის უნცროსმა ქალიშვილმა ნახა იგი და იმდენად შეუყვარდა, რომ კინალამ გადაირია სიყვარულით.

მეფეს სამი ქალიშვილი ჰყავდა. სამთავე გაუთხოვრები იყვნენ. უნცროსმა დამ საიდუმლო თათბირი მოიწვია დებისა და გადასწყვიტეს მამისაგან გათხოვების ნებართვის აღება. ამისთვის მიმართეს შემდეგ ხერხს: იყიდეს სამი საზამთრო. პირველი ყველაზე დიდი მთლიანად დამპალი იყო. მეორე, საშუალო სიდიდისა, ნახევრად დამპალი იყო და მესამე, ყველაზე უნცროსი დროულად მომწიფებული იყო. უფროს ვეზირს გაუზიარეს თავიანთი გულის ნადები და მისივე ხელით დაუგზავნეს მეფეს. უფროსმა ვეზირმა, მეფის წინაშე დაჩოქილმა, დაანყო სუფრაზე ეს საზამთროები და გადახედა მეფეს.

-რაშია საქმე, ვეზირო? რად დაგჭირდა დამპალი საზამთროს ჩემთან შემოტანა?

-ბედნიერო და დიდებული მეფევ, თქვენმა ქალიშვილებმა გამოგიგზავნეს. ეს გამოცანა ყოფილა.

-მაშ, მომინვევია დარბაზი. დე, ჩემი ქალიშვილების ბედის გადწყვეტაში დარბაზმა ითათბიროსო.

მეფის ბრძანებისამებრ მოიწვიეს დარბაზი. უფროსმა ვეზირმა დარბაზის სამსჯელო საგნად გადააქცია ეს სამი საზამთრო:

დიდი - დამპალი, საშუალო - ნახევარდამპალი, პატარა - დროულად მოწიფული. ერთმა ვეზირმა შემდეგი დასკვნა გამოიტანა:

-საზამთროები მეფის ქალიშვილებია. უფროსს დრო გასვლია ისე, რომ დამპალ საზამთროს ამსგავსებენ. საშუალო საზამთრო საშუალო ქალიშვილის მაჩვენებელია, ე.ი. ნახევრად დრო გასულია. და ბოლოს მესამე, მწიფე საზამთრო უნცროსი ქალიშვილის მაჩვენებელია. გამომდინარე აქედან, დიდებულმა და ბედნიერმა ხელმწიფემ თუ ინება, თუმცა დრო გასულია, მაგრამ ჯობს გვიან ვიდრე არასოდესო და მოვნახოთ სასიძოებო.

ყველამ თანხმობა გამოუცხადა. ამათ დაეთანხმა მეფეც.

დალალებმა გამოაცხადეს: მეფე ქალიშვილებს ათხოვებს. ხვალ ყველა სრულწლოვანმა მამაკაცმა უნდა გაიაროს მეფის სასახლის ბალკონის წინ, ქალიშვილებს ხელში ოქროს ბურთი აქვთ, ვისაც ქმრად მოისურვებს, მას ესვრის ოქროს ბურთსაო!

ამრიგითი არჩევით აირჩია ორმა უფროსმა ქალიშვილმა თავისი საქმრო. მესამემ კი ბევრი ეძება, მაგრამ არ მოვიდა ოქროს ბიჭი. უნცროსი ქალიშვილი კი დგას და არავის არ ირჩევს.

- ბედნიერო ქალბატონო ყველა მოქალაქემ გამოიარა. რას უცდი, რომ არ ირჩევ საქმროსაო?

- არა, კიდევ არის მამაკაცებო.

აღმოჩნდა, რომ მებოსტნის “ქაჩალი” მოჯამაგირე დარჩენილიყო. ამანაც რომ გაიარა, მას ესროლა ოქროს ბურთი უნცროსმა ქალიშვილმა.

ამრიგად მებოსტნის “ქაჩალი” მოჯამაგირე გახდა მეფის უნცროსი სიძე. ეს ამბავი ქვეყანამ გაიგო. მეფის მტრებმა იხარეს, მეგობრები წუხდნენ. მეფემ არც კი გაიკარა სასახლის ახლოს. მეფის ქალიშვილი კი სულიერად კმაყოფილი იყო, რადგან მისი ქმარი ოქროსტანისა იყო და მასში უსაზღვრო საიდუმლო იმდენი იყო, ცოლმა კი ჯერ საამისოდ არაფერი არ იცოდა.

“ქაჩალი” სიძე მეფის სასახლისაგან გარიყულად ცხოვრობდა. გავიდა დრო და ერთ მშვენიერ დღეს მეფის თავს დაატყდა უბედურება. მეზობელმა მეფემ ომი გამოუცხადა. ომი უკვე ორ კვირას გრძელდებოდა, თანდათანობით მტერი სასახლეს უახ-

ლოვდებოდა, დიდებულები და მეფის სიძეები უკვე სასახლიდან გაქცეულიყვნენ ცოლშვილიანად. “ქაჩალი” სიძე კი შორიდან იცქირებოდა ამ სანახაობას.

“ქაჩალმა” ჯიბედან ამოიღო ორი ბალანი ერთი მეორეს ორჯერ გადაჰკრა - წამოუცვა და მასთან გაჩნდა ლურჯა ცხენი, შესაფერი იარაღითა და ტანისამოსით. “ქაჩალი” ორ წუთში ღვთის რაინდად გადაიქცა და გასწია ფრონტისაკენ. დაეხმარა სიმამრის ჯარებსა და დაამარცხა მტრის ლაშქარი. მხოლოდ ერთი თითი დაზიანებული იყო მტრის ხმლითა. მეფემ, შორიდან მოთვალთვალეების საშუალებით, ყველაფერი გაიგო ამ რაინდის წყალობის შესახებ და პირადათ შეხვდა მას. როცა შეამჩნია, რომ მას თითი ჰქონდა დაზიანებული და სისხლი სდიოდა, მეფემ თავისი აბრეშუმის პლატოკით - ხელმანდილით შეუხვია. ცოტათი საუბრის შემდეგ რაინდი უკვე აღარ იყო, მტერიც დამარცხებული იყო, მეფე კი ზეიმისათვის ემზადებოდა. გამარჯვების ამბავის გაგების შემდეგ დიდებულები გაქცევიდან დაბრუნდნენ ზეიმში მონაწილეობის მისაღებად.

ოქრო ბიჭი დაბრუნდა თავის ქოხში, ისევ ძველი ტანისამოსით. ცოლს კი ომის შესახებ არაფერი არ უთქვამს. სამეფოს ტერიტორიაში ხმა დადიოდა, რომ ვიცლა უცნობ რაინდს მოუგია ომი, თორემ სამეფო აღარ იქნებოდაო.

რამოდენიმე მშვიდობიანი წლების შემდეგ ბედნიერ მეფეს ავადმყოფობა დაჩემდა. ვერავინ ეხმარებოდა. ბოლოს ექიმებმა დაასკვნეს, რომ მეფე გაჯამრთელდებოდა, თუკი იგი ლომების რძით დაიბანდა ტანსა და ათ დღეს დილდილობით დალევდა ლომების რძესაო. ხსნა არსად იყო.

მეფის ორი დიდებული სიძენი თავ-თავიანთი ამალებით გასწიეს მთებისა და ველებისაკენ, იქნებ ეშოვათ ლომის რძე.

“ქაჩალი” სიძემ გამოიძახა თავისი ლურჯა ცხენი ვერცხლისფერი ტანისამოსით და ხმალ - ხანჯალით. შეჯდა ლურჯაზე, მოუარა მკერდი და ქვისლების წინ წადგა. ამათმა უამბეს თავიანთი გაჭირვება და ლომის რძის შოვნაში დახმარება სთხოვეს.

-მე შემიძლია ლომის რძის შოვნა, მხოლოდ სამაგიეროს გა-

დახდაზე თუ უარს არ იტყვით. უფროსი ქვისლები დათანხმდენ ყველაფერზე.

მაშ ასე, მიუხედავად იმის, რომ თქვენ დიდებულები ყოფილხართ, მაგრამ სანამ ორთავენის საჯდომზე დალს არ დაგისვამთ, ისე ვერ მოგცემთ ლომის რძესაო. ქვისლები დათანხმდენ ამ “რაინდის” წინადადებასა და თვითო ჯერი დალი დაუსვა რაინდმა დიდებულთა საჯდომებზე. ოქროს ბიჭმა მოწველა გარეული თხები და გაატანა, აი, თქვენ ლომის რძეო.

გახარებული ქვისლების სიხარული დიდხანს არ გაგრძელდა, აღმოჩნდა, რომ ეს რძე გარეული თხებისა ყოფილა.

ოქრო ბიჭმა კი ჩავიდა უსინათლო ქვეყანაში. დობილს აცნობა, რომ მას ლომის რძე სჭიროდა, რომლიდანაც ათი ცივით სავსე მოწველეს, თავისი დობილიც თან წაიყვანა და წარდგა სიმამრი მეფის წინაშე თავისი რძითა და დობილით. ოქრო ბიჭმა ჯერ მეფეს აცნობა თავისი თავგადასავალი, ომის მოგებაც, უფროსი თავმომწონე ქვისლებისათვის დალი დასმა, რადგან ისინი თავიანთ თავს მაღლა იჭერდენ, და აი ჩემი დობილიც, რომელიც უსინათლო ქვეყნიდან მომიყვანიაო. გახარებული მეფე უწამლოდ გაჯანმრთელდა. შვიდი დღე და ღამე ქეიფი გრძელდებოდა. და, ამრიგად, ბედნიერი მეფის ბედნიერი სიძე გამარჯვებული დარჩა ყველგან.

ლხინი აქა, ჭირი იქა,
ქბილი აქა, ქატო იქა. ამინ!

*ივანე - იონა ყულჯანიშვილი, 80 წლის კოლმეურნე,
სკოლის დარაჯი*

სამი ღანი

იყო და აღარა იყო რა, ღვთის უკეთესი რაღა იქნებოდა, ერთ დროს იყო ბრძენი მეფე, რომელიც მონდომებული იყო თავისი ქვეყანა შეესწავლა ისე, რომ თავისი თვალებით ენახა ყველაფერი რაც იყო და რაც ხდებოდა ყოველგვარი სხვა პირების გამოუცემლად, სხვის ჩაურევლად. მეფემ გადაწყვიტა, ჯერ ქალაქი დაეკლო ფეხით თავისი ვეზირებით, უმთავრესად ღამ-ღამე.

ასეც მოიქცა.

ქალაქის აღმოსავლეთით ერთსართულიან სახლიდან შუალამის 12 საათზე სინათლე გამოდიოდა. სახლის შუაში იდგა ლამპა. გარს ერტყა სამი მშვენიერი ქალიშვილი, რომელნიც წინდას ქსოვდნენ. ესენი მეჯღანის ობლები იყვნენ. დიდხანს ილაპარაკეს, ილაზღანდარეს, და იტრაბახეს კიდევაც. უფროსმა დამ სთქვა: მე რომ მეფემ შემირთოს, ქსოვაში ვერავინ მაჯობებს, გავაკვირვებ ქვეყანას. ისეთ ხალიჩას მოვქსოვ, რომ გაშლისას ზედ მოთავსდეს მეფის მთელი ასკარ⁷⁵ - ლაშქარიო და ნახევარი კიდეც ცარიელი დარჩესო. საშუალო დამ იტრაბახა: მე რომ მეფის ცოლი გაეხდე, ერთი ქვაბი საჭმლით მთელ მის ამაღლას გავაძღობ და ქვაბში საჭმელი მაინც ხელუხლებელი იყოსო. უნცროსმა დამ სთქვა: მეფე რომ ჩემი ქმარი იყოს, ისეთ შვილებს დავბადებ, რომ ოქროს ქორიანები იყვნენო.

-ვეზირო გესმის? ჩაინერე ამ სახლის მისამართი! რამდენი ხანია ამ სინათლის გამო აქ მოსულიყო მეფე და თავისივე ყურებით ისმენდა ყოველ ნაამბობს დებისა.

დილა გათენდა. მეფე იჯდა სასახლეში, ტახტზე. ვეზირები გარს ერტყოდნენ. კარებიდან შემოიყვანეს სამი ქალიშვილი.

-ნუხანდელი შენი ლაპარაკი სასწაულმომქმედი ხალიჩის ქსოვის შესახებ მართალია? - ჰკითხა მეფემ.

-დიახ, ბედნიერო ხელმწიფევ, - უპასუხა უფროსმა დამ.

-შენი ერთი ქვაბით ქვეყნის ძღომაც მართალია?

-მართალია, ბრძენო, - უპასუხა საშუალო დამ.

-შენ რას იტყვი მშვენიერებავ?

-რაც გაგიგონიათ, მაგას ვერაფერს ვერ დაუჟმატებ, - განითლებით უპასუხა უნცროსმა დამ.

გამოცდების შედეგად უფროსმა დამ ხალიჩა ვერ მოქსოვა, ისე, რასაც ჰპირდებოდა. ვერც საშუალო დამ გააძღო ერთი ქვაბი საჭმელით მეფის მთელი ამაღლა. მეფემ უნცროსი და შეირთო, როგორც ყველაზე ლამაზი, ცხრა თვის შემდეგ დალოგინდა უნ-

75. ასკარ (თურქ.) - ჯარისკაცი

ცროსი და. ორი ტყუპი ბიჭი შეეძინა, რომლების თავებიც ოქროსანი იყვნენ.

რამდენი ხანია უფროსმა დებმა გადანყვიტეს მოემზადები-ნათ ძაღლის ლეკვები და უნცროს დას ბავშვი შესძენდა თუ არა, გაეცვალათ ძაღლის ლეკვებში. ნამდვილი მეფის ბავშვები კი კიდობანით გადაესროლათ მდინარეში.

შუალამე იყო. კუდიანმა დედაბერმა ამბავი მოუტანა უფროს დებს, რომ მეფის ცოლმა ოქროს ქოჩრიანი ტყუპები შეიძინა, მაგრამ თქვენი დარიგების თანახმად შევცავლე ძაღლის ლეკვებშიო. უფროსი და ფიქრობდა, თუ შემდეგში რა ექნათ.

გავიდა ერთი კვირა და მეფე დაბრუნდა ნადირობიდან. უმაღ-ვე ბრძანება გასცა ცოლის გაშვებისა და მისი ოთხი გზამავალი გზაჯვარედინზე სვეტზე დაებათ. აგრეთვე, ნაბრძანევი იყო, რომ ვინც აქედან გაივლიდა, დაეფურთხნა და ჩაექოლა ძაღლის ლეკვების შეძენისათვის თავისი ყოფილი ცოლი.

გაიმარჯვეს დებმა. უნცროს დას ოქროს შვილები, რომ ყო-ლოდა, უფროსები ხომ სამუდამოდ დამცირდებოდენ. ეხლა კი ისინი ხარობდენ და უნცროსი სამარცხვინო ბოძზეა მიკრული სამუდამოდ.

საშუალო ხნის, მაღალი ტანის, შავი უშვილო მეზადე დღესაც ადრეანად ჩასულიყო სათევზაოდ მდინარეზე. ბადის რამოდენი-მედ სროლის შემდეგ მიუახლოვდა ერთ ძეწნის ტირიფის ძირას. მოულოდნელად დაინახა ძეწნის ძირას, მორევში ტრიალებდა კი-დობანი. მეთევზემ კარგა ხნის წვალების შემდეგ ამოიღო ეს კი-დობანი, ფრთხილად გახსნა და რას ხედავს!! ოქროს ქოჩორა ორი ქორფა ბავშვი აღმოაჩინა. მეზადურემ შეაჩერა თევზაობა. აღტა-ცებულმა კიდობნიანად მოირბინა ცოლთან. ამ დღის შემდეგ ამ მეთევზის სახლში თითქოს მუდმივი ქორწილი იყო. მეთევზე და მისი ცოლი უკვე მშობლები გახდენ. დაიწყეს ამ ბიჭების მზრუნ-ველობით აღზრდა. ყველას ეგონა, რომ ეს ბავშვები მართლაც მეზადურის ღვიძლი შვილები იქნენ. ეს საიდუმლოება მხოლოდ ცოლმა და ქმარმა იცოდა.

გადაიარა თექვსმეტმა წელმა. მეფე ჩვეულებრივად ნადი-

რობიდან ბრუნდებოდა. გზა მდინარის პირას გადიოდა, სადაც ჩრდილქვეშ იჯდა მოხუცი, ძველი მეზადური და შვილების თევზაობას უყურებდა და ტკბებოდა მათი ყურებით. ყმანვილებს კი მარჯვედ ესწავლათ “მამის” ხელობა - მეზადურობა. მეფემ შეამჩნია, რომ ეს ყმანვილები რაღაც არაჩვეულებრივნი იყვნენ. ორთავეს თმები-ქოჩრები ოქროსავით ბრჭყვიალებდა. მეფემ ეს ყმანვილები და მათი მშობლები დაიბარა სასახლეში. გამოძიების შედეგად აღმოჩნდნენ მეფის შვილები. მეფემ სამარცხვინო ბოძიდან გაანთავისუფლა ბავშვების დედა, სასტიკად დასაჯა ცოლის დები და კუდიანი დედაბერი. გამართა დიდი ნადიმი. მეთევზეც დიდძალი სიმდიდრით დაასაჩუქრა. და დაიწყო ბედნიერად ცხოვრება.

ქბილი აქა, ქატო იქა,
ლხინი აქა, ჭირი იქა. ამინ!

*მასწავლებელი ყადიმ ჰასანის ძე ბარათაშვილის
ნაამბობი, რომელსაც ასეთნაირად უსწავლია
მამამისი ჰასან ბარათაშვილისაგან.*

ბეჟისნარა

იყო და აღარა იყო რა, ღვთის უკეთესი რაღა იქნებოდა, იყო ერთი მეფე, რომელიც ბედნიერად თვლიდა თავის თავს იმიტომ, რომ გადაჭარბებული მდიდარი იყო. მთელი ქვეყნის ვაჭრები და სოვდაგრები მას ბაჟს უხდიდნენ, რადგან ყველა სავაჭრო ქალაქები მისი იყო და ყველა სავაჭრო გზები მის ტერიტორიაზე გადიოდა.

მის ხაზინებში ცარიელი ადგილი არ იყო დარჩენილი. ზოგი ხაზინა ოქროთი, ზოგი ბრილიანტითა, ზოგი ლალითა და სხვათი სავსე იყო. გარდა იმისა, რომ მან მთელი სამეფო მიიღო მამამისისგან, როგორც მემკვიდრემ, თვითონაც მრავალი ომი აწარმოა და კვლავ გამდიდრდა.

მრავალი სახელმწიფომას ემორჩილებოდა. მისგან თხოვდნენ შველასაც და დახმარებასაც. მისი ეშინოდა დიდებულებსაც და

მდაბიოებსაც.

რამდენადაც მდიდარი, ბრძენი და ძლევამოსილი იყო, იმდენად უბედურად თვლიდა თავს, რადგან არ ჰყავდა საკუთარი მემკვიდრე. ჰყავდა მხოლოდ ერთადერთი ქალიშვილი, რომელსაც მეფედ არ მიიღებდა ხალხი სქესის გამო. ამიტომ მეფე დაინტერესდა თავისი ქალიშვილის ბედით.

ნაშუადღევი იყო. ქალაქში მიმავალ გზის პირას, ხიდის თავზე ჭაღარა იჯდა, რომელიც სწერდა და ნაჭერ-ნაჭერ ქაღალდებს მიმავალ მდინარეში ჰყრიდა. მგზავრები და ხალხიც თავთავიანთი საქმით იყვნენ გართული. ჭაღარა კალმოსანთან შეჩერდა ორი გლეხურად ჩაცმულ მგზავრი, რომლებმაც მიესალმნენ და ჰკითხეს: რა სარგებელი გაქვს ამ ქაღალდის ნაჭრების დაწერითა და მდინარეში ჩაგდებათ.

- ბატონო დიდებული ხელმწიფე. მე ვწერ ხალხის ბედებსა და ვუშვებ წყალში, შენ რომ მეფე ხარ, ეს ჩემი დაწერილია. ეს დიდებული რომ ვეზირობს - ისიც. აი, მდინარის გაღმა მელორე რომაა, ისიცა და სხვა ყველ-ყველას ბედი ჩემი ხელით იწერება.

- რა იცით, თუ მე მეფე ვარ?

- ჩემთვის ნათელია, - მიუგო მოხუცმა.

- ალბათ ისიც გეცოდინება, თუ რა მიზნით დავდივარ? -

ჰკითხა მოგზაურმა.

- თქვენ მეფეთა მეფე ბრძანდებით, მემკვიდრედ ვაჟი არა გყავთ. ერთადერთი ქალიშვილი, რომლის ბედიც თქვენ ესეოდენ გაინტერესებთ, ეკუთნის თქვენი ქალაქის მენახირის სახლად დაბადებულ ვაჟს.

მეფემ გაიგო მენახირის (მეჯოგის) მისამართი და დაღამებისას ესტუმრა მას. მენახირემ გაუმასპინძლდა რითაც შეეძლო უცხო მგზავრებს. ვახშმის შემდეგ მგზავრმა ხანგრძლივი მოფერებით შეისყიდა მენახირისაგან მისი აკვანში მწოლიარე ვაჟი. მეორე დღეს, წასვლისას, თან წაიყვანეს მენახირის შვილიც. გზა ადიდებულ მდინარეზე გადიოდა. მეფემ ეს მომავალი სიძე მდინარის აზვირთებულ ტალღებს მიუგდო. თანაც სიცილი მიაყოლა ვიცლა უსაქმო ქარაფშუტა მოხუცის “ბედისწერას”. მეფე გახა-

რებული დაბრუნდა სასახლეში და განაგრძო მეფობა.

გადირობინა ოცმა წელმა. მეფის ქალიშვილების მაჭანკლები ხშირდებიან. მეფე ყველას წუნობს, წერვილობს, რჩევას არავისგან არ თხოულობს. მეფე, თავისი მოხუცი ვეზირითურთ, ტან-გადაცმული გლეხის ფორმაში ისევ მიმართეს იმავე ბედის-მწერავ მოხუცს.

-მოხუცო, ჩემი ქალიშვილი ვის ერგება ეხლა?

- ისევ იმას, მენისქვილის შვილს.

მეფემ გაიგო მენისქვილის მისამართი. ესტუმრა მას. ხანგრძლივი საუბრის შემდეგ მეფეს სასიძო არ მოეწონა. შეეჯავრა და განიზრახა ეს ყმანვილი მოეკვლევინებია.

მეფემ თავის ცოლს წერილი მოსწერა და ამ ყმანვილს გაატანა. წერილში ეწერა: “ამ ქალაღდის მომტანი დაუყოვნებლივ მოაკვლევინე.” ყმანვილმა კითხვა არ იცოდა. ჩაიდო წერილი ჯიბეში. ხანგრძლივი სიარულის შემდეგ მივიდა დანიშნულ ქალაქში, გზაზე დაქანცულმა ყმანვილმა ქალაქის ნაპირას ამწვანებულ ბაღში შევიდა და დასასვენებლად წამოწვა მოლზე. ზედმეტი დაქანცულობის გამო წამოიძინა. ამ დროს მეფის ქალიშვილი ბაღში სეირნობის დროს წააწყდა მძინარე ყმანვილს. ვინაობის გაგების მიზნით ჯიბეები გააჩხრეკინა და აღმოაჩინა, რომ მამამისი წერილს გზავნის დედამისს. საქმის შინაარსი წერილით გაიგო. მეფის ქალიშვილმა დახია მამამისის გამოგზავნილი წერილი და თვითონ დასწერა მამამისი სახელით, რომ “ამ წერილის მომტანს ჩემი ქალიშვილი მიეცი და სამ დღეში ქორწინება დაამთავრე ჩემს მოსვლამდე”. წერილი ჩაუდო მძინარეს ჯიბეში და წავიდა.

მენისქვილის შვილმა წერილი მიუტანა მეფის ცოლს. მეფის ცოლმა დაუყოვნებლივ გაუმართა ქორწილი. სამი დღის შემდეგ მეფე დაბრუნდა სასახლეში. მეფეს მიულოცეს ქალიშვილის გაბედნიერება.

მეფის გეგმა სასიძოს მოკვლა იყო. მისი გეგმის წინააღმდეგ ქორწილი კი დამთავრებულა. მეფემ გამოიძია საქმის ვითარება და დანებდა.

სიძეს გამოკითხვისას აღმოჩნდა, რომ იგი შუაში არაა. მეფემ

მენისქვილე დაიბარა და გამოიძია, რომ მენისქვილემ, ოცი წლის წინეთ ეს ბიჭი წისქვილის რუში, ჩვრებში შეფუთული უნახავს. აღუზრდია ისე, რომ ყმანვილს არც კი გაუგია, თუ ვისი შვილია. ბოლოს ვეზირმა და მეფემ დარწმუნდენ, რომ ახალ სიძე-ვაჟი - ეს მენისქვილის შვილი კი არა, მენახირის შვილია, რომელიც ხუთი თვის ასაკში გადაუგდეს მდინარის აზვირთებულ ტალღებს. რამდენადაც შეეცადენ, რომ წინააღმდეგობა გაენიათ, ველარა გახდენ რასა. ბედისწერამ გაიმარჯვა.

ქბილი აქა, ქატო იქა,
ლხინი აქა, ტირილი იქა. ამინ!

*იონა - ივანე ყულჯანიშვილი
- ბულარა, 80 წლის კოლმეურნე*

მენშევიკების ბატონობის პერიოდი - ეს ძმათა სისხლის ღვრის პერიოდი რომ იყო, ეს ხომ უდავოა.

1919 წლის იანვრის სუსხიანი ზამთარი იყო. უდის სამხრეთით მდებარე მაღლობებზე მყოფ აკოფებიდან შეუნყვეტელი სროლა სწარმოებდა თოფებისა, ტყვიამფრქვევებისა და სხვა სახის იარაღებისა. ღამის პირველ საათამდე განუწყვეტელი სროლა მატულობდა! უცბად მდგომარეობა შეიცვალა. მენშევიკებმა მოხსნეს პოზიცია, კავშირგაბმულობის საშუალებები სასწრაფოდ დაგრუხეს და მოსახლეობისაგან მალულად გარბოდენ ახალციხისკენ.

მენშევიკების წინააღმდეგ ისროდა ბანდა, რომელიც ჩამოყალიბებული იყო თურქი სამხედრო პირების მეთაურობით ფოცხოვისა და ქობლიანელი ბეგების მხარდაჭერით (ფოცხოვინდიღირში ხიმშიაშვილები, ქობლიანში, ბენარაში სარვალბეგი ხერხეულიძეების მსგავსები), სადაც შედიოდნენ კულაკები და ავაზაკები, როლებსაც არავითარი კეთილი ზრახვები არ ჰქონდათ.

აი, ასეთი ავაზაკებთან ბრძოლაში მენშევიკებმა ზურგი უჩვენეს. სოფელში შემოცვივდა ავაზაკთა ბრბო მაშინ, როდესაც უკვე მოსახლეობაც გაქცეული ან თავშეფარებული იყო საიმედო ადგილებში.

ასეთ არეულ დროს იორდანეს ქალიაშვილის ოჯახმა ვერ მოახერხა ვერც გაქცევა სხვებთან ერთად ახალციხეში, ვერც თავი შეაფარა მეზობელ მუსლუმანებს, როგორც სხვებმა. უკვე სახლიდან გამოსვლა სიკვდილს ნიშნავდა. თუ სახლში დარჩებოდნენ, ესეც სიკვდილით დამთავრდებოდა. მუხტასიმ ბერიძემ გაიგო მეზობლის გასაჭირი და შეიარაღებული დაუნყო ქალიაშვილის ოჯახის დაცვა დღედაღამ. ასე გავიდა 10 დღე. ერთ ღამეს შეიარაღებულმა ავაზაკებმა ძალით მოინდომეს სახლში შემოჭრა, რისთვისაც მეზობლის გულისათვის მუხტასიმ ბერიძემ მოჰკლა ერთი თურქი ზემდეგი და ერთი ჯარისკაცი დაჭრა. სოფლის მხარდაჭერით მუხტოც და ქალიაშვილის ოჯახიც უვნებლად გა-

დარჩენ. აი, ამ ამბების შემდეგ თურქების ხელმძღვანელობით შეგროვილ ამ ხროვასაც და თურქებსაც სძულდათ ჩვენი სოფლის მუსლუმანობა.

თითქმის ყოველ მუსლუმანთა ოჯახში 3-5 სული თავს იფარავდა ჩვენ სახლში თავშესაფარად შემოსული იყო 15 სული, მათ შორის, ბაბუნაშვილი ივანე - 24-25 წლის იყო მაშინ. თურქების ცხენოსანთა რაზმის უფროსმა ჩემს სახლში როცა ნახა ეს მოყვანილი ლამაზი ახალგაზრდა, ხელად მისი მოკვლა გადაწყვიტა. დედაჩემმა ათაძე გულანდარმა ჩემი თავი და ჩემი და მიუგვარა და სთხოვა, თუ ჩემს სახლში კაცის მოკვლა აუცილებელია, აი ჩემი ბავშვები, ესენი შემინირებიაო; ივანე ბაბუნაშვილი უნდა გვაჩუქო. ხანგრძლივი მუდართა და ბაბუაჩემის შევერცხლილი ხმლის ჩუქების შემდეგ, ეს მხეცი მშვიდობიანად გავიდა ჩვენი სახლიდან.

1921 წლის თებერვლის თვე იყო, როდესაც სოფ. წარბასთუბნის მხრიდან ათასი ცხენოსანი დაუპატიჟებლად გვესტუმრენ. ესენი იყვნენ ქემალისტები ქაზიმ ყარა ბექირ-ფაშას არმიის ნაწილი, რომელსაც ყარსის, არტაანის სომეხი მოსახლეობა დაუნდობლად მოსპო და სამუდამო ზიზლი დაიმსახურა ამიერკავკასიის მოსახლეობაში. ამ ცხენოსანთა ნაწილის პირადი შემადგენლობის სულიერი დაცემა და მორალური გახრწნა იქამდე მიჩვეულ იყო, რომ ძალმომრეობით მამაკაცებთანაც კი ინტიმური კავშირის დაჭერას არ ერიდებოდენ. აი ამ ჯალათების ხურჯინები სავსე იყო აწიოკებულ სომეხი მოსახლეობის განძეულებითა.

ყოველ ოჯახში ჩასახლებული იყო 3-5 სუვარი - ცხენოსანი. ვაი იმ დიასახლისს, ვინც გაბედავდა დაუნებელი საჭმლის მირთმევას ამ “ვაჟბატონებისათვის”. იჩივლებ? ვისთან? ქემალისტები მორალურად გადაგვარებული გზის მგზავრნი, ეს სულიერი მახინჯები შესძულდა უდის მოსახლეობას. მათი ჩადენილი უთვალავი ბარბაროსობის აღწერაც კი ღრღნის ადამიანის გულსა და ღვიძლს. მაშინ 12 წლისა ვიყავი. მარტის თვის დასაწყისში ნავიდნენ.

ჩვენ სოფელში ქართულად IV კლასის დამთავრების შემდეგ,

თანახმად მშობლების სურვილისა, არტაანში, სადაც დედიდან ბიძია ცხოვრობდა, წავედი სასწავლებლად თურქულ ენაზე, სადაც დავყავი 1923-1926 წლებში და ვისწავლე I-IV კლასებში.

არტაანის პანსიონში, სადაც 1924-1926 წლებში ვსწავლობდი, მასწავლებლები დაცივნით “გურჯი ოღლის” მეძახოდენ.

1925 წელს, შემოდგომაზე, მონაფეთა კომიტეტს ვირჩევდით. კომიტეტის შემადგენლობაში ასარჩევად ერთ-ერთმა მონაფემ ჩემი თავიც დაასახელა. ამის გულისათვის სკოლის გამგემ ის მონაფე გალანძღა .

“ხარის შვილო, ჩვენ ქართველების ბავშვების არჩევნებს ვახდენთ თუ თურქებისაო”, და იმ ოთახიდან მეც გამაგდო და ისიც ვინც დამისახელა.

ამ სასწავლო წლის დამთავრების შემდეგ არც კი დავბრუნდი არტაანის სკოლაში, მიუხედავად იმისა, რომ სკოლის დასამთავრებლად დამრჩა მეხუთე კლასი (იქ დაწყებითი სკოლები ხუთ კლასიანია). მეხუთე კლასი მაშინ უდევს გახსნილი იყო და სწავლა ქართულ ენაზე გავაგრძელე.

სასიამოვნო მოსაგონარია 1926-1928 წლები, როცა ვსწავლობდი ჩემსავე სოფელში, მშობლიურ წრეში. მაშინ გაიხსნა გლეხთა ახალგაზრდობის სკოლა. ისტორიის საგნის ნაცვლად, “საზოგადოებათ მეცნიერებას” ვსწავლობდით. ჩვენი მასწავლებელი იყო პავლე ხუბუტია. ზრდილობისა და ყოფაქცევის ნიმუში იყო ეს ახალგაზრდა მასწავლებელი. 1926 წლის ოქტომბრის თვე იდგა. მაშინ სამი თვის ალკკ-ს წევრობის სტაჟი მქონდა.

ნინა ძიძიგური ეს მხნე, ახოვანი ბოლშევიკი ქალი სასწავლო ნაწილის გამგედ იყო კომუნისტურ უნივერსიტეტში. ის თავისი სიტყვებში და საუბრებში გვასწავლიდა, რომ “ჩვენ ვეკუთვნით ჯერ პარტიასა და შემდეგ საკუთარ თავს”-ო. ეს ადამიანი დიდ ყურადღებას აქცევდა ინტერნაციონალურ აღზრდას. მისივე ჩარევით შევირთე კომუნისტური უნივერსიტეტის სტუდენტი, აბაშის რაიონის სოფ. გულუხეთის მცხოვრები, ზინა საჩინოს ასული გიგინეიშვილი, რომელიც არამც თუ მართო ცოლი, არამედ სულიერი მეგობარი შემექნა. მისი წაქეზებით 1937 წელს ქალაქ

ფოთში დავიწყე მასწავლებლობა და აგრეთვე შევედი უნივერსიტეტის დაუსრულებელი სექტორის ისტორიულ ფაკულტეტზე, რომელიც 1943 წლის ზაფხულში, აკადემიკოსი სიმონ ჯანაშიას თავჯდომარეობის ქვეშ ჩავაბარე სახელმწიფო გამოცდა.

1937-1944 წლებში ქართველ ბავშვებთან სისტემატური მუშაობის წლებია. რამდენადაც დრო გადიოდა, იმდენად ჩემთვის გასაგები ხდებოდა თუ რას ნიშნავს ქართველობა. 1943-1944 წლებში საბოლოოდ შევიგრძენი, თუ ვინა ვარ მე.

საქართველოში ვულგარულად ყოველ მუსლუმანს “თათარს” ეძახიან. ახლა ჩემთვის ნათელია, რომ თათრებთან აბსოლუტური ურთიერთობა არა გვაქვს.

თურქები კი, ჩვეულებრივად, დაცივნით “გურჯი ოღლის” გვეძახიან. აზერბაიჯანელი? არც ისა.

მამით ბარათაშვილი, დედით ათაძე, ქართველი ვარ. ქართველი - შთამომავლობითაც, ზნე-ჩვეულობითაც, ყოფაქცევითაც, ენითაც, ტერიტორიალურადაც! სარწმუნოება საერთოდ არ საზღვრავს ეროვნებას, თუმცა ყოველგვარი ცრუმორწმუნეობა ჩემთვის მხოლოდ საძულველია.

არ მავიწყდება ბაბუაჩემის ისკანდარ ბარათაშვილის ანდერძი: “არავითარ პირობებში არ დაკარგოთ ჩვენი ეს ჩინებული გვარი - ბარათაშვილობა”.

ლატიფშაჰ ბარათაშვილი
თბილისი, 1933 წ.

ლატიფშაჰ ბარათაშვილი.
თბილისი, 1957 წ.

ლატიფშაჰ ბარათაშვილი.
მინგეჩაური (ახლა მინგეჩევირი), 1978წ.

თსუ-ს ისტორიის ფაკულტეტი, თბილისი, 1943 წ.
პირველ (წინა) რიგის ცენტრში აკადემიკოსი სიმონ ჯანაშია,
მეორე რიგში მარცხნიდან მესამე ლატიფშაჰ ბარათაშვილი.

მარცხნიდან მარჯვნივ: გიორგი ზედგინიძე - მწერალი,
ლატიფშაჰ ბარათაშვილი, შოთა ლომსაძე (დგას) - ისტორიკოსი,
ალექსანდრე ცუცქერიძე - არქიტექტორი. თბილისი, 1964 წ.

ლატიფშაჰ ბარათაშვილის მამა მახსუდ ბარათაშვილი,
1879-1964 წ.წ.

მინგეჩაური (ახლა მინგეჩევერი), 1963 წ.

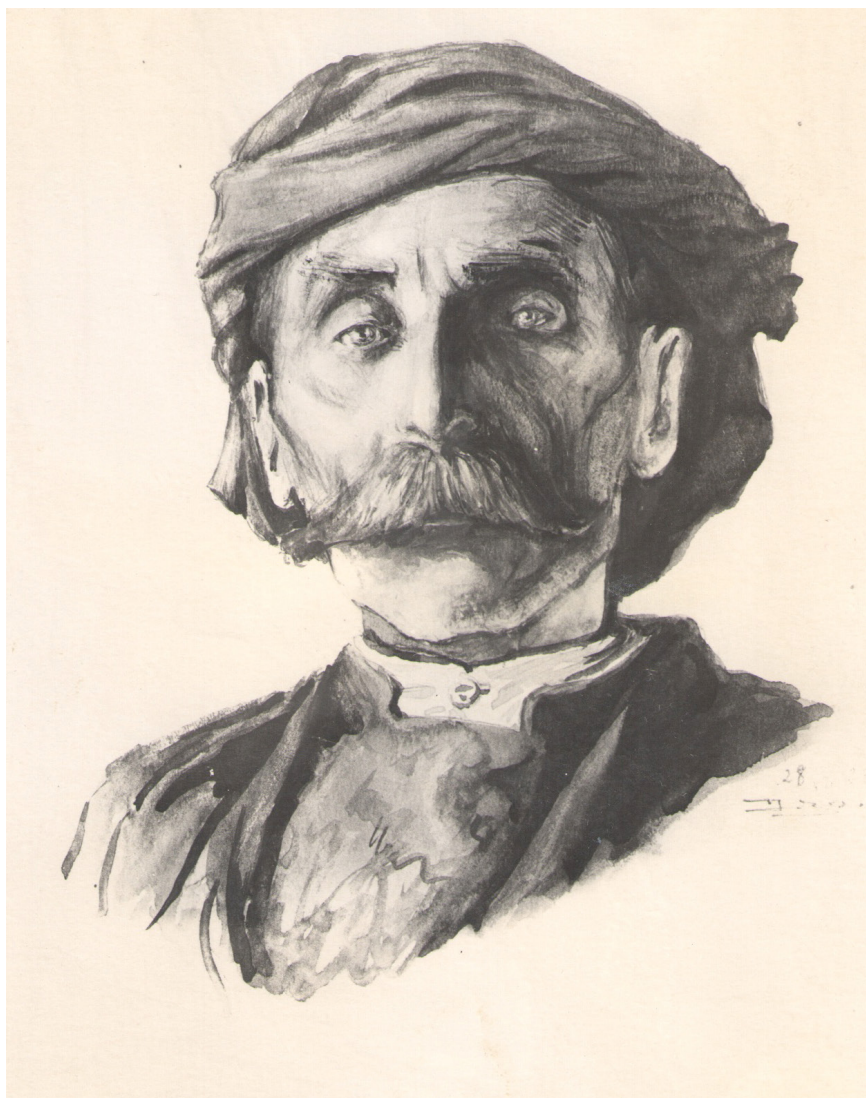

ლატიფშაჰ ბარათაშვილის შვილები ბარათ და მარატ უდის მკვიდრი
სულიკო გიგოლაშვილთან (შუაში) ერთად. უდე, 1988 წ.

ადიგენის რაიონის სოფ. უდედან იბრაჰიმ ჩილაშვილი,
1898-1984 წ.წ.

უზბეკეთი, სირდარია, 1970 წ.

სოფ. უდე ახალციხის მაზრა.
მესხი-კატოლიკე გლეხი მელიტონ (მექო) სტეფანის ძე
გიგოლაშვილი.
სიმონ ჯანაშიას სახელობის საქართველოს მუზეუმი,
კოლექცია №17-23/1.

სოფ. უდე ახალციხის მაზრა.
მესხი-კატოლიკე გლეხი სტეფანე (ტეპკა) გზირიშვილი.
სიმონ ჯანაშიას სახელობის საქართველოს მუზეუმი,
კოლექცია №17-23/3.

სოფ. უდე ახალციხის მაზრა.
 მესხი-კატოლიკე ქალი ელიზაბედ (საფეთა) მერაბიშვილი.
 სიმონ ჯანაშიას სახელობის საქართველოს მუზეუმი, კოლექ-
 ცია №17-23/4.

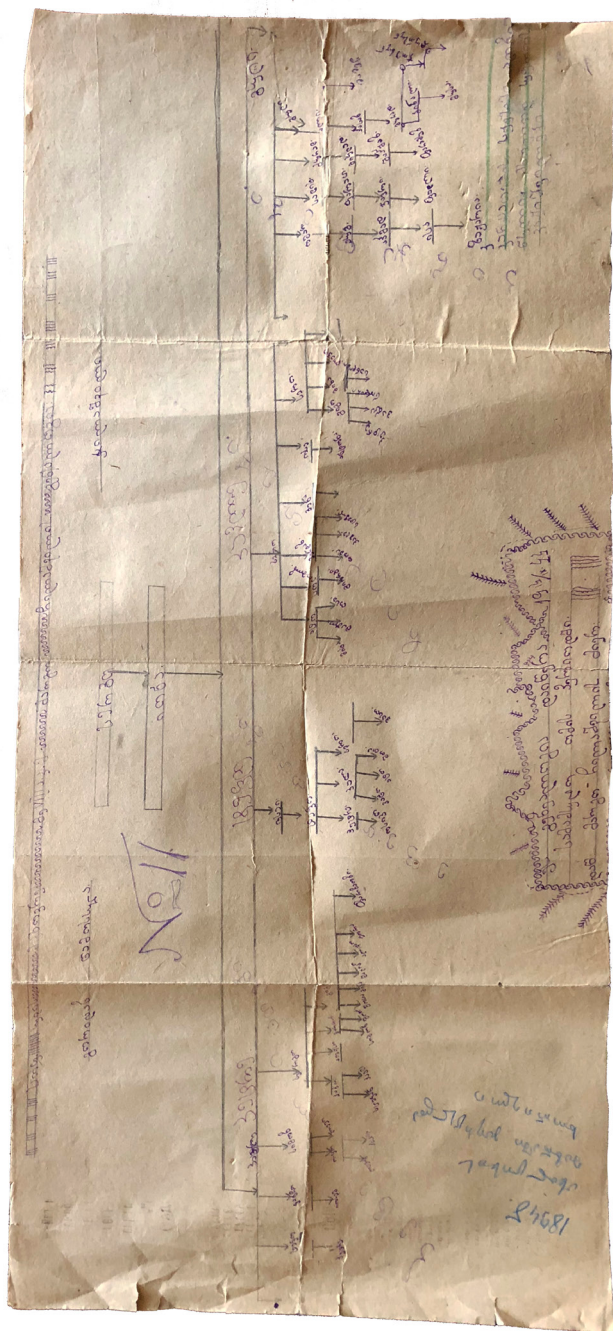
ობოლაშვილების დარბაზის ტიპის სახლი. სოფ. უდე.

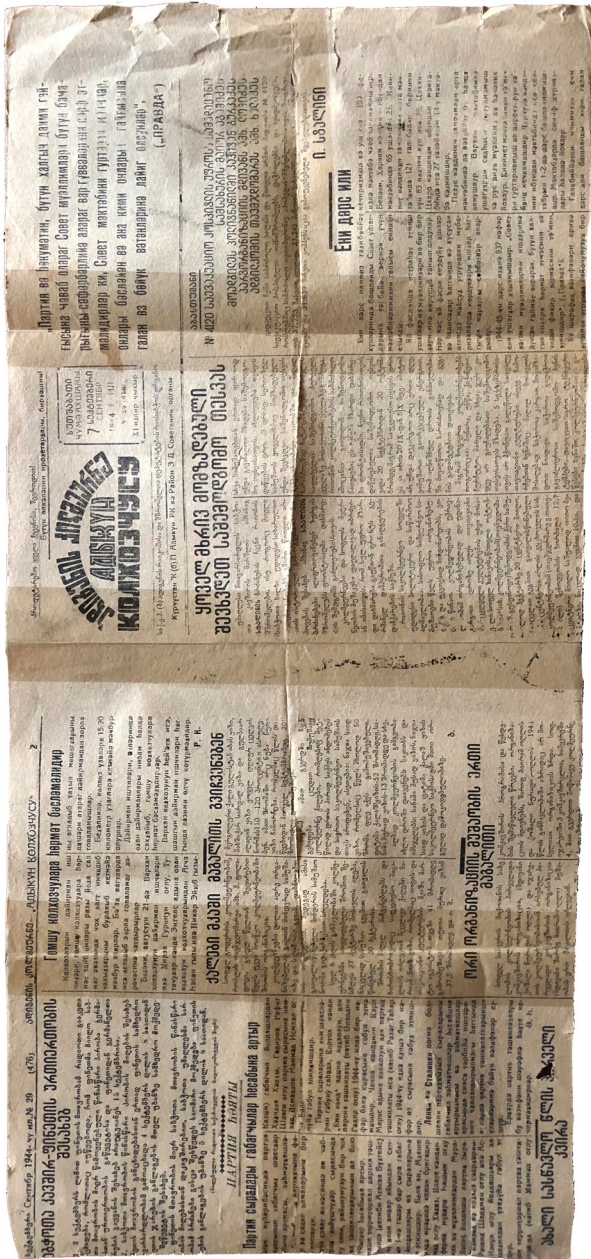
უდეს პანორამა

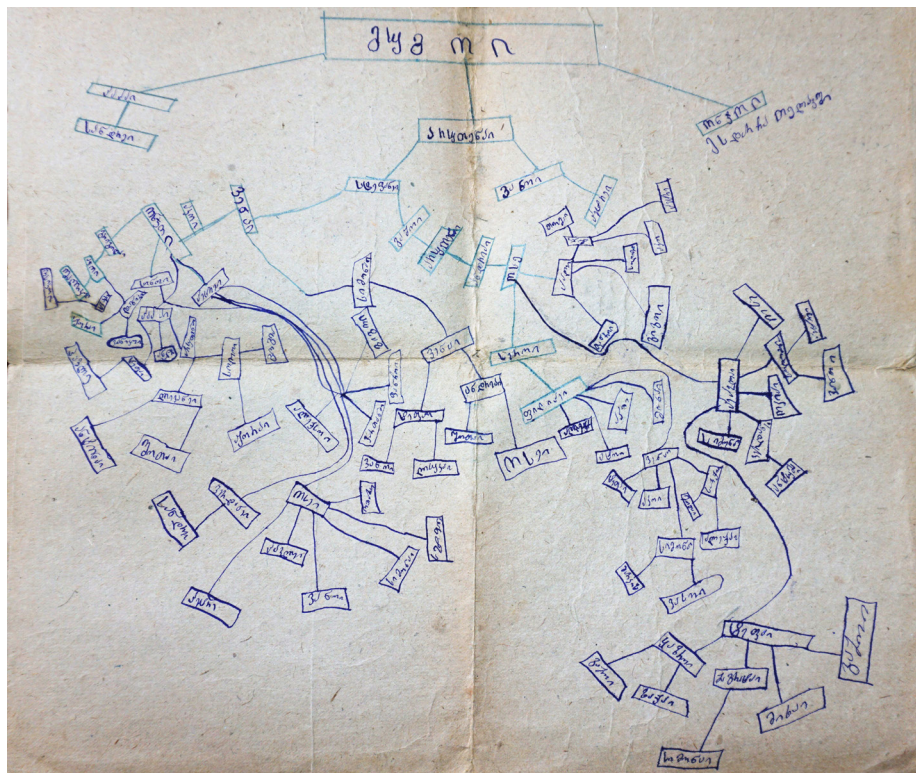
წარწერა ეკლესიის კედელზე: „უდეს არის კათოლიკეები 2120 სული
 მაშენებელნი ამ საყდრისა, მაჰმადიანები 520 სული. ორივე ტომით
 ქართველნი: ღვთისმშობელი შენ გწირამთ ჩვენ შრომასა“

ჩილაშვილების გენეალოგია.
 შუადგინა VIII-ა კლასის მონაწილემ მარგო ჩილაშვილმა.
 უდგ, 14.09.1944 წ.

ჩილაშვილების გენეალოგიის უკანა მხარე

ყულჯანიშვილების გენეალოგია.
 შეადგინა ი.ყულჯანიშვილმა.
 უდე, 10.04.1944 წ.

[illegible]

საქართველოს

ქობა. აღმართულ წყობის ავტო-
 რიკა. 1944 წელს
 სამხრეთ-დასავლეთით გასასვლელად,
 საფეხქვეშ გეოლოგიურმა
 მანათველმა კა. ქობაძემ პატ-
 რობიკი აუღ. ლოგინი ეს ექ გვი-
 რას, აზიამდე მოყვანილი ანთუ-
 რისი, ქობაძის მისი მდგარ,
 ჩოგუნდის, გეოლოგიის და სო-
 ლისტიკის გზაზე და უკვე ცნა
 წლის ასაკში, წყობის ავტორის
 გენკალ-დოქტორი, "თუი
 ცოცხალი ყოფილი ქობაძე
 რის წინაშე".

[illegible]

... 1870 ...
... 1871 ...
... 1872 ...
... 1873 ...
... 1874 ...
... 1875 ...
... 1876 ...
... 1877 ...
... 1878 ...
... 1879 ...
... 1880 ...
... 1881 ...
... 1882 ...
... 1883 ...
... 1884 ...
... 1885 ...
... 1886 ...
... 1887 ...
... 1888 ...
... 1889 ...
... 1890 ...
... 1891 ...
... 1892 ...
... 1893 ...
... 1894 ...
... 1895 ...
... 1896 ...
... 1897 ...
... 1898 ...
... 1899 ...
... 1900 ...

31

A close-up photograph of a torn, aged page from a manuscript. The page is light brown and shows significant wear, including a large tear along the left edge where the binding is visible. The texture of the paper is rough and uneven. Some faint, dark markings are visible on the left side, possibly remnants of text or illustrations.

270

გვინ

A close-up photograph of a blank, cream-colored page from a book. The page is slightly aged and shows some minor discoloration. On the left edge, the binding of the book is visible. In the top left corner, a small portion of the preceding page is visible, showing handwritten text in dark ink, which appears to be "Bodo m...". The main body of the page is empty.

5.

ს. ს. ს. რ.

განათლების სახელმწიფო უწყისარისა

მ ო წ ე მ ბ ა

ქმლევს ეს ძეგლისმცოდნეობის უწყისარისა , დაბადებულს 1929 წლის
თქმისმცოდნეობის „მე“ -ს, დასტურად იმისა, რომ მან 1929 წელს საქართველოს
 დამაკმაყოფილებლად დაამთავრა ახალგაზრდობის სკოლა მასრის სოფელ ყვითელ
 სოფლის ახალგაზრდობის სკოლა და

შესწავლილი ჰქვს შემდეგი საგნები:

1. ჰართილი ენა
2. რუსული ენა
3. მათემატიკა (არითმეტიკა, გეომეტრია და ალგებრა)
4. ფიზიკა
5. ქიმია
6. ბუნებისმეტყველება — სასოფლო-სამეურნეო
7. გეოგრაფია
8. საზოგადოებათმცოდნეობა

თანამად მთლიანი შრომის სკოლის დებულებისა, მას, ძეგლისმცოდნეობის უწყისარისა
 , ენიჭება შრომის სკოლის მე-2 სკოლის მე-2 კონცენტრში, სპეციალურ ტენიკურსა
 და სპეციალურ მეთოდურ სკოლაში სწავლის ტენიკურ მეთოდები.

სოფელი ყვითელი 1929 წელი.
 სკოლის გამგე ს. ს. თქმისმცოდნეობის უწყისარისა

მედაგოგიური საბჭოს წევრებია:

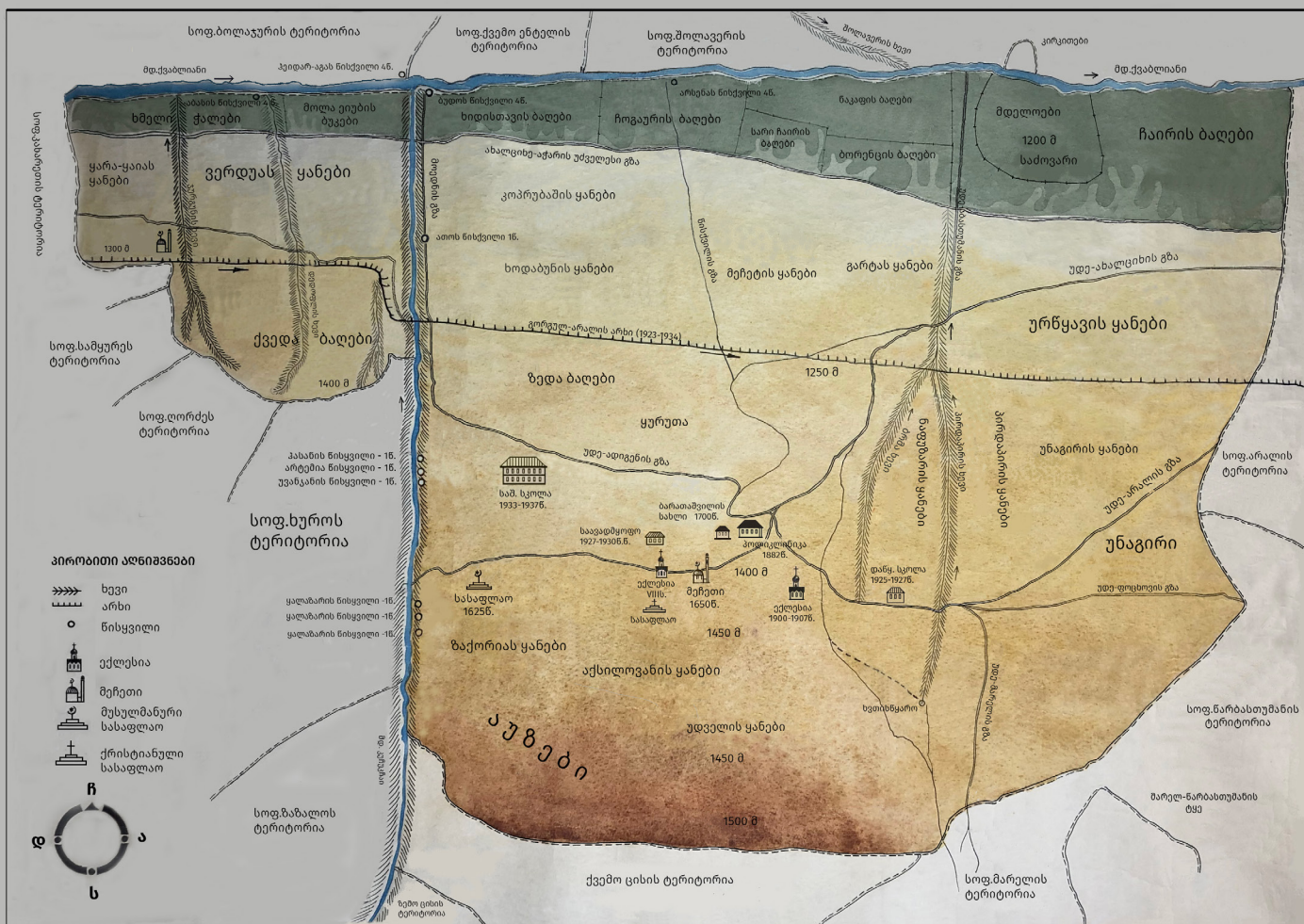
საბჭოს მდივანი ს. ს. თქმისმცოდნეობის უწყისარისა

მთლიანი ფურც. 1. ლ. სტამბა.

ცნობა სოფელი უდის ახალგაზრდობის სკოლის
 დამთავრების შესახებ.
 1929 წელი

შედგენილია ლატიფშაჰ ბარათაშვილის მიერ 1963 წ. მახსოვრობით

შედგენილია ლატიფშაჰ ბარათაშვილის მიერ 1963 წ. მახსოვრობით

THE VILLAGE OF UDE. HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC DESCRIPTION

This book is a publication of one of Latifshah Baratashvili's manuscripts. He was a Georgian historian, who was exiled from Meskheta (southern Georgia) to Uzbekistan in 1944 by the Soviet regime. The book is written and published in Georgian. It gives a detailed description of his homeland village of Ude, one of the largest villages of Georgia. Author discusses a geographical location of the village, an everyday life of local residents, toponymy, ethnography, folklore, traditional medicine... In addition, some important historical events of the region are described. An overview of the main family names of the village, the origin of these family names, their transformation and the situation as of 1944 are described.

The book traces the identity of the inhabitants of the village of Ude. During the reign of the Ottoman Empire (XVI – XIX centuries), all residents - Orthodox Georgians, were forced to change their religion. Some of them became Catholics, others Muslims. Latifshah Baratashvili shows that, despite religious differences the population of Ude considers itself Georgians.

More of Latifshah Baratashvili's works regarding lifestyle, ceremonies, clothes and jewelry of Meskheta residents; descriptions of some historical periods of this region that had not been previously described by any other scholar are unique. They are a great value for Georgian historical science.

ლატიფშაჰ ბარათაშვილი იყო თავისი ქვეყნის, საქართველოს
და მესხეთის პატრიოტი. დეპორტაციის მძიმე პირობების
მიუხედავად აგრძელებდა თავის პროფესიულ მუშაობას
მესხეთის ისტორიასა და ეთნოგრაფიაზე.

“მესხებმა შეძლებისდაგვარად ხელი უნდა შეუწყო
ქართველობის აღორძინებას.”

ლატიფშაჰ ბარათაშვილი

ISBN 978-9941-485-56-5

9 789941 485565

გამომცემლობა “მნივნობარი”

ISBN 978-9941- 485-56-5

თბილისი 2019